

INTERNATIONAL
JOURNAL OF
ECONOMICS
POLITICS
HUMANITIES AND
SOCIAL SCIENCES

Volume: 07
Issue: 1

Winter 2024

e-ISSN: 2636-8137

www.ijephss.com

Sayfa
(Page)

İçindekiler (Table of Contents)

ii-iii	Dergi Hakkında (About Journal)
iv	Editör Ekibi (Editorial Team)
v	Alan Editörleri (Subject Editorial Board)
vi	Yayın Kurulu (Editorial Board)
vii	Bilim ve Danışma Kurulu (Science and Advisory Board)

Araştırma Makaleleri / Research Articles

1-11	Heinrich Popitz Düşüncesinde Şiddet ve Beden <i>Violence and The Body in The Thought of Heinrich Popitz</i> Hüsnü Yavuz AYTEKİN
12-29	Finansal Gelişme ile Yenilenebilir Enerji Tüketimi Arasındaki İlişki <i>The Relationship Between Financial Development and Renewable Energy Consumption</i> Eda Başak YILDIRIM, Zekai ŞENOL
30-53	Devlet Desteklerinin Özel Okulların Nicel Durumlarına Etkisi Üzerine Bir Araştırma: Karşılaştırmalı Bir Analiz <i>A Research on the Effect of Government Supports on the Quantitative Situation of Private Schools: A Comparative Analysis</i> Selim ATAY
54-68	Türkiye’de Kazançlar Üzerine Yaş, Dönem Ve Kohort Analizi <i>Age, Period and Cohort Analysis on Earnings in Türkiye</i> Selçuk GEMİCİOĞLU

International Journal of Economics, Politics, Humanities & Social Sciences

IJEPHSS

ISSN: 2636-8137

Dergi Hakkında

Dergi Adı	: International Journal of Economics, Politics, Humanities & Social Sciences (IJEPHSS)
E-ISSN	: 2636-8137
Yayın Aralığı	: Yılda 4 Sayı (Ocak, Nisan, Temmuz, Ekim)
Dergi Web Sitesi	: www.ijephss.com https://dergipark.org.tr/tr/pub/ijephss
Yayına Başlangıç	: 15.04.2018
Baş Editör	: Prof. Dr. Halil İbrahim AYDIN
İmtiyaz Sahibi	: Doç. Dr. Onur OĞUZ
Yayımlandığı Ülke	: Türkiye
Yayın Modeli	: Açık Erişim
Yayın İçeriği	: Web of Science Core Collection tarafından yapılan sınıflandırma kapsamındaki Sosyal Bilimler, Sanat ve İnsani Bilimler alanındaki seçilmiş bilim dallarında akademik yaklaşımla üretilmiş özgün çalışmalar
Okur Kitleleri	: Akademisyenler, araştırmacılar, profesyoneller, öğrenciler ve ilgili mesleki, akademik kurum ve kuruluşlar.
Yayın Dili	: Türkçe ve İngilizce
Hakkında	: IJEPHSS (e-ISSN: 2636-8137), yılda dört defa yayımlanan, uluslararası, çift taraflı kör hakemlik sistemini benimsemiş, açık erişimli, bilimsel ve akademik bir dergidir. IJEPHSS, araştırma ve yayın etiğini önemsemektedir ve etik kurallara uygun şekilde çalışmalara yer vermektedir. IJEPHSS açık erişimin etkili bir şekilde çalışması için lisanslama yoluyla kullanıcı haklarının ve telif hakkı sahipliğinin açık olması gerektiğine inanmaktadır. Bu nedenle yayımlanan makaleler, Creative Commons Atıf-Gayrı Ticari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) lisansı altında açık erişim olarak yayımlanmaktadır. IJEPHSS’de yayımlanan çalışmaların telif hakları yazarlarına aittir. Yayınlanan tüm makalelere, kalıcı makale tanımlayıcısı olarak DOI atanır. IJEPHSS’e gönderilen makaleler iThenticate programı kullanılarak benzerlik taramasından geçirilmektedir. Tüm çalışmalarda benzerlik oranının %20’den az olması şartı aranmaktadır.
Ücret Politikası	: IJEPHSS, ücretli bir dergidir. Yükseköğretim Kurulu’nun 07.03.2019 tarihli Genel Kurulunda alınan karar gereği, makalelerin kabul ya da red durumuna bakılmaksızın ücret alınmaktadır. Bu ücret ön değerlendirme, editörlük inceleme, dil kontrolü hizmeti, sekreterlik, yazım imla, mizanpaj, kontrol, yayınlama vb nedenlerden dolayı talep edilmektedir. Hakemlik ücrete tabi değildir. IJEPHSS, yazarlara, hakemlere, editörlere ve yayın kuruluna herhangi bir ücret ödememektedir. Bununla birlikte IJEPHSS’de yayımlanan makalelerin okunması ve indirilmesi ücretsizdir. Ücret politikasına yönelik güncel bilgiler dergimizin internet sitesinde yer almaktadır.
Arşiv Politikası	: IJEPHSS Baş-Editörü, yayımlanan materyalin güvenli bir şekilde arşivlenmesini sağlar. IJEPHSS yayınladığı makaleleri açık erişim esasına göre yazar(lar)ın herhangi bir işlem yapmasına gerek olmaksızın elektronik arşivlere gönderir ve tam erişime açık hale getirir. Arşivleme ve veri dağıtım politikası ile ilgili detaylı bilgiler dergi web sitesinde yer almaktadır.
Hakemlik Türü	: Çift taraflı kör hakemlik sistemi uygulanmaktadır.
İnceleme Süresi	: Ortalama 8 hafta
İntihal Kontrolü	: iThenticate programı aracılığıyla yapılmaktadır. Benzerlik oranının %20’nin altında olması beklenmektedir.

International Journal of Economics, Politics, Humanities & Social Sciences

IJEPHSS

ISSN: 2636-8137

About Journal

Journal's Title	: International Journal of Economics, Politics, Humanities & Social Sciences (IJEPHSS)
E-ISSN	: 2636-8137
Publishing Period	: Yılda 4 Sayı (Ocak, Nisan, Temmuz, Ekim)
Journal's Web Sites	: www.ijephss.com https://dergipark.org.tr/tr/pub/ijephss
First Publishing Date	: 15.04.2018
Editor-in-Chief	: Prof. Dr. Halil İbrahim AYDIN
Concession Holder	: Assoc. Prof. Dr. Onur OĞUZ
Country	: Türkiye
Publishing Model	: Open Access
Subjects	: Original studies produced with an academic approach in selected subjects in the field of Social Sciences, Arts and Humanities within the scope of the classification made by the Web of Science Core Collection
Readership	: Academics, researchers, professionals, students and the relevant institutes and organizations
Publishing Languages	: Turkish and English
About	: IJEPHSS (e-ISSN: 2636-8137), is a double anonymous peer reviewed, open access e-journal which is published quarterly (January-April-July-October) IJEPHSS cares about research and publication ethics rules and accepts the studies in accordance with ethical rules. IJEPHSS has embraced open access, and non-commercial scientific publishing. Because of that the articles in the journal are licensed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) license. The copyrights of the works published in the IJEPHSS belong to their authors. All published articles are assigned DOI as the permanent article identifier. IJEPHSS checks for plagiarism in studies submitted for review: Pre-checked articles are scanned for plagiarism using iThenticate software. High similarity rates can cause an article to be rejected before or even after it is accepted. This rate is expected to be less than 20%.
Price Policy	: IJEPHSS is a paid journal. According to Higher Education Council decisions, charges are taken before submission of article. IJEPHSS charges a fee for pre-evaluation, language control service, secretariat, spelling, layout, control, publishing etc. Referee evaluation is free of charge. IJEPHSS does not pay a fee to reviewers, authors, editors or the editorial boards. No fee is charged for downloading and reading. Journal's updated price policy information is announced on the official web site.
Archive Policy	: Editor-in-Chief of IJEPHSS ensures secure archiving of published material. IJEPHSS sends the articles it publishes to electronic archives on an open access basis, without requiring any action from the author(s), and makes them available for full access. Journal's updated archive policy information is announced on the official web site.
Reviewing Type	: Double-Blind Peer-Reviewing
Evaluation Period	: 8 weeks (average)
Plagiarism Checking	: iThenticate. Similarity rate must be under 20%.

EDİTÖR EKİBİ (THE EDITORIAL TEAM)

Baş Editör (Editor-in-Chief)	: Prof. Dr. Halil İbrahim Aydın Batman University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Public Administration and Political Sciences hiaydin12@gmail.com ORCID: 0000-0001-6783-4905
Yardımcı Editör (Associate Editor)	: Doç. Dr. Onur Oğuz (Assoc. Prof.) Batman University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economics onur@ijephss.com ORCID: 0000-0001-5492-0038
Editör Yardımcıları (Assistant Editors)	: Doç. Dr. Merve Tuncay (Assoc. Prof.) Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Finance and Banking mtuncay@cumhuriyet.edu.tr ORCID: 0000-0002-2379-1314 Doç. Dr. Özgür Kanbir (Assoc. Prof.) Giresun University, Dereli Vocational High School, Department of Office Services and Secretariat ozgur.kanbir@giresun.edu.tr ORCID: 0000-0001-5696-4077
Dil Editörleri (Language Editors)	: Dr. Öğr. Üyesi Berivan Can (Assist. Prof.) Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of Turkish Language and Literature bcan@atu.edu.tr ORCID: 0000-0002-9336-7455 Dr. Öğr. Üyesi Emrah Işık (Assist. Prof.) Batman University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Western Languages and Literatures emrah.isik@batman.edu.tr ORCID: 0000-0003-4417-4304
İstatistik Editörü (Statistical Editor)	: Doç. Dr. Mücahit Çayın (Assoc. Prof.) Batman University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economics mucahit.cayin@batman.edu.tr ORCID: 0000-0002-6470-5531
Hukuk Editörü (Law Editor)	: Dr. Öğr. Üyesi Sadullah Özel (Assist. Prof.) Batman University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of International Relations sadullah.ozel@batman.edu.tr ORCID: 0000-0003-4053-873X
Web Editörü (Web Editor)	: Dr. Öğr. Üyesi Aytaç Uğur Yerden (Assist. Prof.) İstanbul Gedik University, Faculty of Engineering, Department of Industrial Engineering aytac.yerden@gedik.edu.tr ORCID: 0000-0002-3886-802X
Ön Kontrol Editörü (Precheck Editor)	: Prof. Dr. Halil İbrahim Aydın Batman University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Public Administration and Political Sciences hiaydin12@gmail.com ORCID: 0000-0001-6783-4905
Sosyal Medya Editörü (Social Media Editor)	: Ömer Duman (Doktorant, PhD Candidate) Bursa Uludağ University, Institute of Graduate Studies omerduman6054@gmail.com ORCID: 0000-0001-9570-4171
Etik Editörü (Ethical Editor)	: Doç. Dr. Onur Oğuz (Assoc. Prof.) Batman University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economics onur@ijephss.com ORCID: 0000-0001-5492-0038
İndeks Editörü (Indexing Editor)	: Havva Özgün Yazım Desteği Akademik Yayın ve Danışmanlık info@yazimdestegi.com
Sekreteryaya (Secretaria)	: Ömer Duman (Doktorant, PhD Candidate) Büşra Doğan (Doktorant, PhD Candidate) İmat Şerif (Doktorant, PhD Candidate)

ALAN EDİTORLERİ (SUBJECT EDITORS)

Prof. Dr. Ahmet İlyas

Harran Universtiy, Faculty of Arts and Sciences, Department of History, Türkiye
ahmetilyas@harran.edu.tr
ORCID: 0000-0001-9578-9160

Prof. Dr. Ömer Yalçinkaya

Atatürk University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economics, Türkiye
oyalcinkaya@atauni.edu.tr
ORCID: 0000-0002-1210-2405

Doç. Dr. Magdalena Ziolo (Assoc. Prof.)

University of Szczecin, Faculty of Economics and Management, Department of Economics and Finance, Poland
magdalena.ziolo@usz.edu.pl
ORCID: 0000-0003-4136-046X

Doç. Dr. Mehtap Nasıroğlu Aydın (Assoc. Prof.)

Batman University, Faculty of Arts and Sciences, Department of History, Türkiye
mehtap.nasiroglu@batman.edu.tr
ORCID: 0000-0002-4411-0784

Doç. Dr. Şerife Merve KOŞAROĞLU (Assoc. Prof.)

Sivas Cumhuriyet University, Vocational Highschool of Social Sciences, Türkiye
mkosaroglu@cumhuriyet.edu.tr
ORCID: 0000-0002-2563-5753

Dr. Öğr. Üyesi Berivan Can (Assist. Prof.)

Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of Turkish Language and Literature, Türkiye
bcan@atu.edu.tr
ORCID: 0000-0002-9336-7455

Dr. Öğr. Üyesi Esra İşbilen Duru (Assist. Prof.)

Istanbul Gedik University, Gedik Vocational High School, Department of Banking and Finance, Türkiye
esra.isbilen@gedik.edu.tr
ORCID: 0000-0003-2936-6957

Dr. Giorgi Benashvili

Caucasus Universty, School of Economics, Georgia
giorgi.benashvili@tsu.ge
ORCID: 0000-0001-6757-8817

YAYIN KURULU (EDITORIAL BOARD)

Prof. Dr. Halil İbrahim Aydın

Batman University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Public Administration and Political Sciences, Türkiye
hiaydin12@gmail.com
ORCID: 0000-0001-6783-4905

Prof. Dr. Ömer Yalçınkaya

Atatürk University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economics, Türkiye
oyalcinkaya@atauni.edu.tr
ORCID: 0000-0002-1210-2405

Prof. Dr. Türker Şimşek

Tokat Gaziosmanpaşa University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economics, Türkiye
turker.simsek@gop.edu.tr
ORCID: 0000-0001-7581-7590

Doç. Dr. Abdullah Kutalmış Yalçın (Assoc. Prof.)

Düzce University, Faculty of Business Administration, Department of International Trade and Financing, Türkiye
kutalmisyalcin@duzce.edu.tr
ORCID: 0000-0003-3176-6749

Doç. Dr. Mehtap Nasıroğlu Aydın (Assoc. Prof.)

Batman University, Faculty of Arts and Sciences, Department of History, Türkiye
mehtap.nasiroglu@batman.edu.tr
ORCID: 0000-0002-4411-0784

Doç. Dr. Mücahit Çayın (Assoc. Prof.)

Batman University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economics, Türkiye
mucahit.cayin@batman.edu.tr
ORCID: 0000-0002-6470-5531

Doç. Dr. Nevin Karabıyık Yerden (Assoc. Prof.)

Marmara University, Social Sciences Vocational High School, Department of Marketing and Advertisement, Türkiye
nkarabiyik@marmara.edu.tr
ORCID: 0000-0003-1114-2672

Doç. Dr. Onur Oğuz (Assoc. Prof.)

Batman University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economics, Türkiye
onur@ijephss.com
ORCID: 0000-0001-5492-0038

Doç. Dr. Özgür Kanbir (Assoc. Prof.)

Giresun University, Dereli Vocational High School, Department of Office Services and Secretariat, Türkiye
ozgur.kanbir@giresun.edu.tr
ORCID: 0000-0001-5696-4077

BİLİM VE DANIŞMA KURULU (SCIENCE AND ADVISORY BOARD)

Prof. Dr. Ana-Gabriela Babucea	“Constantin Brancuși” University of Targu Jiu	Romanya / Romania
Prof. Dr. Arshi Khan	Aligarh Muslim University	Hindistan / India
Prof. Dr. Avtandil Silagadze	Tbilisi State University	Gürcistan / Georgia
Prof. Dr. Diana Mihaela Pociovalișteanu	“Constantin Brancuși” University of Targu Jiu	Romanya / Romania
Prof. Dr. Gerald Friedman	University of Massachusetts at Amherst	ABD / USA
Prof. Dr. Isabel Novo Corti	University of Coruna	İspanya / Spain
Prof. Dr. Jean Vasile Andrei	Petroleum- Gas University of Ploiești	Romanya / Romania
Prof. Dr. Kosta Sotiroski	Prilep, University “St Kliment Ohridski”	Makedonya / Macedonia
Prof. Dr. Marian Zaharia	Petroleum- Gas University of Ploiești	Romanya / Romania
Prof. Dr. Min Wei	Chinese Academy of Social Sciences (CASS) IWAAS	Çin / China
Prof. Dr. Nadir Eroğlu	Marmara University	Türkiye / Türkiye
Prof. Dr. Sandrina Francisca Teixeira	Polytechnic of Porto	Portekiz / Portugal
Doç. Dr. Aniela Balacescu	“Constantin Brancuși” University of Targu Jiu	Romanya / Romania
Doç. Dr. Anukrati Sharma	University of Kota	Hindistan / India
Doç. Dr. Christian Ruggiero	Sapienza University of Rome	İtalya / Italy
Doç. Dr. Daria Vystavkina	Odessa I.I. Mechnikov National University	Ukrayna / Ukraine
Doç. Dr. Manuel Vicente Nieto Mengotti	Universidade da Coruña	İspanya / Spain
Doç. Dr. Nazenin Huseynova	Judicial Academy of the Ministry of Justice of Azerbaijan	Azerbaycan / Azerbaijan
Dr. Carmen Gago-Cortés	Universidade da Coruña	İspanya / Spain
Dr. Filip Fidanoski	Bologna University	İtalya / Italy
Dr. Loredana Ciurlau	“Constantin Brâncuși” University of Targu Jiu	Romanya / Romania
Dr. Marwa Ben Ghoul	Independent Researcher	Belçika / Belgium
Dr. Marzieh Khakifirooz	Tecnologio de Monterrey	Meksika / Mexico
Dr. Raluca Iorgulescu	Romanian Academy	Romanya / Romania
Dr. Salomeh Tabari	Cardiff University	İngiltere / England
Dr. Seval Özbalcı	University of the People	ABD / USA

Heinrich Popitz Düşüncesinde Şiddet ve Beden**Violence and The Body in The Thought of Heinrich Popitz**Hüsnü Yavuz AYTEKİN¹DOI: [10.59445/ijephss.1355828](https://doi.org/10.59445/ijephss.1355828)

Atf / Cite: Aytekin, H. Y. (2024). Heinrich Popitz düşüncesinde şiddet ve beden, *International Journal of Economics, Politics, Humanities & Social Sciences*, 7(1), 1-11, <https://doi.org/10.59445/ijephss.1355828>

Araştırma Makalesi / Research Article**Makale İlk Gönderim Tarihi / Recieved (First):** 05.09.2023**Makale Kabul Tarihi / Accepted:** 07.11.2023

Lisans Bilgisi / License Information: Bu çalışma, Creative Commons Atıf-Gayri Ticari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY NC) ile lisanslanmıştır. / *This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY NC).*

İntihal Kontrolü / Plagiarism Checks: Bu çalışma, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir. / *This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.*

Özet

Şiddet, antik çağlardan beri felsefenin konusu olmuştur. Bununla birlikte 20. ve 21. yüzyıllar şiddet kavramı üzerine müstakil eserlerin yayınlandığı dönemler olarak öne çıkmaktadır. Şiddet, birçok disiplinde olduğu gibi felsefede de uzun tartışmalara neden olmuştur. Bu tartışmalar İkinci Dünya Savaşı sonrasında, özellikle kıta felsefesinde yoğunluk kazanmıştır. Walter Benjamin, Hannah Arendt ve Giorgio Agamben gibi isimler akademik tartışmalarda daha çok bilinirken, Heinrich Popitz gibi düşünürler Almanca konuşulan dünya dışında nispeten daha az tanınmaktadır. Bunun nedenlerinden biri Popitz'in bir sosyolog olarak tanınması, diğeri ise yazma tarzıdır. Popitz, ailesinin tarihinde çok yaygın olan somut şiddet olaylarına çok fazla odaklanmak yerine, şiddet ve iktidar hakkında bazı antropolojik ilkeler belirlemeye çalışmaktadır. İkinci Dünya Savaşı sonrası döneminin bir akademisyeni olmasına ve Arendt ile aynı zaman diliminde yazmasına rağmen, eserlerine soğukkanlı bir hava hâkimdir. Tüm bu nedenlerle Popitz'in düşünce ve kavramlarının başka dillerde ve ülkelerde incelenmesi şiddet tartışmalarına katkı sağlayacaktır. Bu makalede Popitz'in şiddet kavramını nasıl tanımladığı açıklanmaya çalışılmıştır. Türkiye'deki şiddet tartışmalarına bir katkı sağlanması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Popitz, Şiddet, İktidar, Mutlak Şiddet, Total Şiddet.

Abstract

Violence has been a subject of philosophy since ancient times. However, the 20th and 21st centuries have been the times when separate works on the concept of violence were published. Violence has caused long debates in philosophy as in many disciplines. While names such as Walter Benjamin, Hannah Arendt and Giorgio Agamben are better known in academic debates, thinkers such as Heinrich Popitz are relatively less well known outside the German-speaking world. One of the reasons for this is that Popitz is recognised as a sociologist and the other is his writing style. Popitz tries to identify some anthropological principles about violence and power, rather than focusing too much on concrete incidents of violence, which are very common in the history of his family. Although he is a scholar of the post-World War II period and writes in the same time period as Arendt, his works are dominated by a cold-blooded atmosphere. For all these reasons, the study of Popitz's thought and concepts in other languages and countries will contribute to the discussions on violence. In this article, it is tried to explain how Popitz defines the concept of violence. It is aimed to make a contribution to the discussions on violence in Turkey.

Keywords: Popitz, Violence, Power, Absolute Violence, Total Violence.

¹Doktora Öğrencisi / Graduate Student, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ABD / İstanbul University, Social Sciences Institute, Department of Philosophy, aytekin@tau.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2017-5305>.

1. Giriş

Şiddet kavramı felsefenin ve diğer bilimlerin en muğlak kavramlarından biridir. Kavramın bu muğlaklığı yeni bir durum da değildir. Georges Sorel henüz dünya savaşları yaşanmadan 1906'da aynı muğlaklıktan şikâyet ederek bazı isimlerin yanlış sendikal anlayışları temsil eden insanlarla bir arada hareket etmelerinin “şiddetle ilgili sorunların şimdiye kadar en donanımlı sosyalistler için bile son derece karanlıkta kalmış” olması durumuyla izah edilebileceğini ileri sürmekteydi (Sorel, 2013: 30-31). Şiddet üzerine müstakil bir eser veren nadir düşünürlerden olan Arendt de kısa aralıklarla gerçekleşmiş iki dünya savaşının yaralarının sarılmaya çalışıldığı yıllarda, 1970 senesinde Sorel'in bu cümlesine atıfta bulunarak şiddetin Sorel'in bahsettiği muğlaklıktan hala kurtulamadığını söylemekteydi (Arendt, 2021: 45).

Şiddet bir yandan çok sayıda bilim dalının diğer yandan ise edebiyatın, sanatın ve felsefenin konusu olan bir olgudur. Böylesine geniş bir alanda ve farklı perspektiflerden konu edinilmesinden dolayı tek bakış açısından yapılan her tanımlama derecesi başarısız olacaktır. Onu yalnızca tek bir disiplinin penceresinden değerlendirmek ise şiddetin tek bir bakış açısıyla yani sınırlı olarak anlaşılması anlamına gelecektir. Bu çetrefilli durum şiddet kavramının tanımlanmasına nereden başlanacağı ve kavramın nasıl sınırlandırılacağı ile ilgili bir kararın verilmesini güçleştirmektedir. Şiddet olgusunu doğru anlayabilmek için farklı perspektiflerin bakışlarını, örneğin pozitif bilimlerin verilerini, tarihin sunmuş olduğu belgeleri ve sanatçıların eserlerini değerlendirmek için ise tüm hepsini anlamlı bir bütün içerisinde değerlendirebilecek bütüncül bir perspektif gerekmektedir. Bu perspektifi sağlayıp farklı disiplinlerin verilerini bir bütünlük içerisinde bir araya getirme görevi “dünyayı bütünlüğü içinde anlama” (Von Aster, 1949: 63) gibi bir yükümlülüğü de olan felsefeye aittir. Bu bütünlük perspektifi olmadan farklı alanlar tarafından sağlanan veriler, anlamlı biçimde bir araya getirilemez bir alıntılar öbeğinden başka bir şey olmayacaktır. Dolayısıyla burada kendini gösteren ödev başka alanları, özellikle de bilhassa ampirik çalışmaları görmezden gelmeden, felsefe açısından bir tanımın inşa edilmesidir.

Şiddet kavramını yalnızca felsefe açısından sınırlayıp tanımlamaya çalışmak bile çok geniş bir alan içerisinde hareket etmek anlamına gelecektir. Johannes Müller Salo şiddet fenomenlerinin bilimsel açıdan geniş bir biçimde ele alınabilmesinin iki yolu bulunduğunu söylemektedir (Müller-Salo, 2018: 10). Bu yollardan birincisi şiddet fenomenlerinin ampirik olarak incelenmesidir. Bilimsel şiddet araştırmalarının çoğu bu yolu kullanmaktadır. Hem doğa bilimleri hem de sosyal bilimlere buna dahildir. İkinci yol ise “sıklıkla ampirik bulgulardan ve tekil olayların analizinden” (Müller-Salo, 2018: 10) yola çıkılarak şiddet fenomeninin genel anlamının incelenmesidir. Burada amaç genel olarak şiddetin tek tek bütün formlarını inceleyip sınıflandırarak izah etmek değil bir şiddet teorisi ortaya koymak ve şiddet ile toplum arasında ne türden ilişkiler bulunduğunu ortaya koymaktır (Müller-Salo, 2018). Müller-Salo'nun yollarından birincisi genel itibarıyla diğer tüm bilimlerin ikincisi ise felsefenin yolu olarak belirginlik kazanmaktadır. Çünkü bir şiddet felsefesinin ilk önceliği dünyayı bütünlüğü içerisinde anlama çabasına uygun olarak bir şiddet teorisi ortaya koymaktır.

İkinci yolu takip eden bir şiddet teorisi ise üç temel şarttan *en az* birini karşılamak durumundadır (Müller-Salo, 2018). İlk olarak şiddet kendisine yakın olan iktidar ve güç gibi kavramlardan ayırt edilebilecek şekilde tanımlanarak açıklanabilmelidir. İkinci olarak bir şiddet teorisi şiddet ile toplum arasında ne türden bir ilişki bulunduğunu sorgulamalıdır. Yani şiddetin bir toplumun düzeninin kurulmasında ve o düzenin devam ettirilmesinde oynadığı rolü araştırmalıdır. Üçüncü olarak ise bir şiddet teorisi şiddetin meşruiyeti meselesiyle ilgilenmelidir. Şiddetin hangi durumlarda kullanılmasının hangi ilkelere göre meşru olup olmadığının sorgulanması da bir şiddet teorisinin çözmesi gereken meselelerden biridir.

Çok genel bir ifadeyle özetlemek gerekirse birinci yol kavram analizi, ikinci yol politik felsefe üçüncü yol ise bir ahlak felsefesine doğru bir yol açmaktadır. Bununla birlikte bu mutlak bir taksim

değildir. Örneğin politik felsefe bir yandan şiddetin toplumsallığın kuruluşundaki rolüne odaklanırken diğer yandan meşruiyet sorununu ve kavramsal analizi yok sayma ve bir tarafa bırakma lüksüne sahip değildir. Müller-Salo'nun yukarıda değinilen sınıflandırmaları yan yana değerlendirildiği zaman politik felsefenin şiddet kavramı ile hangi açılardan ilgilenmesi gerektiği meselesi de belirgin hale gelmektedir.

Politik felsefe açısından şiddet bir politik ortam üzerinden ele alınmak durumundadır. Dolayısıyla bu teorik etkinlik küçük çaplı da olsa birbirleri ile politik bir ilişki içerisinde olan bir polis öngörmektedir. Şiddet burada tahakkümün tesis edilmesinin ve korunmasının bir aracı olarak ön plana çıkmaktadır. Politik felsefe açısından bakıldığında şiddet uzun sürecek şekilde kurgulanan bir iktidar-tahakküm zincirinin ilk basamağı olarak görünmektedir. Bu şiddetin araçsal yönüne atıfta bulunmak anlamına gelmektedir. Şiddetin tahakkümün verimli bir aracı olduğu yadsınamaz ancak şiddeti sadece araçsallığı üzerinden değerlendirmek de tek yanlı bir bakış olacaktır. Bununla birlikte politik felsefe perspektifi insanın insan üzerindeki tahakkümü ile alakalı olduğundan şiddetin araçsallığı özel bir öneme sahiptir. Burada mesele şiddeti olanaklar ölçüsünde sınırlandırmak ve o haliyle onun politik bir sürecin nasıl temelinde bulunduğunu gösterebilmektir.

Şiddet hakkında yazılmış ve politik felsefenin alanına giren eserlerin yalnızca en çok bilinenleri yan yana getirilip şiddeti nasıl anladıkları karşılaştırıldığında tüm şiddet fenomenlerini tek bir tanıma göre kavrayıp analiz etmenin olanaksız olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu noktada Felix Schnell'in yapmış olduğu geniş şiddet-dar şiddet şeklindeki kavramsal sınıflandırması oldukça kullanışlı görünmektedir (Schnell, 2023).

Schnell daha önce yapılmış olan tüm şiddet tanımlarını geniş ve dar şiddet kavramları olarak iki gruba ayırmaktadır. Schnell'e göre geniş şiddet kavramları, fiziksel olmayan eylemleri ve toplumdaki yapısal unsurları da şiddet tanımına dâhil etmektedir. Bunun Schnell'e göre en iyi örneği Johann Galtung'un yapısal şiddet kavramıdır. Galtung bir insanın kendini gerçekleştirmesinin mevcut halinin kendini gerçekleştirme potansiyelinden düşük olduğu durumlarda, bireylerin gelişiminin potansiyellerinin gerisinde kaldığında yapısal şiddetin varlığından söz etmektedir. Yani toplumun örgütlenmesi yani yapısal unsurlar tarafından ortaya çıkan bazı sosyal adaletsizlikleri ifade etmek maksadıyla kullanılmaktadır. Geniş şiddet kavramına Gayatri Spivak'ın epistemik şiddet ve Pierre Bourdieu'nün sembolik şiddet kavramları gibi başka örnekler vermek de mümkündür. Sosyal adaletsizliklerin şiddet kelimesi ile nitelendirilmesi toplumsal tartışmalarda kamuoyunun dikkatinin daha fazla çekilmesine ve etki kazanılmasına neden olmaktadır. Bununla birlikte kavram çok geniş bir alanı kuşattığı için onun ayırt edici özelliği muğlaklaşmaktadır. Dar şiddet kavramı ise şiddet kelimesi ilk duyulduğunda akılda oluşan imgeleri, yani daha ziyade fiziksel şiddeti ifade etmektedir. Schnell dar şiddet kavramının en iyi örneği olarak Heinrich Popitz'in şiddet kavramını göstermektedir. Çünkü Popitz'e göre şiddet özü itibarıyla bedene uygulanmaktadır. Bedenin şiddet söz konusu olduğunda oynadığı bu merkezi rol onu diğer şiddet düşünürlerinden farklı kılmaktadır. Bununla birlikte şiddet üzerinde çokça yazılıp gerçekte özüne inilerek araştırılmayan bir olgu olarak kalmıştır. Schnell kavramının araştırılması konusundaki bu ihmale *şiddetin epistemik göz ardı edilişi* adını vermektedir. Ona göre şiddetin epistemik olarak göz ardı edilmesine ilave bir öge olarak "aydınlanmanın akılcılık kültürü" (Schnell, 2023) şiddet kavramını bilimsel alanın dışına kovmuştur. Yeni bir bilim olarak ortaya çıkan sosyoloji de bu tavrı paylaşmıştır. Bunun bir istisnasını tahakküm-iktidar-şiddet hakkında yazdıkları ile Max Weber oluşturmaktadır ancak o bile şiddet kavramı için müstakil bir tanım yapmaya tenezzül etmemiştir. Şiddet Weber'e göre politik yapının mutlak biçimde iktidarı için ihtiyaç duyduğu bir araçtan ibarettir (Schnell, 2023). Dolayısıyla tahakküm ve iktidar kavramlarının gölgesinde kalmıştır.

2. Şiddet Kavramında Dönüşüm Çağrısı

Şiddet üzerine yapılan araştırmalar, 1990'lardan itibaren başlayan ve etkileri günümüze kadar gelen bir tartışmayla farklı bir boyut kazandı. (Christ, 2013: 373) Esas olarak Trutz von Trotha ve Birgitta Nedelmann isimli iki şiddet düşünürünün yapmış olduğu yayınlarla ivme kazanan tartışma, temel bir konu etrafında dönmekteydi. Burada o zamana kadar gerçekleştirilen çalışmaların hangi açıdan özellikle sosyolojik olduğunun sorgulaması yapılıyordu. Von Trotha, Nedelmann ve tartışmaya katılan diğer kişiler temelde beş hususta şiddet araştırmalarının bir perspektif değişimi gerçekleştirmesi gerektiğini vurgulamaktaydı.

Bu çağrıya göre ilk olarak, şiddet üzerine yapılan araştırmaların o zamana kadar şiddetin kendisine odaklanmak yerine nedenlere ve fail tipolojilerine gereğinden fazla önem atfetmişlerdir. Ele alınması gereken, şiddetin neden uygulandığı değil, nasıl uygulandığı sorusudur. Özellikle sosyal yapılara yönelik olan şiddetin nedenlerine ilişkin –etiyojik- araştırmaların yararlılığı konusunda ciddi şüpheler bulunmaktadır.

İkinci olarak, şiddeti Heinrich Popitz'in ifadesiyle “herkesin kaynağı”, yani ortalama insanın da dâhil olduğu bir olgu olarak anlamak gerekmektedir. Şiddet bu şekilde, bir sapma ve bu nedenle temelden açıklanmaya muhtaç bir olgu olarak görülmeğe çıkıp toplumsal açıdan olanaklı olan şeylerin alanına dâhil olacaktır.

Üçüncü olarak özellikle vurgulamak gerekmektedir ki şiddet beden üzerinden uygulanmaktadır ve acı da bedenle çekilmektedir. Bu nedenle bedeni ve bedene yönelik şiddet pratiklerini şiddet üzerine yapılan sosyolojik araştırmaların merkezine yerleştirmek gereklidir.

Dördüncü olarak, araştırmacılar bakışını şiddetin tarafı olan tüm unsurlara yönelmelidir. Şiddet olaylarının bir süreç olduğunu, bazı içsel dinamiklere ve biçim çeşitliliğine sahip olduğu göz önünde bulundurularak, failere ve onların şiddeti hangi sözde ya da gerçek nedenlerle işlediklerine bakmak yerine olaylara dâhil olan herkesi analizin bir parçası haline getirmek gerekmektedir.

Son olarak, metodolojik açıdan şiddet araştırmalarında niteliksel yöntemler tercih edilmelidir. Etnolog Clifford Geertz'e kadar uzanan sıkı betimleme yöntemi şiddet araştırmaları için özellikle umut vericidir. (Christ, 373-374)

3. Farklı Gözlerden Şiddet

Christ'in aktardığı beş perspektif dönüşümü teklifi oldukça geniş bir projeye ve zihniyet dönüşümüne işaret etmektedir. Şiddetin toplumla ilişkisini sorgulayan ve kavramlar üzerinden çalışan politik felsefenin de buradan alacağı şeyler bulunmaktadır. Bilhassa beşinci maddede dillendirilen yöntem sorunu başlı başına ele alınması gerekecek kadar uzun bir konudur. Birinci, ikinci ve üçüncü maddeler politik düşüncenin fazlaca ihmal ettiği bir isim olan Popitz'i yeniden gündeme alma çağrısında bulunmaktadır. Dördüncü maddede ise bakışların şiddet eylemlerinin faillerine gereğinden fazla odaklanmaması ikazını içermektedir. Perspektif ile ilgili bu ikaz oldukça önemli bazı öncülleri içermektedir. İnsan hayatının ayrılmaz bir parçası olarak vurgulanan şiddeti üç farklı algı perspektifinden ele almak mümkündür. Bunlar fail, mağdur ve seyirci perspektifleridir.

Şiddet eylemine failin perspektifinden bakıldığı durumlarda sıklıkla şiddetin nedeni/kökene meselesi ön plana çıkartılmaktadır. Burada şiddet eyleminden önceki zaman ve şiddet eyleminin gerçekleştirildiği zaman özellikle önemli olmaktadır. Şiddetin kökeni meselesinde birtakım antropolojik çalışmalar da dikkat çeker hale gelmektedir. Burada şiddet eylemini bir sebep-sonuç zinciri içerisinde araştırma ve ona göre değerlendirme söz konusu olmaktadır. Bilhassa iki dünya savaşının ardından kıta felsefesinde sıkça sorulan “nasıl oldu da bu denli canavarlaşabildik?” sorusu tam olarak bu noktaya işaret etmektedir. Bu türden soruların ortak yönü kanı, şiddeti ve barbarlaşmayı olağanın dışında bir

durum, normal insan özelliklerinden bir sapma olarak görmesidir. Yöntemsel bir itirazın da ele alınması faydalı görünmektedir. Günümüz felsefecilerinden Bettina Stangneth –Adolf Eichmann- örneği üzerinden, canavarca hislerle eylemlerde bulunan insanın kendisine verilen emirler ve dayatılan şartlar neticesinde canavarlaşmadığını, genellikle şiddet eylemlerinden önce de canavar olarak bir şekilde tescillendiklerini belirtmektedir (Stangneth, 2014). Çağdaş şiddet araştırmalarının en tanınmış simalarından biri olan Jan Philipp Reemtsma soğukkanlı matematiksel hesapların şiddet söz konusu olduğunda anlamsız olduğunun altını çizmektedir. Örneğin daha önce silaha karşı çok olumsuz duygular besleyen ve tutkulu bir biçimde silahı elinde tutmayı arzulamayan bir kimsenin şartlar ne kadar elverişli olursa olsun bir soyguna karışma ihtimalinin pek düşük olduğuna dikkat çekmektedir (Reemtsma, 2017). Aynı paraya daha az ihtiyacı olan bir başka kişinin soygun motivasyonu daha yüksek olabilir. Bu tespit aynı zamanda neden araştırmalarının cevap verdiğinden fazla soruyu da beraberinde getirebileceğini göstermektedir. Başka bir çağdaş şiddet araştırmacısı olan Jörg Baberowski ise insanın herşeyi yapmasının mümkün olduğu bir şartlar dizisini ifade eden *şiddet uzamı* kavramını kullanmaktadır (Baberowski, 2015). Ona göre dışsal şartlar insanı bir başka kişiye kolaylıkla çevirmektedir. Felsefenin öteden beri konusu olan kötülük problemi de burada gündeme gelmektedir. Diğer yandan biyolojik ve psikolojik açıklamalar failin geçmişiyle alakalı olan açıklama biçimleridir. Şiddetin gelecekle olan ilişkisine göre değerlendirildiğinde ise şiddetin araçsallığı söz konusu olmaktadır.

Şiddete mağdur perspektifinden bakıldığında ise burada beden kavramı bir parça daha vurgulu biçimde ön plana çıkmaktadır. Şiddet Popitz'in de işaret ettiği gibi bedenle yaşanmaktadır. İnsan kendi bedenine mahkumdur ve en kuvvetli insanın dahi acıyı engellemek gibi bir şansını bulunmamaktadır. Bazen acıya karşı çok dayanıklı hale gelmek mümkündür ama bu durum bile insanı acılardan korunmuş bir robot haline getirmeye yetmez. Şiddet esnasında tam olarak mağdurun neler deneyimlediği meselesi de şiddet felsefesini bir başka açıdan ilgilendiren bir sorunsaldır. Farklı türden acıları ve dokunma duygusu veya diğer duyularla algılanan olumsuz hisleri ifade eden onlarca kelime bulunmaktadır. Ancak yaşanan deneyimi –mesela acı deneyimini yalnızca dil üzerinden aktarmanın imkânsızlığına dair David Le Breton'un aktardığı uzun deneyler bulunmaktadır (Le Breton, 2022). Bu deneyler göstermektedir ki farklı hastalar için acı skalalarında nesnel gibi duran numaralar insanlar için öznelidir. Yukarıda işaret edilen sıkı betimleme yöntemi bu zorluğu belli oranda hafifletmektedir.

Şiddet eylemlerinin üçüncü perspektifi ise tanık perspektifidir. Tanık perspektifi ne fail perspektifi gibi şiddetin nedenleri ile alakalı deneyimlere, ne de mağdur perspektifindeki doğrudan bedenle algılamanın bilgisine sahiptir. Tanık açısından kaçınılmaz olarak şiddetin ifade formları ve şiddetin sanat eserleri yoluyla temsili önemli konular olarak ön plana çıkmaktadır. Burada sosyal bilimlerin farklı disiplinlerinin yanı sıra medya iletişim ve sanat teorilerinin felsefe açısından besleyici olduğunun bir göstergesidir.

4. Popitz ve Şiddet

Yukarıda farklı yerlerde ismi geçen yazarlar Schnell, von Trotha ve Baberowski Popitz'in şiddet kavramının önemine vurgu yapmaktadır. Çünkü Popitz şiddetin kafa karışıklığından uzak ve ince çalışılmış bir tanımını yapmıştır. Popitz, şiddet kavramını doğrudan fiziksel zarar teşkil eden eylemlerle sınırlandırmak istemektedir. Başka bir deyişle, şiddet esas itibarıyla fiziksel şiddettir ve herkese için erişilebilirdir. Popitz'e göre herkes her zaman ve her yerde şiddet uygulayabilme yeteneğine sahiptir çünkü beden şiddete maruz kalmasının yanında aynı zamanda ölümcül bir silahtır. İnsan bedeni bir silahtır ancak diğer yandan da savunmasızdır. Bu nedenle Popitz, insanların maruz kalabilecekleri ile yapabilecekleri arasındaki asimetri nedeniyle, insanların kendi potansiyellerine göre şiddet eylemlerinde bulunabilecek şekilde konum aldıklarını, çünkü şiddetin her zaman kişinin kendi çıkarlarını koruma veya bir güç alanı elde etme imkânı sunduğunu söylemektedir. Şiddete daha fazla şiddetle karşılık

verilebileceği ve şiddet potansiyelleri ortadan kaldırılamayacağı için şiddet nihayetinde insan hayatının bir gerçeği ve antropolojik bir sabite olarak kalmaktadır.

İktidar Popitz'in tanımlamasına göre çok geniş bir kavramdır. O, iktidarı genel antropolojik anlamda "insanın kudret sahibi olduğu bir şey" yani "yabancı güçlere karşı kendini dayatma kudreti" (Popitz, 1992: 22) olarak tanımlamaktadır. Şiddet kavramının genişletilmesine karşı çıkan Popitz şiddeti ise iktidar kavramı üzerinden şöyle tanımlamaktadır: "alışılmış olduğu şekliyle, şiddet kavramını esnetmek ve çarpıtmak istemiyoruz. Şiddet, ister fail için anlamı onu uygulamanın kendisinde bulunsun (salt aksiyon iktidarı olarak) isterse de tehdide dönüştürüldüğünde kalıcı bir boyun eğdirmeye yol açması amaçlansın (bağlayıcı aksiyon iktidarı olarak), başkalarının kasıtlı olarak fiziksel olarak yaralanmasına yol açan bir iktidar aksiyonu demektir" (Popitz, 1992: 48).

Popitz şiddet kavramını sırasıyla aksiyon iktidarı, insanın şiddet ilişkisinin sınırsızlaştırılması, öldürme iktidarı, iktidar mükemmelliğinin antinomisi, şiddetle baş etmenin kısır döngüsü ve total şiddet sendromu olmak üzere altı başlık altında incelemektedir

4.1. Aksiyon İktidarı

Popitz şiddeti genel olarak iktidar, özel olarak ise aksiyon iktidarı kavramı üzerinden tanımlamaktadır. Burada Popitz'in *aksiyon iktidarı* kavramı ile ne kastettiğinin netleştirilmesi gerekmektedir. Popitz' göre iktidarın en doğrudan formu salt aksiyon iktidarındır. Aksiyon iktidarı ise başkalarına yönelik bir eylemle onlara zarar verme, yani başkalarına "bir şey yapma" iktidarındır. (Popitz 43) Aksiyon iktidarı uygulamak için Popitz için en önemli husus zararın bir kasıt ile verilmiş olmasıdır. Bunun için çok güçlü ve sürekli iktidar araçlarına ihtiyaç yoktur. Anlık fırsatı değerlendiren zayıf bir kişi de kendisinden kat kat güçlü birisine karşı aksiyon iktidarı kullanabilir. Bu yaralama edimi Popitz'in çok bilinen kavramlarından biri olan *yaralanmaya açıklık* (Popitz, 1992: 44) ve onun diğer kutbu olan *yaralama kudreti* kavramları ile yakın ilişki içerisindedir. İnsan yaralamaya ve yaralanmaya eşit derecede müsaittir. Bu müsaitlik durumu Popitz'e göre toplumsallaşmanın en temellinde yer almaktadır. Onun şiddet kavramında bedeni merkeze koymasının politik felsefe açısından önemi tam olarak buradan gelmektedir.

Popitz iktidar aksiyonlarını niyetleri ve içeriği itibarıyla üç gruba ayırmaktadır: Toplumsal katılımı azaltmaya yönelik aksiyonlar (toplumsal bütünlük), maddi zarara yönelik aksiyonlar ve fiziksel yaralamaya yönelik aksiyonlar (Popitz, 1992: 44). Bu üç grupta yer alan iktidar aksiyonlarının hepsi çok küçük ölçeklerden başlayarak insanın tahammül sınırlarını zorlayacak şiddetli bir hale gelene kadar farklı dozlarda uygulanacak şekilde kademelendirilebilirler. Örneğin toplumsal katılımı azaltmaya yönelik aksiyonlar yok sayma ve dalga geçme ile başlayıp geçmişte görülen teşhir etme veya Dreyfus davası örneğinde olduğu gibi apoletlerini sökmeye kadar gidebilir. Maddi zarara yönelik aksiyonlar insanın maddi yaşamını sağlayan kaynaklara yönelik aksiyonlarıdır. Yemek kaynaklarının kısılmasından tüm geçim kaynaklarının yok edilmesine kadar varabilir. Aynı şekilde bedensel yaralamalar da iğne batırmadan öldürmeye kadar farklı dozlarda gerçekleştirilebilir. Popitz bedensel yaralanmayla alakalı iki önemli hususa dikkat çekmektedir. Birinci husus insanın kendi bedeni ile alakasının diğer toplumsal aidiyetlerden farklı olarak kopartılamaz oluşudur. İnsan tüm maddi varlıklarından ve toplumsal aidiyetlerinden kopmayı bir şekilde becerebilir ama kendisini bedeninden ayıramaz. İkinci husus ise bir fail tarafından bedensel olarak yaralanma neredeyse her zaman bir takım kuvvetli duygularla ilişkili olmasıdır. Yani bedensel yaralanma sadece bedenin fizikselliği ile ilgili değildir. Dolayısıyla bedensel yaralamada sadece bedenin değil ama aynı zamanda kişiliğin bütünlüğü de söz konusudur (Popitz 45) Bedene verilen acının başka birisi tarafından bize verilmiş olması kaydıyla- sadece bedensel olmaması Popitz'in şiddet kavramının politik anlamını ve onun iktidardan ne anladığını belirgin kılmaktadır. Çünkü kendisine acı verilen kişi bu alta oluşunu kısmi olarak değil genel olarak hisseder. (Popitz 46) Popitz'e göre hukuk sistemleri ve töreler bu durumu çok iyi düşünüp

değerlendirdikleri için genelde fiziksel cezaları ya çok ayıplanan kötü bir fiilin gerçekleştirilmesi durumunda ya da suçlunun bedensel bütünlüğünün önem arz etmediği alt sınıflardan gelmesi durumunda uygulamışlardır.

Popitz faillerin mağdurlarla ilişkilerinin getirdiği sonuçlar açısından iktidar aksiyonlarını *salt aksiyon iktidarı* ve *bağlayıcı aksiyon iktidarı* olmak üzere ikiye ayırmaktadır (Popitz, 1992: 46). Salt aksiyon iktidarında gerçekleştirilen aksiyonun anlamı eylemin kendisinde bulunmaktadır. Örneğin intikam almak isteyen kişinin tek amacının intikam almak olması, onun ötesine geçen planlar yapmaması gibi. Bağlayıcı aksiyon iktidarında ise bir araç olarak kullanılmaktadır. Uzun süreli iktidar ilişkileri bağlayıcı aksiyon iktidarı tarafından kurulmaktadır. Burada gerçekleştirilen şiddet eylemi bizatihi kendisi için değil, onun da ötesine geçen başka hedefler için gerçekleştirilmektedir.

4.2. İnsanın Şiddet İlişkisinin Sınırsızlaştırılması

Popitz'in şiddet kavramına yeniden geri dönmek gerekirse: o şiddeti fail için ifade ettiği anlamdan ve işlevden bağımsız olarak tanımlamıştır. Fail şiddet eylemi aracılığıyla başka bir amaç gözetmemiş olsun -salt aksiyon iktidarı- veya bu şiddet eylemlerini de tehdide dönüştürüp () kalıcı bir boyun eğmeye yol açmak istesin -bağlayıcı aksiyon iktidarı-; her iki durumda da *başkalarının kasıtlı biçimde fiziksel olarak yaralanmasına yol açan* iktidar aksiyonuna Popitz şiddet adını vermektedir.

İnsanların birbirlerine uygulamış oldukları tüm şiddet eylemleri göz önünde bulundurulduğunda Popitz'e göre şiddete dair akla ilk gelen ayırıcı özellik onun *insanın şiddet ilişkisinin sınırsızlaştırılması* adını verdiği konsepttir (Popitz, 1992: 48). Popitz'e göre bu sınırsızlaştırmanın üç antropolojik temeli bulunmaktadır. Birinci olarak içgüdülerden görece serbestlik, ikinci olarak insanın tahayyül kabiliyeti ve son olarak insanın kendi elleriyle eser üretebilme zekâsı.

Şiddet ilişkisinin sınırsızlaştırılmasının birinci antropolojik temeli insanın içgüdülerden görece serbestliğidir. Bu serbestlik sayesinde insan eyleme geçme zorunluluğundan ve eyleme geçme konusunda yaşadığı tutuklulardan kurtulabilmektedir. Belirli koşullar altında şiddetle tepki verme zorunluluğundan ve kesin bir şekilde araya giren engellemelerden kurtulma, şiddet eylemlerini belirli bazı nedenlere ve özelliklerle ya da kurban olarak kimlerin seçildiği gibi ölçütlerle sınırlamayı imkânsız hale getirmektedir. Dolayısıyla -Popitz burada etiyolojik şiddet araştırmalarını eleştirmektedir-, şiddete zorunlu bir mekanikle insanın tepki vermesine mutlak manada neden olan hiçbir güdü, durum ve düşman bulunmamaktadır (Popitz, 1992: 48). Popitz şiddet eylemlerinin insanın normal durumunda bir sapma olarak görülmesine karşıdır. Hiçbir motivasyon veya neden bu nedenden dolayı şiddet eylemini açıklamak için yeterli değildir: "insan hiçbir zaman mecburen değil ama her zaman şiddet eyleminde bulunabilir, hiçbir zaman mecburen değil ama her zaman öldürebilir. Bu öfkeyle de olabilir zevk içerisinde de (Popitz, 1992: 50).

Şiddet ilişkisinin sınırsızlaştırılmasının ikinci bir antropolojik temeli, insanın tahayyül kabiliyeti ve hayal etme kapasitesinin sınırsız oluşudur. İnsanlar için şiddet yalnızca yaşanmış olanlarla sınırlı değildir. Aynı zamanda gerçekleşecek olandır. Bu hem başkalarının korktuğu şiddet hem de kişinin kendi şiddetinin arzu edilen zaferidir. Elbette bu olasılık alanı hesaplanabilecek her şeyin çok ötesindedir. Hayali şiddet her türden gündüz düşlerine ve kâbuslara musallat olmaktadır (Popitz 51).

Popitz'e göre eylemlerin içgüdülerden görece serbestliği ve hayal gücümüzün gerçeklikten görece serbestliği ancak bu tek antropolojik tasarımın özellikleri olarak birlikte düşünülebilir. Birbirini tamamlayan ve karşılıklı olarak güçlendiren kapasiteler olarak, insanın şiddetle ilişkisi üzerindeki etkileri bakımından çifte sınırsızlaştırma olarak anlaşılabilirler (Popitz, 1992: 52).

Eylem saikinin çifte sınırlandırılması nihayet yeteneğin sınırlandırılmasıyla buluşur. İnsanların eser (Artefakt) üretmedeki özel zekası, teknik verimlilikte görünüşte sınırsız bir artışa yol açmaktadır.

Bu aynı zamanda şiddet kullanımı için her zamankinden daha etkili teknik araçlar yaratma, yani şiddet kullanımının kapsamını arttırma yeteneğini de içermektedir (Popitz, 1992: 52).

4.3. Öldürme İktidarı

Popitz şiddetin sonsuza kadar artırılamayacağını, mutlak bir sonu olduğunu söylemektedir. Bu son ölümdür (Popitz, 1992: 52). Popitz ölüm olgusunu ve insanın ölüm algısını analiz ettiği için de diğer şiddet düşünürlerinden farklılaşmaktadır. Ona göre ölüm bilinci iki yönlüdür. Kişi hem ölümlü olduğunun hem de başkalarını öldürebileceğinin farkındadır. Ölüm söz konusu olduğunda el artırmak mümkün olmadığı için Popitz ölümü mutlak şiddet olarak adlandırmaktadır. Bu mutlak şiddet, mükemmel iktidar fikrinin oluşmasına yardımcı olmaktadır. Mükemmel iktidar, insanların diğer insanlar üzerindeki tahakkümünün azami düzeye çıkarılmasıdır. Burada tahakküm altındaki insanların hayatları kelimenin tam anlamıyla hükmedenin elindedir.

Mutlak güç aynı zamanda iktidardaki kişinin kişisel ve kurumsal meşrulaştırılmasına da hizmet etmektedir. Tüm sembollerin ötesinde, meşruiyetin ilk kaynağı hayatta kalma ve öldürme şeklindeki mutlak şiddettir. Öldürme eyleminden sonra bile öldüren kişinin zaferi devam edebilir. Örneğin, bedene zarar verildiği takdirde ölenin ruhunun onurunun zedelendiğine inanılması durumunda olduğu gibi. Elias Canetti bu durumu izah eden ilginç bir hikâye aktarmaktadır:

Mana, Güney Denizlerinde bir kişiden diğerine geçebilen bir tür doğaüstü ve kişisel olmayan iktidardır. Çok arzu edilmektedir ve tek tek kişilerde biriktirilmesi mümkündür. Cesur bir savaşçı bunu büyük ölçüde elde edebilmektedir. Ancak bunu savaştaki deneyimine ya da fiziksel gücüne borçlu değildir; bu iktidar ona öldürdüğü düşmanın manası olarak geçer. Böylece, Marquesas'ta bir kabile üyesi kişisel cesareti sayesinde savaş şefi olabilmıştır. Savaşçının vücudunda öldürdüğü herkesin manasını barındırdığı varsayılırdı. Cesaretiyle orantılı olarak kendi manası da büyüyordu. Ancak yerlinin zihninde, cesareti manasının nedeni değil sonucuydu. Başardığı her cinayetle birlikte mızrağının manası da artıyordu. Erkek erkeğe savaşta galip gelen, öldürülen düşmanın adını alırdı: bu, iktidarının artık kendisine ait olduğunun işaretiydi (Canetti, 1980: 278).

4.4. İktidar Mükemmelliğinin Antinomisi

İktidarın bu mükemmelliği, tüm dünyevi iktidarı ve dünyevi olan her şeyi göreceli hale getiren ölümden sonra yaşam inancı aracılığıyla mağdur tarafından psikolojik olarak geçersiz kılınabilir. İktidarın mükemmelliği kendi öncülleri çerçevesinde de sorgulanabilmektedir. Tam da insanların birbirlerine yapabileceklerinin sınırsızlığında bütün iktidarlara sınırları yatmaktadır. Tüm iktidarın mükemmel olmaktan uzaklığı, radikal direnişin iki sembolik figürü olan suikastçı ve şehit tarafından gösterilmektedir (Popitz, 1992: 57-58).

Suikastçı ve şehit, kamusal alanda iktidarın mükemmelliğini gözle görülür bir şekilde ortadan kaldırmaktadır. Her ikisi de yaşam ve ölüm kararının yalnızca iktidardakilere ait olmadığını göstermektedir. Öldürme gücünün, insanların insanlar üzerindeki her türlü gücünü sınırladığını göstermektedir. İktidar mükemmel olabilir çünkü aşırı uçlara ulaşabilir. İktidar kusurludur çünkü aşırıya gitme kararı tekelleştirilemez - herkes öldürebilir - ve çünkü öldürülme hakkı kimsenin elinden alınamaz. (Popitz, 1992: 60)

Toplumsal düzen, şiddetin sınırlandırılması için gerekli bir koşuldur - şiddet, toplumsal düzenin korunması için gerekli bir koşuldur.

4.5. Şiddetle Baş Etmenin Kısırdöngüsü

Popitz'e göre toplumsal düzen, şiddetin sınırlandırılması için gerekli bir ön koşul olarak öne çıkmaktadır. Yaptırımlarla güvence altına alınmış bir normlar sistemi olmadan, şiddetin kalıcı ve makul ölçüde güvenilir bir şekilde sınırlandırılması mümkün değildir. Buradaki temel önkoşul, somut bir şiddet

yasağının kabul edilmesidir: Kimin hangi durumlarda kime karşı hangi şiddet eylemlerinden kaçınmak zorunda olduğu önceden belirlenmek zorundadır. Ayrıca bu yasağın ihlaline karşı başka önlemler de gerekmektedir. Yasaklanmış şiddetin bir arada yaşama dâhil olmasıyla birlikte kimin müdahale edebileceği ve bu müdahalede hangi prosedürlere göre hareket edeceği bir kurallar dizisine bağlanmış olmalıdır. Bu tür kurumsallaştırılmalı ve somutlaştırılmalıdır. Kurallardan sapan davranışların her zaman olacağını hesaba katmayan düzen tasarımları yalnızca kurguya dayanmaktadır (Popitz, 1992 :63).

4.6. Total Şiddet Sendromu

Popitz, şiddetin son sınırı olarak gördüğü mutlak şiddete ek olarak total şiddet adını verdiği bir kavram ortaya atmaktadır. Total şiddet eylem unsurlarının bir sendromu olarak tanımlanmaktadır (Popitz, 1992: 66). Başka bir deyişle, şiddetin gerçekleşmesini sağlamak için bir araya gelen eylemin belirli yönlerinin birleşimidir. Popitz bu bağlamda üç unsur tanımlamaktadır: uygulanan şiddetin yüceltilmesi, şiddete karşı kayıtsızlık ve şiddet eyleminin mekanikleştirilmesi. Bu üç kategori birbirleriyle etkileşim halinde oldukları için sendrom yani birliktelik olarak adlandırılmaktadır. Popitz, her üçünün de tarihsel yenilikler olmadığını, ancak günümüzde bir araya gelerek geçmişteki tüm şiddetten kaçınma tekniklerini geride bırakan güçlü bir kuvvet oluşturduklarını vurgulamaktadır.

Popitz'e göre bütün iktidarlar bir meşruiyet arayışı içerisinde olduğu için şiddet yüceltme yoluyla meşrulaştırılmaktadır. Ona göre şiddetin yüceltilmesinin iki ana nedeni bulunmaktadır. Bunlardan birincisi "daha üstün olan bir varlığın yüceltilmesi" ikincisi ise bir özgürleşme eylemi olarak var olan düzene son verilmesidir. Birincisinde şiddet var olan bir tahakkümün seçilmiş ve üstün olarak kabul edilmesinin bir ifadesidir. İkincisinde ise özgürleşmenin bir aracı olan şiddet eylemlerinin yüceltilmesi söz konusudur. Popitz, total şiddetin ikinci eylem unsuru olarak şiddete karşı kayıtsızlığı göstermektedir. Ona göre insanların acılarına karşı kayıtsızlık, nefret ve aşağılama gibi nedenlere oranla insanın yaralama kudretini yönlendirmede çok daha etkilidir. Kurbanın acılarına karşı gösterilen kayıtsızlık bir paravan gibi, insanları olan biten şeylerin etkisinden korumaktadır. Total şiddet sendromunun üçüncü ögesi şiddet eyleminin mekanikleştirilmesidir. Bu üçüncü öge, ilk iki öge ile farklı düzeylerde birleşmektedir. Zira öyle görünmektedir ki, insanoğlu -özellikle öldürmek amacıyla silah üretme konusunda- teknik üretimin etkisinin sınırsızca artırılması gibi bir yetiye sahiptir. Esasen silahların geliştirilmesi insanlığın ilk alet yapıp kullandığı devirlere kadar geriye gitmektedir. Daha sonra kademeli biçimde silahların verimliliğinin yükselen bir ivmeyle arttığı gözlemlenmektedir. Bu bağlamda belli bir tür yaralamayı hedefleyen bir silah olarak mızrağın keşfi Popitz açısından önemli bir merhalede (Popitz, 1992: 71).

5. Sonuç

İlk olarak belirtmek gerekmektedir ki Popitz düşüncesine hak ettiği oranda Almanca konuşan ülkeler dışında şiddet tartışmalarında fazla yer verilmemektedir. Onun kavramlarının tartışmalara biraz daha fazla dâhil edilmesi olumlu yönde katkı sağlayacaktır.

İkinci olarak Popitz'in önerdiği şiddet kavramı, kavram kargaşasını giderecek şekilde oluşturulmuştur. Akademik tartışmaların daha sağlıklı bir zeminde gerçekleşmesi doğrultusunda etki gösterecektir.

Üçüncü olarak Popitz'in ana metni olan İktidar Fenomenleri kitabının ampirik bir yöntemle yazılmamış olduğu düşünüldüğünde onun sosyologlar kadar felsefecileri de ilgilendirmesi gerektiği açıktır.

Dördüncü ve son olarak ise Popitz felsefesinin duyular fenomenolojisi üzerinden bir okunmasının yapılması, onun az yer verdiği acı gibi duyusal fenomenlerin felsefi açıdan değerlendirilmesi akademisyenleri bekleyen ödevler arasındadır.

Çatışma Beyanı (Competing Interests)

Çalışmanın yazarı, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedir.

The author declares that they have no competing interests.

Destek ve Teşekkür (Fundings and Acknowledgments)

Çalışma, kamusal, özel, ticari nitelikte ya da kar amacı gütmeyen herhangi bir kurumdan destek alınmadan hazırlanmıştır.

This research received no specific grant from any funding agency in the public, commercial, or not-for-profit sectors.

Etik Beyanı (Ethical Statement)

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Araştırmacının Katkı Oranı (Author's Contributions)

Bu makale yazarın kendi çabaları ve incelemeleri neticesinde oluşturulmuştur.

This article was created as a result of the author's own efforts and reviews.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Arendt, H. (2021). Şiddet Üzerine. (Çev. Bülent Peker), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Baberowski, J. (2015). Räume der Gewalt. (3. Baskı).S.Fischer, Leck.
- Breton, D. L. (2019). Acımın antropolojisi. (Çev. İsmail Yerguz), Sel Yayıncılık, İstanbul.
- Canetti, E. (1980). Masse und Macht. Fischer, Leck.
- Christ, M. (2013). „Soziologie“ (Ed. Christian Gudehus, Michaela Christ), Gewalt: Ein interdisziplinäres Handbuch, ss.371-378, J.B. Metzler, Krugzell.
- Müller-Salo, J. (2018). „Das Problem der Gewalt. Eine Einführung“ (Ed. Johannes Müller-Salo), Gewalt: Texte von der Antike bis in die Gegenwart, ss.9-49, Reclam, Ditzingen.
- Popitz, H. (1992). Phänomene der Macht. (2. Baskı). J.C.B. Mohr, Tübingen.
- Reemtsma, J.P. (2017). Vertrauen und Gewalt. (2. Baskı).Hamburger Edition, Leck.
- Schnell, F. Docupedia Zeitgeschichte. Gewalt und Gewaltforschung. 05.09.2023, https://docupedia.de/zg/Schnell_gewalt_gewaltforschung_v1_de_2014
- Sorel, G. (2013). Şiddet Üzerine Düşünceler. (Çev. Anahid Hazaryan), Epos Yayınları, İstanbul.
- Stangneth, B. (2014). Eichmann vor Jerusalem. (4. Baskı). Rowohlt, Hamburg.
- Von Aster, E. (1949). Der Mensch und die Welt, Felsefe Arkivi, 2(3):63-75.

Finansal Gelişme ile Yenilenebilir Enerji Tüketimi Arasındaki İlişki***The Relationship Between Financial Development and Renewable Energy Consumption**Eda Başak YILDIRIM¹, Zekai ŞENOL²DOI: [10.59445/ijephss.1375840](https://doi.org/10.59445/ijephss.1375840)

Atf / Cite: Yıldırım, E.B., Şenol, Z. (2024). Finansal gelişme ile yenilenebilir enerji tüketimi arasındaki ilişki, *International Journal of Economics, Politics, Humanities & Social Sciences*, 7(1), 12-29, <https://doi.org/10.59445/ijephss.1375840>

Araştırma Makalesi / Research Article**Makale İlk Gönderim Tarihi / Recieved (First):** 21.10.2023**Makale Kabul Tarihi / Accepted:** 19.12.2023

Lisans Bilgisi / License Information: Bu çalışma, Creative Commons Atıf-Gayri Ticari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY NC) ile lisanslanmıştır. / *This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY NC).*

İntihal Kontrolü / Plagiarism Checks: Bu çalışma, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir. / *This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.*

Özet

Günümüzde enerji talebi sürekli olarak artmaktadır. Çevresel sürdürülebilirlik, ülkeleri enerji konusunda diğer ülkelere bağımlılıklarını önlemek ve kit olan enerji kaynaklarına bir alternatif oluşturmak amacıyla yenilenebilir enerjiye yönlendirmektedir. Yenilenebilir enerji sektörünün ihtiyaç duyduğu finansman ihtiyacının karşılanmasında finansal piyasalar önemli rol oynamaktadır. Bu çalışmada, finansal gelişmişlik ile yenilenebilir enerji tüketimi arasındaki nedensellik araştırılmıştır. Finansal gelişmenin yenilenebilir enerji tüketimini nasıl etkilediğini anlamak, ülkelere rekabetçi, sağlam temelli ve sürdürülebilir bir enerji sektörü geliştirme şansı verirken, yenilenebilir enerji tüketiminin finansal gelişmeyi etkileyerek, ülkelerin enerji ithalatına olan bağımlılığını azaltmayı teşvik etmesi, çalışmanın önemini vurgulamaktadır. Çalışma, 14 Avrupa ülkesi ve Türkiye'nin 2004-2019 dönemine ait yıllık finansal gelişmişlik endeksi ve yenilenebilir enerji tüketimi verileri kullanılarak yapılmıştır. Değişkenler arası ilişkinin tahmininde, birimler arası korelasyon ve parametre heterojenliği durumlarında kullanılabilen Konya (2006) nedensellik testi uygulanmıştır. Çalışmada yenilenebilir enerji tüketiminden (YET) finansal gelişmişlik endeksine (FGE) doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Buna bağlı olarak yenilenebilir enerji yatırımlarının finansal piyasalara fon akışını artıracağı ve yatırımcı girişi sağlayacağı söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Finansal Gelişme, Yenilenebilir Enerji, Nedensellik Testi.

Abstract

Today, energy demand is constantly increasing. Environmental sustainability leads countries to renewable energy in order to prevent their dependence on other countries for energy and to create an alternative to scarce energy resources. Financial markets play an important role in meeting the financing needs of the renewable energy sector. This study investigates the relationship between financial development and renewable energy consumption. Understanding how financial development affects renewable energy consumption gives countries the chance to develop a competitive, well-founded and sustainable energy sector, while renewable energy consumption encourages countries to reduce their dependence on energy imports by affecting financial development. The study was conducted using annual financial development index and renewable energy consumption data of 14 European countries and Turkey for the period 2004-2019. In the estimation of the relationship between variables, the prerequisite of Konya (2006) causality test, which can be applied in the case of inter-unit correlation and parameter heterogeneity, is provided. In the study, a unidirectional causality relationship was found from renewable energy consumption

* Bu çalışma Doç. Dr. Zekai ŞENOL danışmanlığında Ağustos 2023 tarihinde Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde tamamlanan "Finansal Gelişme ile Yenilenebilir Enerji Tüketimi Arasındaki İlişki: Seçili Ülkeler Örneği" başlıklı yüksek lisans tezi esas alınarak hazırlanmıştır. / *This study has been generated from the thesis titled "Finansal Gelişme ile Yenilenebilir Enerji Tüketimi Arasındaki İlişki: Seçili Ülkeler Örneği", authored by Eda Başak Yıldırım and supervised by Assoc. Prof. Zekai ŞENOL, which was presented at August 2023 at Sivas Cumhuriyet University (Sivas/Türkiye), Institute of Social Sciences.*

¹ Bilim Uzmanı / MSc, Bağımsız Araştırmacı / Independent Researcher, edaabasak@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-9383-9097>.

² Doç. Dr. / Assoc. Prof., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Finans ve Bankacılık Bölümü / Sivas Cumhuriyet University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Finance and Banking, zsenol@cumhuriyet.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8818-0752>.

Eda Başak Yıldırım, Zekai Şenol
Finansal Gelişme ile Yenilenebilir Enerji Tüketimi Arasındaki İlişki

Vol: 7 Issue: 1
Winter 2024

(REC) to financial development index (FDI). In this respect, it can be said that renewable energy investments will increase the flow of funds to financial markets and provide investor inflows.

Keywords: Financial Development, Renewable Energy, Causality Test.

1. Giriş

Finansal gelişme, finansal piyasaların ilerlemesi ve ülkedeki finansal araçların çeşitliliği ve erişilebilirliğinin artması olarak söylenebilir. Finansal gelişme ile ekonomik birimler tasarruflarını daha geniş ve çeşitli finansal araçlarla değerlendirebilirler. Bu araçlar, finansal piyasalarda aktif olarak işlem görmekte ve yatırımcılara daha fazla seçenek sunmaktadır. Böylece, finansal sistemdeki gelişme, tasarrufların etkin bir şekilde yatırıma dönüşmesini ve kaynakların üretken sektörlerde değerlendirilmesini sağlamaktadır (Erim, Türk 2005: 23).

Ekonomik gelişmeye paralel bir şekilde finansal gelişmişlik seviyesinin artması beklenmektedir. Ülke ekonomilerinin gelişiminde enerji sektörü önemli işleve sahiptir. Enerji, önemli bir maliyet unsurunun olmasının yanında günümüzde temiz enerji kaynaklarının ekonomik aktiviteye entegre edilmesi gittikçe yaygınlık kazanmaktadır. Güneş, rüzgar, hidro-elektrik gibi yenilenebilir enerji yatırımlarının finansmanında finansal piyasalar, yatırımcıların eğilimleri, yatırım yöntemleri, finansal piyasalardaki fon miktarları gibi finansal gelişim unsurları önem taşımaktadır (Sadorsky 2010: 2529).

Son yıllarda, iklim değişikliğinin insan yaşamı, insan sağlığı ve gelecek nesiller için çevre kalitesi üzerindeki tehdit edici etkileri konusunda bilim, enerji ve çevre akademisyenleri arasında giderek artan bir fikir birliği ortaya çıkmaktadır (Danish vd. 2017: 855).

Küresel ısınma, günümüzde karşılaştığımız temel problemlerden biridir ve bu durum, dünyanın doğal denge sistemini olumsuz yönde etkilemektedir (Tebaldi vd. 2021: 746). Fosil yakıtların enerji tüketiminde kullanılması, küresel ısınmanın başlıca sebeplerinden biridir. Bu tür yakıtların kullanımı, atmosfere yüksek ölçüde karbon salınımına yol açmaktadır. Artan karbon emisyonu sıcaklıkların yükselmesine sebep olarak küresel ısınmayı tetiklemektedir. Küresel ısınma problemini minimize etmenin en etkili yöntemlerinden biri, enerji üretiminde fosil yakıtlardan kaçınmaktır. Yenilenebilir enerji kaynakları fosil yakıtların yerine geçen temel seçeneklerden birini oluşturmaktadır (Mukhtarov vd. 2022: 169).

Yenilenebilir enerji kaynakları; güneş enerjisi, rüzgar enerjisi, jeotermal enerji, hidroelektrik enerji, biyokütle enerjisi ve dalga enerjisi olarak sıralanabilir. Hidrojen enerjisi bir enerji sağlayıcı olarak nitelendirilmemektedir fakat hidrojen, çok yönlü bir enerji taşıyıcısı olduğundan ve yeşil enerji kapsamında, yenilenebilir enerjiyi destekleyeceği (IRENA 2023: 10) beklenmektedir.

Yenilenebilir enerjinin ulusal enerji portföyü içindeki faydaları enerji güvenliği ve çeşitliliği, temiz çevre, ekonomik faydalar, enerjiye erişim ve satın alınabilirlik şeklinde özetlenebilir (IEA 2013: 226). Yenilenebilir enerji kaynakları geleneksel enerjiye kıyasla daha az karbon içermektedir. Böylece, yenilenebilir enerji teşviğiyle ülkeler çevre kalitesini artırarak yeşil ve temiz bir çevre oluşturabileceklerdir (OECD 2013: 40).

Yenilenebilir enerji yatırımlarındaki artışın sebepleri, politika yapıcılarının iklim değişikliğiyle mücadeleye verdikleri önem, enerji güvenliğinin güçlendirilmesi, enerji kaynaklarına bağımlılığın azaltılması, fosil yakıt fiyatlarında görülen volatilitelerden korunmak için alternatifler oluşturmak şeklinde sıralanabilir (CPI ve IRENA 2023: 44).

Avrupa Birliği ülkeleri sürdürülebilirlik konusunda bilinçli hareket etmekte ve bir takım ulusal ve uluslararası anlaşmalar düzenlemektedir. Avrupa Kıtası genelinde, net sıfır taahhütleri ve fosil yakıtları aşamalı olarak ortadan kaldırmaya yönelik kapsamlı politikalar, yenilenebilir enerjide büyümeyi teşvik etmektedir. Avrupa Komisyonu iklim nötrlemeye ulaşmak ve AB ekonomisini sürdürülebilir kılmak için bir dizi politika girişimini içeren Avrupa Yeşil Anlaşması ortaya koymuştur. Bu anlaşmaya göre, 2050 yılına kadar iklim nötrlemeyi hedeflemekte ve şirketlerin temiz ürün ve

teknolojilerde dünya lideri olmalarını desteklemenin yanı sıra adil ve kapsayıcı bir geçiş sağlamayı amaçlamaktadır (Kougias vd. 2021: 2).

Enerji tüketimine yönelik artan talep, iklim kirliliğini azaltmaya yönelik güçlü bir taahhüt, teknoloji geliştirme ve politika desteği, yenilenebilir enerjiye uzun vadede küresel enerji karışımında giderek daha önemli bir rol vermektedir. 21. yüzyılda AB’de yenilenebilir enerjiye yönelik beklentiler olumlu olmaya devam etmektedir, çünkü ülkeler iddialı hedefler belirlemeye ve bu hedeflere ulaşmaya devam etmektedir. Örneğin, Danimarka ve Belçika gibi ülkeler 2050 yılına kadar toplam enerji arzlarında %100 yenilenebilir enerjiyi hedeflemektedir. Bu yatırımların sera gazı emisyonlarını 2030’a kadar minimum %40 oranında azaltması ve aynı zamanda AB’de ekonomik büyüme ve istihdamı teşvik etmesi beklenmektedir (Anton, Nucu 2020: 331).

Borsa İstanbul’da son yıllarda enerji ve yenilenebilir enerji şirketlerinin önemi artmıştır. Özellikle BİST işlem hacmi ve piyasa değerinde bu şirketlerin payı her geçen gün yükselmektedir. Örneğin, Ocak 2023’te halka arzı gerçekleşen Astor Enerji’nin (ASTOR) Ağustos 2023 döneminde BİST100 Endeks ağırlığı 1.20 olarak gerçekleşmiş Astor Enerji endeks sıralamasında 23. sıraya çıkmıştır (Foreks FXPLUS: 2023). 4 Ağustos 2023 itibariyle BİST100 endeksi toplam işlem hacmi 136.5 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Yenilenebilir enerji şirketlerinin BİST100 endeksinde sıralamaları ve işlem hacmindeki ağırlıkları Tablo 1’de görülmektedir.

Tablo 1. BİST’te Kayıtlı Yenilenebilir Enerji Şirketleri İşlem Hacimleri

BİST100 Sıralaması	Hisse Adı	Kuruluş Yılı	Halka Arz Yılı	İşlem Hacmi	BİST100’deki Ağırlığı %
23	Astor Enerji	1983	2023	6.1 milyar TL	1.17
38	Smart Güneş Enerjisi	2014	2022	3.8 milyar TL	0.65
44	Enerjisa Enerji	2011	2018	742,7 milyon TL	0.59
49	Aksa Enerji	1997	2010	427.5 milyon TL	0.49
59	Alfa Solar Enerji	2011	2022	1.141 milyon TL	0.38
62	Zorlu Enerji	1993	2000	523 milyon TL	0.32
82	Biotrend Çevre ve Enerji	2017	2021	112 milyon TL	0.19
83	Galata Wind Enerji	2006	2021	167.6 milyon TL	0.19
90	Akfen Gmyo	1997	2011	226.7 milyon TL	0.15
100	Aydem Enerji	1995	2021	132.8 milyon TL	0.11

Kaynak: Oyak Yatırım (2023), Borsa ve Yatırım (2023), Borsa İstanbul (2023), KAP (2023)

Tablo 2’de dünya finansal gelişmişlik sıralamasında ilk 20’de yer alan büyük ekonomilere ait yenilenebilir enerji durumları görülmektedir. Çin’in Avrupa Birliği ve Kuzey Amerika ülkelerine göre daha fazla yenilenebilir enerji kapasitesine sahip olduğu ve bu ülke gruplarına göre toplam enerji tüketiminde yenilenebilir enerjinin daha yüksek bir orana sahip olduğu görülmektedir. Bu durumda Çin’in önemli bir petrol ithalatçısı olmasının da etkisi olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 2. Çin, Avrupa Birliği ve Kuzey Amerika Enerji Karşılaştırması (2020)

Dünya Toplam Yenilenebilir Enerji Kapasitesi	Çin	Avrupa Birliği	Kuzey Amerika (Meksika dahil değil)
2.824.989 Global'deki oranı	899.625 %31	479.976 %17	ABD - 293.392 Kanada – 101.340 Toplam – 394.732 %14
Global'deki Yatırım Oranları	%39	%19	%15
Finansal Gelişmişlik Seviyesi (İlk 20 ülke için)	19. sıra	Avrupa Birliği'nden ilk 20 listesinde sıralama olarak 8-18 aralığında 8 ülke bulunmaktadır.	4. sırada Amerika 5. sırada Kanada
Global'e oranla Ham Petrol ithalat oranı	%23.5	%23	%12.8
Global'e oranla Ham Petrol ihracat oranı	%0.075	%1.07	%15.4
Toplam enerji tüketiminde yenilenebilir enerji tüketiminin payı	%28.5	%22.1	%24.8

Kaynak: Enerdata (2023), IMF (2023), IRENA, CPI (2023), IRENA (2023), OEC (2023)

Dünyada yenilenebilir enerji yatırımları artmakta ve enerji tüketiminde yenilenebilir enerjinin payı yükselmektedir. Bu çerçevede yenilenebilir enerji yatırımlarının finansmanı için finansal piyasalar kullanılırken, zamanla gelişen yenilenebilir enerji sektörü finansal piyasalarda likidite ve yatırım çeşitliliğini etkileyebilmektedir. Bu bakımdan bu çalışmada yenilenebilir enerji tüketimiyle finansal gelişme arasındaki ilişkinin araştırılması amaçlanmıştır. Bu amacı gerçekleştirebilmek için “Finansal gelişmişlik yenilenebilir enerji tüketiminin nedeni değildir.” ve “Yenilenebilir enerji tüketimi finansal gelişmişliğin nedeni değildir.” şeklinde iki hipotez test edilmiştir.

Bu çalışma kapsamında yapılan literatür taramasında Anton vd.'nin (2020) 28 Avrupa Birliği ülkesi ve Zhe vd.'nin (2021) Türkiye örneklemelerinde yenilenebilir enerji tüketimi ile finansal gelişmişlik ilişkisini araştırdıkları görülmüştür. Dolayısıyla bu çalışmanın örneklem bakımından Avrupa Birliği ülkeleri ve Türkiye örneklemleri olarak literatürdeki az sayıdaki çalışmaya katkı sağlayacağı düşünülmüştür. Literatürdeki çalışmalarda genel olarak finansal gelişmişlikten yenilenebilir enerji tüketimine doğru tek yönlü nedensellik tespit edilmiştir. Zhe vd. (2021) tarafından Türkiye örneği üzerinden yapılan çalışmada ise yenilenebilir enerji tüketiminden finansal gelişmişliğe doğru bir nedensellik bulunmuştur. İçinde Türkiye'nin de bulunduğu örneklem ile analiz yapılarak nedenselliğin hangi yönde olacağına dair merak giderilerek literatüre katkı hedeflenmiştir.

Çalışmanın geri kalanı; ilgili teorik ve ampirik araştırmaları içeren literatür taraması, araştırma veri ve yöntem incelemesi ve sonuçların raporlanarak yorumlandığı bulgular kısmından oluşmaktadır.

2. Literatür

Literatür gözden geçirildiğinde araştırmacıların finansal gelişme, ekonomik büyüme, enerji tüketimi, yenilenebilir enerji tüketimi konularına ek olarak CO₂ salınımları, çevresel sürdürülebilirlik, teknolojik yenilikler gibi birçok konuyu beraber inceledikleri tespit edilmiştir. Geleneksel enerji tüketimi ve ekonomik büyümeye yönelik çalışmalar daha eskiye dayanmasına karşın araştırmacıların dikkatini çekmeye devam etmektedir. Araştırmacılar arasında fikir birliği bulunmamaktadır.

Çalışmada araştırılan konuyla kısmi benzerlik taşıması bakımından enerji tüketimi ve iktisadi gelişme arasındaki ilişkiye bakılabilir. Enerji tüketimiyle iktisadi gelişme arasında dört farklı nedensellik hipotezi bulunmaktadır (Chen vd. 2007: 2612; Apergis, Payne 2009: 212). İlki, enerji tüketimiyle iktisadi gelişme arasında ilişkinin bulunmadığını belirten nedensellik yok hipotezidir. İkincisi, iktisadi gelişmeden enerji tüketimine doğru tek yönlü nedenselliği belirten tasarruf hipotezidir. Üçüncüsü, ikinci nedenselliğin tam tersini işaret etmektedir. Büyüme hipotezine göre, enerji tüketiminden iktisadi gelişmeye doğru tek yönlü bir nedensellik bulunmaktadır. Sonuncusu ise, enerji tüketimiyle iktisadi gelişme arasında iki taraflı ilişki olduğunu belirten geri besleme hipotezidir.

Enerji tüketimi ve iktisadi gelişmeyle ilgilenen öncü çalışma olarak nitelendirilebilecek Kraft ve Kraft (1978) çalışmasında, ülkeler geliştikçe kirlilik seviyelerinin arttığı, ancak artan gelirler bir eşğin ötesine geçtikçe azalmaya başladığı yönündeki EKC (Çevresel Kuznets Eğrisi) teorisini öne sürmüşlerdir. Yani kirlilik seviyeleri ve gelir arasında ters-U eğrisi ilişkisi olduğunu dile getirmişlerdir. Dolayısıyla, ekonomiler finansal serbestleşme ve kalkınma ile birlikte geliştikçe enerji ile ilgili verimlilikler artmakta ve bu da enerji tüketim seviyelerini ve CO2 emisyonlarını düşürmektedir.

Tamazian vd. (2008) yaptıkları çalışmada, standart indirgenmiş form modelleme yaklaşımını kullanarak yalnızca iktisadi kalkınma ve çevresel nitelik arasındaki ilişkiyi araştırmakla sınırlı kalmayıp finansal kalkınma faktörünü de araştırmalarına dahil etmişlerdir. 1992-2004 dönemini kapsayan BRIC ekonomilerinde yalnızca iktisadi kalkınma değil, finansal kalkınmanın da çevresel niteliğin belirleyicisi olduğunu bulmuşlardır. Üst düzey iktisadi ve finansal kalkınma derecesinin çevresel bozulmayı azalttığını dile getirmektedirler.

Shahbaz ve Lean (2012) iktisadi büyüme, sanayileşme, şehirleşme ve finansal gelişmişlik ile enerji tüketimi arasında eşbütünleşme olduğunu ve enerji kullanımının diğer tüm değişkenlerden etkilendiğini tespit etmiştir.

Öztürk ve Acaravcı (2012) 1960-2007 yılları için Türkiye’de finansal gelişmişlik, ticaret, iktisadi büyüme, enerji tüketimi ve karbon emisyonları arasındaki illiyet ilişkisi incelemişlerdir. Bulgulara göre, GSYH’ye oranla dış ticaretin artışı, birey başına düşen karbon emisyonlarında bir yükselişe sebep olmaktadır; ancak finansal kalkınmanın uzun vadede birey başına karbon emisyonları üzerinde belirgin bir etkisi olmadığı gözlemlenmiştir. Bu sonuçlar aynı zamanda EKC hipotezinin Türkiye ekonomisinde geçerliliğini desteklemektedir.

Ülkelerin enerji arayışında gerek dışa bağımlılığı önleme konusunda gerek çevresel bozulmaları önlemek amacıyla yenilenebilir enerji kavramına yönelmeleri araştırmacıların dikkatini çekmektedir. Hem ekonomik büyümeyle hem de finansal gelişmeyle ilgili yapılan çalışmalarda yenilenebilir enerji kavramı literatürde önemini giderek arttırmaktadır.

Yenilenebilir enerji ve finansal gelişme ile ilgili araştırmalar çok eskiye dayanmamaktadır. Literatür için kısmen yeni ve popüler olan bu konudaki öncü çalışma olarak Brunnschweiler (2010) verilebilir. Brunnschweiler panel veri yöntemini kullandığı çalışmada, 1980-2006 yılları arasında, 119 OECD üyesi olmayan ülkeler için, yenilenebilir enerji gelişiminde finans sektörünün rolünü incelemiştir. Finansal aracılığın, özellikle de ticari bankacılığın, üretilen yenilenebilir enerji miktarı üzerinde önemli olumlu bir etkisi olduğunu belirlemiştir.

Wu ve Broadstock (2015), panel veri yöntemi ile gerçekleştirdikleri çalışmada, 1990-2010 döneminde 22 yükselen piyasa ekonomisine ait verileri kullanarak finansal gelişmişliğin yanı sıra kurumsal kalitenin de yenilenebilir enerji tüketimi üzerinde pozitif bir etkisi olduğunu vurgulamaktadır. Benzer şekilde, finansal sermayenin her bir enerji türünün kullanımı üzerindeki etkilerini analiz etmek için sıradan en küçük kareler yöntemini uygulayan ve 1998-2013 yılları arasında 137 ülke verisi kullanan Best (2017), yüksek gelir seviyeli ülkelerde finansal sermayenin modern yenilenebilir enerji

kaynaklarına geçişi teşvik ettiğini, hem bankalardan alınan kredilerin hem de yerli özel borç senetlerinin yenilenebilir enerji kullanımı üzerinde pozitif bir etki yarattığını gözlemlemiştir.

Burakov ve Freidin (2017) 1990-2014 yılları arasında Rusya’da finansal gelişmişlik, iktisadi büyüme ve yenilenebilir enerji tüketimi arasındaki bağlantıyı, vektör hata düzeltme modeli oluşturarak ve Granger nedensellik testi kullanarak araştırmıştır. Elde edilen sonuçlar, finansal gelişmeden yenilenebilir enerji tüketimine doğru nedenselliğin olmadığını göstermiştir. Bunun nedenini Rusya’daki fosil yakıt tüketiminin çok olmasına bağlamışlardır. Yazdi ve Shakouri (2017), 1979-2014 yılları arasında İran için ekonomik büyüme, yenilenebilir enerji tüketimi, enerji tüketimi, finansal gelişme ve ticari açıklık arasındaki ilişkiyi Otoregresif Dağıtılmış Gecikme (ARDL) yaklaşımı ve Granger nedenselliği kullanarak analiz etmişler ve yenilenebilir enerji tüketiminin kısa ve uzun vadeli perspektiflerde iktisadi büyüme üzerinde negatif etki oluşturduğunu keşfetmişlerdir.

Kutan vd. (2018), 1990- 2012 dönemine ait dört yükselen piyasa ekonomisi olan Brezilya, Çin, Hindistan ve Güney Afrika örneğinde doğrudan yabancı sermaye girişlerinin ve borsa gelişiminin yenilenebilir enerji tüketimi üzerindeki etkisini panel veri yöntemi ile araştırmıştır. Çalışma bulguları doğrudan yabancı sermaye girişlerinin ve borsa gelişiminin, yenilenebilir enerji tüketimini artırmak konusunda önemli bir etkisi olduğunu tespit etmişlerdir. Charfeddine ve Kahia (2019) çalışmalarında, 1980-2015 yılları için Orta Doğu ve Kuzey Afrika (MENA) bölgesindeki 24 ülke üzerinde yenilenebilir enerji ve finansal gelişmenin karbondioksit emisyonları ve ekonomik büyüme üzerindeki etkisini incelemek için panel vektör otoregresif (PVAR) modelini kullanmışlardır. Sonuçlar, yenilenebilir enerji tüketiminin yanı sıra finansal gelişmişliğin karbondioksit emisyonlarını ve iktisadi büyümeyi çok az etkilediğini göstermiştir.

Eren vd. (2019) Hindistan’da, 1971-2015 dönemi verileriyle finansal gelişme ile iktisadi büyümenin yenilenebilir enerji tüketimi üstündeki etkisini araştırmışlardır. İlişkinin tahmininde Dinamik En Küçük Kareler Yöntemini (DOLS) ve değişkenler arasındaki illiyet için Granger nedensellik testini kullanmışlardır. Sonuçlara göre, iktisadi büyüme ve finansal gelişmenin yenilenebilir enerji tüketimi üstünde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif etkileri olduğunu ifade etmişlerdir. Anton vd. (2020) 1990-2015 yıllarında Avrupa Birliği’ndeki 28 ülkenin verileriyle panel veri analizinde kullanılan sabit etkiler modelini uygulamışlardır. Yaptıkları çalışma sonuçlarına göre, finansal gelişmişliğin bir belirtisi olarak kullanılan finansal sektör kanalıyla sağlanan yurtiçi kredinin, yenilenebilir enerji tüketimi üstünde dikkate değer bir pozitif etkiye sahip olduğunu, ayrıca tahvil piyasası gelişiminin ve hisse senedi piyasasının gelişiminin yenilenebilir enerji tüketimi üzerinde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olduğunu dile getirmişlerdir.

Assi vd. (2021), 1998-2018 yıllarında ASEAN +3 (10 ASEAN üye ülkesi ve Çin Halk Cumhuriyeti, Japonya ve Güney Kore) ekonomilerinde yenilenebilir enerji tüketimini etkileyen beş ana faktörün etkisini Panel ARDL analizi ve Dumitrescu-Hurlin panel nedensellik testi kullanarak araştırmışlardır. Bulgular, finansal gelişmişliğin yenilenebilir enerji tüketimi üzerindeki etkilerde önemli bir rol oynamadığını göstermiştir. Kirikkaleli ve Adebayo (2021), 1985-2017 dönemleri için, finansal gelişmişlik ve yenilenebilir enerji tüketiminin çevresel sürdürülebilirlik üzerindeki etkisini Düzeltilmiş En Küçük Kareler Yöntemi (FMOLS), Dinamik En Küçük Kareler Yöntemi (DOLS), Kanonik Eşbütünleşik Regresyon (CCR), Bayer-Hanck eşbütünleşme testi ve frekans alanı nedensellik testi kullanarak araştırmışlardır. Çalışmada, küresel finansal gelişme ve küresel yenilenebilir enerji tüketiminin çevresel sürdürülebilirlik üzerinde uzun dönemde anlamlı bir pozitif etkiye sahip olduğu görülmüştür. Zhe vd. (2021), Türkiye’de 1990-2015 dönemi arasında yenilenebilir enerji tüketiminin iktisadi büyüme ve finansal gelişmişlik üzerindeki pozitif etkilerini VAR analizi kullanarak araştırmışlardır. Araştırma sonuçlarına göre, yenilenebilir enerji kullanımı ve finansal gelişmenin

ekonomik büyüme üstünde güçlü bir etkisi bulunmadığını ifade etmişlerdir. Ancak, yenilenebilir enerji kullanımının finansal gelişme üzerinde olumlu bir etkisi bulunduğunu belirlemişlerdir.

Lahiani vd. (2021), 1975 ile 2019 yılları arasında ABD’de finansal gelişmişliğin yenilenebilir enerji kullanımı üzerindeki tesirini Doğrusal Olmayan Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif Model (NARDL) kullanarak araştırmışlardır. Araştırma sonuçları, uzun dönemde finansal gelişmişlik ve borsa gelişimindeki değişikliklerin yenilenebilir enerji tüketimini etkilediğini göstermiştir. Wang vd. (2021), 1997-2017 döneminde Çin’in ulusal ve bölgesel düzeylerinde yaptıkları çalışmada iktisadi büyüme ve finansal gelişmişliğin yenilenebilir enerji kullanımı üstündeki etkilerini, ARDL-PMG modeli ve Granger nedensellik testi kullanarak incelemişlerdir. Çalışmada, finansal gelişmenin yenilenebilir enerji kullanımını olumlu yönde etkilediğini saptamışlardır. Dimnwobi vd. (2022), Otoregresif Dağıtılmış Gecikme (ARDL) yaklaşımını kullandıkları ve 1981-2019 yıllık verilerini kullanarak Nijerya’da yaptıkları çalışmada finans sektöründeki gelişmelerin temiz enerji kullanımına geçişi teşvik ettiğini belirlemişlerdir. Vo vd. (2022) 11 ülke üzerinde 1970-2020 yılları arasında Çevresel Kuznets Eğrisi hipotezini iktisadi büyüme, yenilenebilir enerji kullanımı ve finansal gelişme içerisindeki karşılıklı ilişkiyi araştırmak amacıyla kullanmışlardır. Çalışmada, yenilenebilir enerji kullanımıyla finansal gelişmişlik arasında iki yönlü nedenselliğin olduğu belirlenmiştir.

Literatürün oldukça karmaşık olduğunu tespit edip çalışmamızla benzerlik gösteren önceki araştırmalara yer verdik. Bu araştırmalara yer vermemizin nedeninin, farklı örneklemelerin ve yöntemlerin sonuçlarda nasıl etki ettiğini belirlemek amacıyla olduğunu ifade edebiliriz. Bu çalışmalar doğrultusunda, finansal gelişme ve yenilenebilir enerji tüketimi arasındaki sonuçlar farklılık göstermektedir. Bunun sebebi olarak, ülkelerin finansal gelişmişlik düzeylerinin, uyguladıkları yenilenebilir enerji politikalarının ve sahip oldukları enerji kaynaklarının farklı oluşu gibi birtakım nedenler sıralanabilir. Ayrıca, çalışmalarda kullanılan ekonometrik yöntemlerin çeşitliliği, kullanılan değişken ve örneklemelerin farklı oluşu sonuçları etkileyebilmektedir.

Brunnschweiler (2010), Wu ve Broadstock (2015), Kutan vd. (2018), Anton vd. (2020), Lahiani vd. (2021) ve Dimnwobi vd.’nin (2022) yapmış oldukları çalışmalarda, finansal gelişmişlikten yenilenebilir enerji kullanımına doğru pozitif yönde ilişki tespit etmişlerdir. Bulunan sonuçların aksine, Yazdi ve Shakouri (2017) ve Wang vd. (2021) finansal gelişmeden yenilenebilir enerji kullanımına doğru olumsuz ilişki tespit etmişlerdir.

Burakov ve Freidin (2017) ve Assi vd. (2021), finansal gelişmişlik ve yenilenebilir enerji tüketimi arasında bir ilişki tanımlayamazken, Eren vd. (2019), Kirikkaleli ve Adebayo (2021) ve Vo vd. (2022), finansal gelişme ve yenilenebilir enerji tüketimi arasında çift yönlü bir nedensellik tanımlamışlardır. Charfeddine ve Kahia (2019), yenilenebilir enerji kullanımının iktisadi büyümeyi çok az etkilediğini tespit etmişlerdir.

3. Veri ve Yöntem

Bu çalışma, yenilenebilir enerji tüketimi ile finansal gelişmişlik arasındaki ilişkiyi değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Finansal gelişme ve yenilenebilir enerji tüketimi ilişkisini araştırmak için kapsayıcı bir endeks olan finansal gelişme endeksi ve yenilenebilir enerji tüketimi verileri kullanılmıştır. Tablo 3’te Değişkenlerin kısaltması ve kullanıldıkları çalışmaya yer verilmiştir.

Tablo 3. Analizde Kullanılan Değişkenler

Değişken	Kısaltması	Kullanıldığı Çalışma
Finansal Gelişmişlik Endeksi	FGE	Lahiani vd. (2021), Kirikkaleli ve Adebayo (2021), Dimnwobi vd. (2022)
Yenilenebilir Enerji Tüketimi	YET	Lahiani vd. (2021), Kirikkaleli ve Adebayo (2021), Anton ve Nucu (2020), Dimnwobi vd. (2022)

IMF (2015) tarafından geliştirilen finansal gelişmişlik endeksi, finansal kurumları ve finansal piyasaları içeren çeşitli unsurları bir araya getirmektedir. Bu endeks, 1980 yılından bu yana yıllık olarak yaklaşık 180 ülke için yayımlanmaktadır. FGE kapsamlı bir değerlendirme aracıdır.

Çalışmada, 2004-2019 dönemine ait 14 Avrupa Birliği ülkesi ve Türkiye'ye ait yıllık veriler kullanılmıştır. Bu ülkeler, Avusturya, Belçika, Bulgaristan, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Almanya, Türkiye, Macaristan, İtalya, Hollanda, Portekiz, İspanya ve İsveç'tir. Örneklem döneminin ve ülkelerin belirlenmesinde verilere ulaşılabilirlik belirleyici olmuştur.

Bu çalışmada iki farklı hipotez test edilmiştir:

H_0 = Finansal gelişme yenilenebilir enerji tüketiminin nedeni değildir.

H_0 = Yenilenebilir enerji tüketimi finansal gelişmenin nedeni değildir.

Çalışmada verilerin birim ve zamanlardan meydana gelmesinden dolayı panel veri analizi uygulanmıştır. Panel veri analizi ile panelin bütününe yönelik sonuçlara ulaşılabilirdiği gibi, birimler bazında ayrı ayrı sonuçlara da ulaşabilmek mümkündür. Çalışmada yatay kesit bağımlılık için Breusch Pagan (1980) Pesaran, Ullah ve Yamagata (2008) ve Pesaran CD (2004) testleri kullanılmıştır.

Breusch-Pagan (1980) test istatistiği aşağıdaki denklem ile hesaplanmaktadır:

$$LM_{BP} = T \sum_{i=1}^{n-1} \sum_{j=i+1}^n p_{ij}^2 \quad (1)$$

Pesaran CD (2004) testi ise (2)'de verilen denklem ile hesaplanmaktadır:

$$CD_{LM} = \sqrt{\frac{1}{N(N-1)}} \left(\sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N (T p_{ij}^2 - 1) \right) \sim N(0,1) \quad (2)$$

Pesaran, Ullah ve Yamagata (2008) testi LM_{adj} olarak ifade edilir ve şu şekilde hesaplanmaktadır:

$$LM_{adj} = \sqrt{\frac{2T}{N(N-1)}} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N T p_{ij} \frac{T-k p_{ij}^2 - u_{Tij}}{\sqrt{T_{ij}}} \quad (3)$$

Konya'nın (2006) geliştirdiği panel nedensellik testinde, Zellner (1962) aracılığıyla ifade edilmiş olan görünürde ilişkisiz regresyon (SUR) yer alır. Bu tahminci birimler arası korelasyon ve parametre heterojenliği halinde işleyen sonuçlar ortaya koymaktadır (Urfalıoğlu 2022: 238).

Bu testte iki avantajdan söz edilebilir. İlki, tüm panel değişkenleri arasında eş zamanlı olacak şekilde korelasyon olmasına izin verilir. Diğer avantaj ise, gecikme uzunluğunun yapısı dışında bir ön teste gerek yoktur ve ön koşul da gerektirmez. Ayrıca durağanlık koşulunu sağlamayan ya da aralarında eşbütünleşme ilişkisi olmayan seriler için uygun hale gelmektedir (Konya 2006: 991).

Bu testi yapabilmek için öncelikle yeni bir sistem meydana getirilmektedir. Bu sistem 2 denklemden var olan NVAR sistemi olarak ifade edilmektedir. Sistemin kurulumu SUR temelli olmaktadır. Test sırasında Granger nedensellik modelinin denklemi şu şekilde gösterilir:

$$\begin{aligned} y_{1,t} &= \alpha_{1,1} + \sum_{l=1}^{m/y_1} \beta_{1,1,l} y_{1,t-l} + \sum_{l=1}^{m/x_1} \gamma_{1,1,l} x_{1,t-l} + \varepsilon_{1,1,t} \\ y_{2,t} &= \alpha_{1,2} + \sum_{l=1}^{m/y_1} \beta_{1,2,l} y_{2,t-l} + \sum_{l=1}^{m/x_1} \gamma_{1,2,l} x_{2,t-l} + \varepsilon_{1,2,t} \\ &\vdots \\ y_{N,t} &= \alpha_{1,N} + \sum_{l=1}^{m/y_1} \beta_{1,N,l} y_{N,t-l} + \sum_{l=1}^{m/x_1} \gamma_{1,N,l} x_{N,t-l} + \varepsilon_{1,N,t} \end{aligned} \quad (4)$$

ve

$$\begin{aligned} x_{1,t} &= \alpha_{2,1} + \sum_{l=1}^{m/y_2} \beta_{2,1,l} y_{1,t-l} + \sum_{l=1}^{m/x_2} \gamma_{2,1,l} x_{1,t-l} + \varepsilon_{2,1,t} \\ x_{2,t} &= \alpha_{2,2} + \sum_{l=1}^{m/y_2} \beta_{2,2,l} y_{2,t-l} + \sum_{l=1}^{m/x_2} \gamma_{2,2,l} x_{2,t-l} + \varepsilon_{2,2,t} \\ &\vdots \\ x_{N,t} &= \alpha_{2,N} + \sum_{l=1}^{m/y_2} \beta_{2,N,l} y_{N,t-l} + \sum_{l=1}^{m/x_2} \gamma_{2,N,l} x_{N,t-l} + \varepsilon_{2,N,t} \end{aligned} \quad (5)$$

Bu denklemdaki ‘1’ simgesi uygun gecikme uzunluğunu, ‘N’ modelde yer alan yatay kesit birim sayısını, ‘t’ ise modelin zaman boyutunu ifade etmektedir (Urfalıoğlu 2022: 239).

Konya nedensellik testi 5 aşamadan oluşmaktadır;

İlk olarak testin uygulanması için denenecek olan temel hipotez ‘X değişkeninden Y değişkenine doğru Granger nedensellik ilişkisi yoktur’ biçimiyle kurulmaktadır.

$$e_{H_{0,i,t}} = y_{i,t} - \hat{\alpha}_{1,i} - \sum_{l=1}^{m/y_1} \hat{\beta}_{1,i,l} y_{i,t-l} \quad i = 1, \dots, N \text{ ve } t = 1, \dots, T \quad (6)$$

Bu hipotez SUR tahmincisi ile tahmin edilir ve sınanır daha sonra kalıntılar elde edilir. Elde edilen bu kalıntılardan $N_x T [e_{H_{0,i,t}}]$ matrisi oluşturulmaktadır.

İkinci olarak, elde edilen kalıntılar, bootstrap methodu yardımıyla örneklendirilir. Bu kalıntılar, $[e_{H_{0,i,t}}]$ her bir matrise ait sütun bütün haliyle seçilmektedir.

Üçüncü olarak, X değişkeninin Y değişkeninin Granger nedeni olmadığı varsayımında bulunularak, Y değişkeninin bootstrap örnekleri alınarak denklem tekrar oluşturulur.

$$y_{i,t}^* = \hat{\alpha}_{1,i} \sum_{l=1}^{m/y_1} \hat{\beta}_{1,i,l} y_{i,t-l}^* + e_{H_{0,i,t}}^* \quad t = 1, \dots, T^* \quad (7)$$

Dördüncü olarak her bir birime özgü olarak ayrı hesaplanmış Wald test istatistiği elde edilir.

Son olarak 2-4 arasındaki durumlar birden fazla defa tekrarlanarak, Wald test istatistiği hesaplanır ve bootstrap kritik değerleri belirlenir.

4. Bulgular

Tablo 4. Özet İstatistik

	Ortalama	Std. Sapma	En Küçük	En Büyük	Gözlem Sayısı
FGE	0,66	0,137	0,3	0,9	240
YET	18,75	12,128	2,02	52,88	240
Korelasyon Tablosu					
FGE					
YET	0,07 [1.116838]				
Not: Köşeli parantez içindeki değer test istatistiğini göstermektedir.					

Korelasyon katsayısının 0,07 olması, FGE ve YET arasında düşük ama pozitif bir korelasyon ilişkisinin olduğunu gösterir.

Tablo 5. Yatay Kesit Bağımlılık ve Homojen/Heterojenlik Testleri

	α	CD	Olasılık	χ^2	Olasılık
FGE	0,7234788	9,923	0,0000	77,80	0,0000
YET	1,011848	28,844	0,0000	69,02	0,0000

Pesaran (2015) ve Bailey, Kapetanios, Pesaran (2016) test sonuçlarına göre çalışmada kullanılan her iki değişkende de yatay kesit bağımlılığı olduğu ve Swamy S (1970) testine göre değişkenlerin heterojen oldukları görülmektedir. Bu sonuçlara göre değişkenlere II. nesil birim kök testleri uygulanmıştır.

Tablo 6. Birim Kök Testleri

	Bai ve Ng (2004, 2010)				Pesaran CADF (2007) I(O)
	ADF/ MQc	Pa	Pb	PMSB	
FGE	-1,861*	-0,663	-0,557	-0,567	-2,146*
YET	-0,907	1,047	1,45	2,84	-1,773
Reese ve Westerlund (2016)					
	ADF/ MQc	Pa	Pb	PMSB	
FGE	-1,882*	-0,753	-0,623	-0,623	
YET	-3,999***	-1,234	-0,981	-0,828	
Not: ***, **, * simgeleri sırasıyla %1, %5 ve %10 önem düzeyini göstermektedir.					

Finansal gelişme endeksleri (FGE) Pesaran CADF (2007) testinde düzeyde, diğer testlerde ortak faktörlerde düzeyde I(0) durağan görünmektedir. Yenilenebilir enerji tüketimi değişkeni ise Reese ve Westerlund (2016) testinde ortak faktörlerde düzeyde I(0) durağandır.

Tablo 7. Heterojenlik ve Yatay Kesit Bağımlılığı Testleri

	Test İstatistiği	Olasılık
Swamy S	4.845	0,000
Δ	7.777	0,000
Δ_{Adj}	8.628	0,000
Breusch-Pagan (1980) LM	321,5	0,000
Pesaran, Ullah ve Yamagata (2008) LM _{adj.}	30	0,000
Pesaran Cd (2004) LM _{CD}	12,86	0,000

Swamy S (1970), Pesaran ve Yamagata Delta (2008), Delta Tilde (Δ) ve Düzeltilmiş Delta Tilde (Δ_{Adj}) testlerine ait hesaplanan test istatistikleri olasılık değerlerinin %5 düzeyinde anlamlılığa (olasılık<0.05) sahip olduğu görülmektedir.

H_0 = Yatay kesitler arasında eğim katsayıları homojendir.

Bu durumda, eğim katsayılarının yatay kesitler arasında homojen olduğunu varsayan H_0 hipotezi reddedilerek eğim katsayılarının heterojen olduğuna karar verilmiştir. Pesaran, Ullah ve Yagamata (2008), Pesaran CD (2004) ve Breusch ve Pagan (1980), testlerinde olasılık değerinin %5'ten küçük olması durumunda yatay kesit varlığını reddeden temel hipotez kabul edilmemektedir. Bu doğrultuda Tablo 7'de değişken ve modellerin yatay kesit bağımlılığı içerdiği tespit edilmektedir.

Birim kök, yatay kesit bağımlılık ve heterojenlik testleri dikkate alınarak finansal gelişme endeksi (FGE) ile yenilenebilir enerji tüketimi (YET) değişkenleri arasındaki ilişkinin tahmininde Konya (2006) nedensellik testinin yapılması gerektiğine karar verilmiştir. Konya (2006) testi durağanlıkla ilgili önkoşul gerektirmeyen, yatay kesit bağımlılığı altında heterojen modellerde uygulanabilen bir testtir (Konya 2006: 991).

Tablo 8. Tüm Panel İçin Konya Nedensellik Testi Sonuçları

Nedensellik	Fisher Test İstatistiği	Olasılık
FGE → YET	21.023	0,887
YET → FGE	54.755	0,004

Tüm ülke sonuçlarına göre finansal gelişmişlik endeksi (FGE) ile yenilenebilir enerji tüketimi (YET) arasında tek yönlü nedensellik vardır. Buna göre yenilenebilir enerji tüketiminden (YET) finansal gelişmişlik endeksine (FGE) doğru nedensellik varken, finansal gelişmişlik endeksinden (FGE) yenilenebilir enerji tüketimine (YET) doğru nedensellik yoktur.

Tablo 9. Ülke Bazlı Konya Nedensellik Testi Sonuçları I

$H_0 = \text{FGE, YET'in nedeni değildir.}$					
Ülkeler	Wald Test İstatistiği	Bootstrap Olasılık	Kritik Değerler		
			%1	%5	%10
Avusturya	502.229	0,110	2010.637	918.261	558.885
Belçika	5444.139	0,000	808.694	466.811	302.145
Bulgaristan	21188.609	0,000	4101.256	1090.642	283.071
Danimarka	917.372	0,040	1925.057	348.265	220.983
Finlandiya	99.130	0,380	2359.644	727.348	220.657
Fransa	-641.204	0,960	512.383	261.038	194.643
Almanya	-428.371	0,960	1116.767	513.343	213.996
Yunanistan	28499.851	0,000	1310.205	905.375	364.062
Macaristan	-17893.067	0,990	1940.240	551.444	283.670
İtalya	7959.120	0,000	1429.683	351.413	211.102
Hollanda	-1189.195	0,970	2679.241	319.548	285.341
Portekiz	-84.527	0,920	2561.146	700.691	282.501
İspanya	2299.643	0,020	3088.135	702.426	347.968
İsveç	-5491.445	1,000	1579.789	452.856	265.595
Türkiye	-4701.034	1,000	3468.066	1337.756	238.592

Ülke bazlı sonuçlara bakıldığında Belçika, Bulgaristan, Yunanistan ve İtalya'da %1 önem düzeyinde finansal gelişmişlik endeksinden (FGE) yenilenebilir enerji tüketimine (YET) doğru nedensellik bulunmaktadır. Danimarka ve İspanya'da ise %5 önem düzeyinde finansal gelişmişlik endeksinden (FGE) yenilenebilir enerji tüketimine (YET) doğru nedensellik görülmektedir.

Tablo 10. Ülke Bazlı Konya Nedensellik Testi Sonuçları

Ülkeler	Wald Test İstatistiği	Bootstrap Olasılık	Kritik Değerler		
			%1	%5	%10
Avusturya	-1164.590	0,990	9967.095	874.136	547.392
Belçika	37.540	0,740	5718.509	858.595	442.764
Bulgaristan	28.652	0,780	4381.630	701.350	389.556
Danimarka	-59.415	0,900	2598.317	1136.189	583.146
Finlandiya	4959.965	0,020	10489.948	1136.537	540.141
Fransa	851.221	0,080	2296.442	1295.247	564.322
Almanya	904.969	0,080	2816.693	1212.210	664.751
Yunanistan	1669.025	0,030	3371.581	922.532	401.754
Macaristan	3018.036	0,010	1697.949	508.982	323.494
İtalya	1919.322	0,020	2094.850	1138.165	394.066
Hollanda	2.234	0,860	4838.826	1532.391	914.323
Portekiz	-4533.247	0,980	8434.452	419.289	220.907
İspanya	3.366	0,790	3893.280	837.628	509.488
İsveç	2153.593	0,010	1677.188	518.165	302.381
Türkiye	81.998	0,490	4054.741	973.240	342.050

Finlandiya, Yunanistan, Macaristan, İtalya ve İsveç'te yenilenebilir enerji tüketiminden (YET) finansal gelişmişlik endeksine (FGE) doğru %5 önem düzeyinde bir nedensellik bulunmaktadır. Fransa ve Almanya'da ise %10 önem düzeyinde yenilenebilir enerji tüketiminden (YET) finansal gelişmişlik endeksine (FGE) doğru nedensellik görülmektedir.

Literatür incelendiğinde finansal gelişme ve yenilenebilir enerji tüketimi arasındaki ilişkinin araştırıldığı çok sayıda çalışma görülmektedir. Ancak bu çalışmalarda sonuçların çelişkili olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuçların doğrultusunda, kaynakların mevcudiyeti, coğrafya, ülkelerin enerji politikaları, hatta ülkelerin sosyal ve siyasi faktörleri gibi finansal olmayan çeşitli faktörlerden etkilenebileceği ifade edilebilir.

Bu çalışmanın sonuçları Zhe vd. (2021) çalışmasındaki yenilenebilir enerji tüketiminden finansal gelişmişliğe doğru nedensellik olduğu sonuçlarıyla benzerdir. Buna karşın Eren vd. (2019) ve Wang vd. (2021) çalışmalarında ise finansal gelişmeden yenilenebilir enerji tüketimine doğru bir nedensellik görülmüştür. Brunnschweiler (2010), gelişmiş finansal sektörlerin sermayeyi yenilenebilir enerji sektörüne verimli bir şekilde yönlendirebileceğini, az gelişmiş finansal sektörlerin ise muhtemelen kredilerin yenilenebilir enerji sektörüne akmasını engellediğini savunmuştur. Wu ve Broadstock'e (2015) göre, finansal gelişme ve kurumsal kalite, gelişmekte olan ekonomilerde (YET) üzerinde olumlu etkilere sahiptir. Burakov ve Freidin (2017), finansal gelişmişlikten yenilenebilir enerji tüketimine doğru giden bir nedenselliğin bulunmadığını belirtmiştir.

Bu çalışmada Zhe vd. (2021) çalışması hariç literatürde genel olarak görülen yenilenebilir enerji tüketiminden finansal gelişmişliğe doğru bir nedensellik bulunduğu sonuçlarından farklılık göstermektedir. Bu farklılığın sebebi örneklem ve son zamanlarda yenilenebilir enerji sektöründeki gelişmeler olabilir. Sonraki çalışmalarda, daha geniş ve daha güncel verileri kapsayan örneklem ile yenilenebilir enerji sektöründeki gelişmelerin finansal piyasalara olan etkilerine bakılabilir. Haliyle bu çalışma sonuçlarına göre yenilenebilir enerji sektöründeki gelişmelerin finansal piyasalardaki fon ve hacim miktarını artırdığı, finansal araçları ve yatırımcıları etkilediği söylenebilir.

5. Sonuç

Ülkelerin yenilenebilir enerji kullanımı birçok sebepten olabilir. Temiz enerji kullanımını teşvik etmek, küresel ısınmanın önüne geçmek, fosil yakıtların tükenme ihtimali ve her yerde bulunmaması gibi birçok neden yenilenebilir enerji kullanımının artmasını açıklayabilir. Ayrıca enerji noktasında dışa bağımlılığı önlemek ve sürdürülebilir enerji kaynaklarına sahip olmak ülkeleri yenilenebilir enerji kullanma noktasında teşvik edebilir.

Bu çalışmada, finansal gelişmişlik ile yenilenebilir enerji tüketimi arasındaki bağlantının araştırılması amaçlanmıştır. Bu bağlamda 2004-2019 dönemine ait 14 Avrupa Birliği ülkesi ve Türkiye'ye ait yenilenebilir enerji tüketimi ve finansal gelişmişlik endeksi verisi kullanılmıştır. Verilerin analizinde Konya (2006) nedensellik testi uygulanmıştır.

Yapılan finansal analiz neticesinde yenilenebilir enerji tüketiminden finansal gelişmeye doğru tek yönlü nedensellik bulunmuştur. Elde edilen bu sonuç, Apergis ve Payne (2009) ve Chen vd.'nin (2007) büyüme hipotezini desteklemektedir. Buna göre yenilenebilir enerji tüketimindeki artışların finansal gelişmeyi artırdığı, buna bağlı olarak yenilenebilir enerji sektöründeki gelişmelerin finansal piyasalardaki fon ve hacim miktarını artırdığı, finansal araçları ve yatırımcıları etkilediği söylenebilir.

Türkiye'deki yenilenebilir enerji şirketlerinin önemi son yıllarda giderek artmaktadır. Borsa İstanbul'da işlem gören yenilenebilir enerji şirketlerinin işlem hacimleri ve değerleri incelendiğinde, yenilenebilir enerji sektörünün Borsa İstanbul'da önemli bir yere sahip olduğu ve bu önemin gittikçe arttığı anlaşılmaktadır. Çalışma sonuçlarıyla Borsa İstanbul'da yaşanan gelişmeler arasında paralellikler olduğu değerlendirilmektedir.

Avrupa ülkelerinin sürdürülebilirlik politikaları baz alındığında, önümüzdeki yıllarda yenilenebilir enerjinin geleneksel enerjinin yerini alabileceği öngörülmektedir. Yenilenebilir enerji yatırımlarının finansmanında finansal piyasalar önemli imkanlar sağlayabilirken öte yandan yenilenebilir enerji sektörü yatırımcılar için önemli bir yatırım imkanı, piyasalar için derinleşme, portföy yönetimi için çeşitlilik sağlayabilir.

Çatışma Beyanı (Competing Interests)

Çalışmanın yazarları, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedirler.

The authors declare that they have no competing interests.

Destek ve Teşekkür (Fundings and Acknowledgments)

Çalışma, kamusal, özel, ticari nitelikte ya da kâr amacı gütmeyen herhangi bir kurumdan destek alınmadan hazırlanmıştır.

This research received no specific grant from any funding agency in the public, commercial, or not-for-profit sectors.

Etik Beyanı (Ethical Statement)

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Araştırmacıların Katkı Oranı (Authors' Contributions)

Yazarlar çalışmaya eşit oranlarda katkı sağlamışlardır.

*The authors contributed equally to the study.*Kaynakça

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Anton, S. G., & Nucu, A. E. (2020). The Effect of Financial Development on Renewable Energy Consumption. A Panel Data Approach. *Renewable Energy*, 147, 330-338.
- Apergis, N., & Payne, J. E. (2009). Energy Consumption and Economic Growth in Central America: Evidence from a Panel Cointegration and Errors Correction Model. *Energy Economics*, 31, 211-216.
- Assi, A. F., Isiksal, A. Z., & Tursoy, T. (2021). Renewable Energy Consumption, Financial Development, Environmental Pollution, and Innovations in The ASEAN +3 Group: Evidence from (P-ARDL) Model. *Renewable Energy*, 165, 689-700
- Bai, J., & Ng, S. (2004). A Panic Attack On Unit Roots and Cointegration. *Econometrica*, 72(4), 1127-1177.
- Bai, J., & Ng, S. (2010). Panel Unit Root Tests with Cross-Section Dependence: A Further Investigation. 26(4), 1088-1114.
- Bailey, N., Kapetanios, G., & Pesaran, M. H. (2016). Exponent of Cross-Sectional Dependence: Estimation and Inference. *Journal of Applied Econometrics*, 31(6), 929-960.
- Best, R. (2017). Switching Towards Coal or Renewable Energy? The Effects of Financial Capital on Energy Transitions. *Energy Economics*, 75-83.
- Borsa İstanbul. (2023, 07 09). <https://www.borsaistanbul.com/tr/sayfa/27/tarihsel-gelistmeler> adresinden alındı
- Borsa ve Yatırım. (2023). 08 07, 2023 tarihinde BİST100 Hisselerinin Endeks Ağırlıkları: <https://www.borsaveyatirim.com/bist-100-hisselerinin-endeks-agirliklari> adresinden alındı
- Breusch, T. S., & Pagan, A. R. (1980). The Lagrange Multiplier Test and its Applications to Model Specification in Econometrics. *The Review of Economic Studies*, 47(1), 239-253.
- Brunschweiler, C. N. (2010). Finance for Renewable Energy: An Empirical Analysis of Developing and Transition Economies. *Environment and Development Economics*, 15(3), 241-274.
- Burakov, D., & Freidin, M. (2017). Financial Development, Economic Growth and Renewable Energy Consumption in Russia: A Vector Error Correction Approach. *International Journal of Energy Economics and Policy*, 7(6), 39-47.
- Charfeddine, L., & Kahia, M. (2019). Impact of renewable energy consumption and financial development on CO2 emissions and economic growth in the MENA region: A panel vector autoregressive (PVAR) analysis. *Renewable Energy*, 198-213.
- Chen, S.-T., Kuo, H.-I., & Chen, C.-C. (2007). The Relationship Between GDP and Electricity Consumption in 10 Asian Countries. *Energy Policy*, 35, 2611-2621.
- Danish, Zhang, B., Wang, B., & Wang, Z. (2017). Role of Renewable Energy and Non-renewable Energy Consumption on EKC: Evidence from Pakistan. *Journal of Cleaner Production*, 855-864.
- Dimnwobi, S. K., Madichie, C. V., Ekesiobi, C., & Asongu, S. A. (2022). Financial Development and Renewable Energy Consumption in Nigeria. *Renewable Energy*, 192, 668-677.
- Enerdata. (2023, 09 19). Total Energy Consumption. *World Energy & Climate Statistics – Yearbook 2023*: <https://yearbook.enerdata.net/total-energy/world-consumption-statistics.html> adresinden alındı
- Eren, B. M., Taspınar, N., & Gokmenoglu, K. K. (2019). The Impact of Financial Development and Economic Growth on Renewable Energy Consumption: Empirical Analysis of India. *Science of The Total Environment*, 663, 189-197.
- Erim, N., & Türk, A. (2005). Finansal Gelişme ve İktisadi Büyüme. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10, 21-45.

- Foreks FXPLUS. (2023). 08 07, 2023 tarihinde alındı
- IEA. (2013). World Energy Outlook 2013. Paris: International Energy Agency.
- IMF. (2023, 09 20). Financial Development Index Database. IMF Data: <https://data.imf.org/?sk=f8032e80-b36c-43b1-ac26-493c5b1cd33b&sid=1481207801912> adresinden alındı
- IRENA. (2023). Renewable Energy Statistics 2023. Abu Dhabi: International Renewable Energy Agency.
- IRENA. (2023). The Changing Role of Hydropower: Challenges and Opportunities. Abu Dhabi: International Renewable Energy Agency.
- IRENA and CPI. (2023). Global Landscape of Renewable Energy Finance. Abu Dhabi: International Renewable Energy Agency.
- KAP. (2023). Kamuyu Aydınlatma Platformu. 10 01, 2023 tarihinde <https://www.kap.org.tr/tr/> adresinden alındı
- Kirikaleli, D., & Adebayo, T. S. (2021). Do Renewable Energy Consumption and Financial Development Matter for Environmental Sustainability? New Global Evidence. *Sustainable Development*, 29(4), 583-594.
- Konya, L. (2006). Exports and Growth: Granger Causality Analysis on OECD Countries with a Aanel Aata Approach. *Economic Modelling*, 23(6), 978-992.
- Kougias, I., Taylor, N., Kakoulaki, G., & Jager-Waldau, A. (2021). The Role of Photovoltaics for the European Green Deal and the Recovery Plan. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 144, 111017.
- Kraft, J., & Kraft, A. (1978). On the Relationship Between Energy and GDP. *The Journal of Energy and Development*, 401-403.
- Kutan, A. M., Paramati, S. R., Ummala, M., & Zakari, A. (2018). Financing Renewable Energy Project in Major Emerging Market Economies: Evidence in the Perspective of Sustainable Economic Development. *Emerging Markets Finance & Trade*, 1761-1777.
- Lahiani, A., Mefteh-Wali, S., Shahbaz, M., & Vo, X. V. (2021). Does Financial Development Influence Renewable Energy Consumption to Achieve Carbon Neutrality in the USA? *Energy Policy*, 158.
- Mukhtarov, S., Yüksel, S., & Dinçer, H. (2022). The Impact of Financial Development on Renewable Energy Consumption: Evidence from Turkey. *Renewable Energy*, 187, 169-176.
- OEC. (2023, 09 21). Crude Petroleum. <https://oec.world/en/profile/hs/crude-petroleum?yearSelector1=2020> adresinden alındı
- OECD. (2013). Renewable Energies in the Middle East and North Africa: Policies to Support Private Investment. OECD Publishing.
- Oyak Yatırım. (2023). BIST 100. 08 07, 2023 tarihinde <https://www.oyakyatirim.com.tr/> adresinden alındı
- Öztürk, I., & Acaravci, A. (2013). The Long-run and Causal Analysis of Energy, Growth, Openness and Financial Development on Carbon Emissions in Turkey. *Energy Economics*, 262-267.
- Pesaran, M. H. (2004). General Diagnostic Tests for Cross Section Dependence in Panels. CESifo Working Paper Series No. 1229; IZA Discussion Paper No. 1240.
- Pesaran, M. H. (2007). A Simple Panel Unit Root Test in the Presence of Cross-section Dependence. *Journal of Applied Econometrics*, 22(2), 265-312.
- Pesaran, M. H. (2015). Testing Weak Cross-Sectional Dependence in Large Panels. *Econometric Reviews*, 34, 1089-1117.
- Pesaran, M. H., & Yamagata, T. (2008). Testing Slope Homogeneity in Large Panels. *Journal of Econometrics*, 142(1), 50-93.

- Pesaran, M. H., Yamagata, T., & Ullah, A. (2008). A Bias-adjusted LM Test of Error Cross-section Independence. *Econometrics Journal*, 11, 105-127.
- Reese, S., & Westerlund, J. (2016). Panicca: Panic on Cross-Section Averages. *Journal of Applied Econometrics*, 31, 961-981.
- Sadorsky, P. (2010). The Impact of Financial Development on Energy Consumption in Emerging Economies. *Energy Policy*, 38, 2528-2535.
- Sahay, R., Čihák, M., N'Diaye, P., Barajas, A., Bi, R., Ayala, D., . . . Yousefi, S. R. (2015). Rethinking financial deepening: stability and growth in emerging markets. IMF Staff Discussion Note. International Monetary Fund.
- Shahbaz, M., & Lean, H. H. (2012). Does Financial Development Increase Energy Consumption? The Role of Industrialization and Urbanization in Tunisia. *Energy Policy*, 40, 473-479.
- Swamy, P. A. (1970). Efficient Inference in a Random Coefficient Regression Model. *Econometrica*, 38(2), 311-323.
- Tamazian, A., Chousa, J. P., & Vadlamannati, K. C. (2008). Does Higher Economic and Financial Development Lead to Environmental Degradation: Evidence from BRIC Countries. *Energy Policy*, 246-253.
- Tebaldi, C., Ranasinghe, R., Voudoukas, M., Rasmussen, D. J., Vega-Westhoff, B., Kirezci, E., & Mentaschi, L. (2021). Extreme Sea Levels at Different Global Warming Levels. *Nature Climate Change*, 11, 746-751.
- Urfahoglu, Ş. (2022). OECD Ülkelerinde Wagner Hipotezi'nin Geçerliliği: Konya Panel Nedensellik Testi. *Journal of Applied and Theoretical Social Sciences*, 229-246.
- Vo, D. H., Tran, Q., & Tran, T. (2022). Economic Growth, Renewable Energy and Financial Development in The CPTPP Countries. *Plos One*, 17(6).
- Wang, J., Zhang, S., & Zhang, Q. (2021). The Relationship of Renewable Energy Consumption to Financial Development and Economic Growth in China. *Renewable Energy*, 170, 897-904.
- Wu, L., & Broadstock, D. C. (2015). Does Economic, Financial and Institutional Development Matter for Renewable Energy Consumption? Evidence from Emerging Economies. *International Journal of Economic Policy in Emerging Economies*, 8(1), 20-39.
- Yazdi, S. K., & Shakouri, B. (2017). Renewable Energy, Nonrenewable Energy Consumption, and Economic Growth. *Energy Sources, Part B: Economics, Planning, and Policy*, 1038-1045.
- Zellner, A. (1962). An Efficient Method of Estimating Seemingly Unrelated Regressions and Tests for Aggregation Bias. *Journal of the American Statistical Association*, 57(298), 348-368.
- Zhe, L., Yüksel, S., Dinçer, H., Mukhtarov, S., & Azizov, M. (2021). The Positive Influences of Renewable Energy Consumption on Financial Development and Economic Growth. *SAGE Open*, 11(3), 1-10.

Devlet Desteklerinin Özel Okulların Nicel Durumlarına Etkisi Üzerine Bir Araştırma: Karşılaştırmalı Bir Analiz

A Research on the Effect of Government Supports on the Quantitative Situation of Private Schools: A Comparative Analysis

Selim ATAY¹

DOI: [10.59445/ijephss.1390600](https://doi.org/10.59445/ijephss.1390600)

Atf / Cite: Atay, S. (2024). Devlet Desteklerinin Özel Okulların Nicel Durumlarına Etkisi Üzerine Bir Araştırma: Karşılaştırmalı Bir Analiz, *International Journal of Economics, Politics, Humanities & Social Sciences*, 7(1), 30-53, <https://doi.org/10.59445/ijephss.1390600>

Araştırma Makalesi / Research Article

Makale İlk Gönderim Tarihi / Recieved (First): 14.11.2023 **Makale Kabul Tarihi / Accepted:** 07.01.2024

Lisans Bilgisi / License Information: Bu çalışma, Creative Commons Atf-Gayri Ticari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY NC) ile lisanslanmıştır. / *This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY NC).*

İntihal Kontrolü / Plagiarism Checks: Bu çalışma, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir. / *This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.*

Özet

Yeryüzünde saygın bir yer edinme çabasında olan her devlet, bu iddiasını gerçekleştirmek adına stratejik bir gelecek vizyonu ortaya koymaktadır. Bu vizyonda ortaya konulan hedeflerin gerçekleştirilmesi ise "beşeri sermayenin şekillendirilmesi" ile olabilmektedir ve beşeri sermaye ancak eğitim ile şekillenmektedir. Fakat bazı devletler, çeşitli nedenlerle bu sermayeyi hedeflere göre şekillendirmekte yetersiz kalırlar. Bu nedenle eğitim, özel sektörün de üstlendiği bir görev haline gelmiştir. Fakat bu, uzun soluklu, zor ve maliyetli bir görevdir. Dolayısıyla bu yükü, özel sektörün, sadece kendi imkânları ile taşıması mümkün olmadığından devletler, çeşitli nedenlerle ve çeşitli şekillerde özel sektöre teşvikler ile destek olmaktadır. Bu çalışmanın amacı, devlet destekleri ve teşvikler kapsamında özel okullara yapılan eğitim ve öğretim desteklerinin özel okullara niceliksel olarak ne şekilde etki ettiğini ortaya koymak ve sektörün bu tür müdahalelerden ne oranda etkilendiğine dikkat çekerek literatüre katkı sunmaktır. Çalışma bu açıdan önemlidir. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden olan doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan veriler Milli Eğitim Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığının internet sitesinden alınmış, bu veriler analiz edilmiş ve yorumlanmıştır. Araştırmada, devlet tarafından özel okullara verilen eğitim ve öğretim desteklerinin, özel okulların niceliksel durumlarını (Özel okul sayısı ve öğrenci sayısı) pozitif yönde ve önemli oranda etkilediği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Devlet Desteği, Teşvik, Özel Okul.

Abstract

Every state Earth that strives to gain respected place puts on a strategic future vision in order to achieve this goal. The goals that were set in this vision can be accomplished by "Shaping human capital" and human capital can only be shaped by education. However, some states are not fully incaple of shaping this capital accordingly for various reasons. Thus, education has become a task undertaken by the private sector too. But this is a long term, troublesome and costly process. Therefore, since it is impossible for the private sector to carry all the burden by their own devices, the states, support the private sector for various reasons in numerous ways by incentives. The aim of this study is to reveal how education and training supports provided to private schools within the scope of the government grants and incentives affect private schools both quantitavetive and contribute to academic studies by drawing attention to the extent the sector is affected by such interventions. The study is important in this respect. Document analysis method, which is one of the qualitative research methods, was used. The data used in the research were taken from the website of the Ministry of National Education, Strategy Development Directorate, and these data were analyzed and interpreted. In the study, it was observed that the education and training supports provided by the

¹ Doktora Öğrencisi / Graduate Student, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme ABD / Uludağ University, Institute of Social Sciences, Department of Administrative Sciences, satays11@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1258-6785>.

Selim Atay

*Devlet Desteklerinin Özel Okulların Nicel Durumlarına Etkisi Üzerine Bir Araştırma:
Karşılaştırmalı Bir Analiz*

*Vol: 7 Issue: 1
Winter 2024*

state to private schools positively and significantly affected the quantitative situation of private schools (number of private schools and number of students).

Keywords: State Support, Incentive, Private School.

1. Giriş

Küreselleşme dinamikleri ile büyük bir köy halini alan günümüz dünyasında küresel ekonomide meydana gelen değişimler çok hızlı bir şekilde bölgesel ve yerel ekonomileri de etkisi altına almaktadır. Bu nedenle ekonomiyi yönlendiren baş aktör olan devletler, ülkelerinde ekonomik kalkınmayı sağlamak ve refah düzeyini arttırmak için sosyal, politik, ekonomik, vs. bir takım tedbirler alma gayreti içerisinde. Bu bağlamda devlet adına karar alan hükümetler zaman zaman, doğrudan veya dolaylı olarak stratejik hedeflerine ulaşmak için sektörlere müdahale edebilmektedir. Devletlerin piyasaya ve sektörlere müdahale ediyor olmaları ayrı bir tartışma konusu olmakla birlikte genel olarak devlet teşvikleri olarak isimlendirilen bu müdahaleler ülkelerin kısa, orta ve uzun vadeli stratejik hedeflerine ulaşmak için sık sık kullandıkları en temel politika araçları arasındadır (Şeker, 2020:2312).

Kültürü, coğrafyası, dili, dini, ırkı ne olursa olsun her milletin ve her devletin bir gelecek tahayyülü vardır. Modern literatürde “vizyon” olarak adlandırılan bu tahayyül içinde her ülkenin vazgeçilmez tartışılmaz olan hedefi, ekonomik, sosyal ve kültürel olarak en az diğer ülkeler kadar, hatta onlardan daha fazla refaha kavuşmaktır. Ülkelerin bu hedeflerine ulaşabilmelerinde ise en önemli unsur “beşeri sermaye”dir. Beşeri sermayeyi süreç içerisinde hedeflere uygun olarak şekillendirmek ve niteliğini yükseltmek ise ancak eğitim ile gerçekleştirilebilmektedir. Bu nedenle de eğitimin kalitesini yükseltmek, hedeflere uygun olarak beşeri sermayeyi şekillendirmek ülkeler için hayati ve stratejik önem taşımaktadır (Özer, 2021). Bu önem nedeniyledir ki her ülke her dönemde eğitim sistemini geliştirme, eğitim kalitesini yükseltme ve beşeri sermayeyi hedeflere uygun biçimlendirme adına çeşitli çalışmalarda bulunmuşlar ve bulunmaya devam etmektedir.

Tarihsel süreç içerisinde değerlendirildiğinde eğitim, tarım toplumlarında kullanılacak temel becerilerin öğreticiden öğrenene aktarılmasına, sanayi toplumlarında teknolojiyi kullanabilen insan gücü ihtiyacına, bilgi toplumunda bilginin sadece kullanılması değil aynı zamanda üretilmesine hizmet etmiştir (Görgülü, 2021:45). Ancak eğitimi şekillendirmek, tahayyül edileni gerçeğe çevirmek çok uzun soluklu ve oldukça maliyetli bir hedeftir. Devletler, bu hedefi tek başlarına ve sadece “devletçi” politikalarla gerçekleştiremezler. Bu durumda devletler bu yöndeki hedeflerini kısmen özel sektör aracılığı ile gerçekleştirir. Ancak, eğitim gibi ağır, uzun soluklu ve maliyetli bir yükü üzerine almaya çalışan özel sektörün de bu yükün altından tek başına ve kendi imkânları ile kalkması mümkün olmayacağından bu konuda baş aktörden, yani devletten destek isteyecektir. Tam da bu noktada hem devletin hem de özel sektörün stratejik hedeflerinin gerçekleşmesi adına “devlet destekleri/teşvikleri” en hızlı, en etkili ve en makul politika aracı olarak karşımıza çıkar. Eğitim sektöründe özel okullara verilen bu teşvikler 19/06/2012 tarih ve 28328 sayılı Resmi Gazetenin “Öncelikli yatırım konuları başlığı altında yer alan 17. maddesinin 3 bendinde; özel sektör tarafından gerçekleştirilecek olan ilk, orta ve lise eğitim yatırımları” şeklinde ifade edilerek düzenlenmiştir (Resmi Gazete, 2012/28328).

Bu çalışmada ilk önce, kamuoyunda teşvik adıyla yaygınlaşan devlet desteklerinin genel ve kavramsal çerçevesi çizilmiş, devlet teşviklerinin amacı, sektörler açısından önemi ile devlet teşvik bölgeleri, yatırım teşvik sistemi ile teşvik unsurlarının neler olduğu ortaya konmuştur. Ardından özel okul kavramı, oluşumlarındaki tarihsel derinliğe girmeden sadece kavramsal olarak ele alınmıştır. Ek olarak, özel okul teşviklerinin yasal ve meşru zeminini oluşturan mevzuat çalışmaları irdelenmiştir. Son olarak ise alanda daha önce yapılan bazı çalışmalar özetlenerek literatür taraması yapılmıştır. Araştırma bölümünde ise özel okullara verilen teşviklerin son sekiz yılda (2012-2020) özel okulların pozitif yönlü değişimlerine niceliksel olarak ne şekilde etki ettiği araştırılmış, çalışmada Milli Eğitim Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığının internet sitesinden (<https://istatistik.meb.gov.tr/>) alınan ikincil veriler kullanılmıştır. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi yöntemi kullanılmıştır.

2. Kavramsal Çerçeve

2.1. Teşvik ve Devlet Desteği Kavramları

Teşvik kelimesi Türk Dil Kurumu sözlüğünde “*isteklendirme, özendirme*” anlamları ile verilirken (TDK, 2023) bir başka sözlükte “*şevke ve gayrete getirme, şevklendirme, isteklendirme, kıskartma*” (Devellioğlu, 1996:1097) şeklinde tanımlanmıştır. Yılmaz (2014:57) teşvik kavramını “*belirli ekonomik faaliyetlerin diğerlerine oranla daha fazla ve hızlı gelişmesini sağlamak amacıyla, kamu tarafından çeşitli yöntemlerle verilen maddi veya gayri maddi destek, yardım ve özendirmeler*” olarak tanımlamıştır. Bir başka kaynakta ise teşvik “*devletlerin, devletin geri kalmış bölgelerde yatırım oranını arttırıp o bölgeyi diğer gelişmiş bölgelerin seviyesine çekmek veya bazı sektörlerdeki durgunluğu hareketlendirebilmek için karşılıklı veya karşılıksız olarak işletmelere verdiği maddi veya gayri maddi yardımlar ile işletmelerden tahsil edilecek alacaklarda indirim yapılması veya işletmeleri o yükümlülükten muaf tutmak şeklinde yapılan yardımlar*” olarak tanımlanmıştır (Yıldız, Topal ve Küçükkahraman, 2012:295). Kabataş (2009:414) teşvik kelimesini “*devlet tarafından çeşitli amaçlarla özel veya kamu teşebbüslerine karşılıklı olarak ya da karşılıksız bir şekilde yapılan aynı veya nakdi yardımlar*” şeklinde tanımlanmış ve “*sübvansiyon, iktisadi değerli mali yardım, prim, aynı yardım vs.*” gibi kavramların da bu anlamda sıkça kullanıldığını ifade etmiştir.

Türkiye Muhasebe Standartları (TMS 20) Tebliği’nde önce devlet yardımı ardından da devlet desteği kavramları açıklanmıştır. Buna göre devlet yardımı, “*belirli koşulları yerine getiren bir işletme veya işletmeler grubuna bir ekonomik fayda sağlamak üzere devlet tarafından yapılan faaliyetler*” olarak çerçevelendirilirken devlet teşviki ise “*işletmenin faaliyet konuları ile ilgili belirli koşulların geçmişte veya gelecekte yerine getirilmesi karşılığında işletmeye kaynak transferi şeklindeki devlet yardımları*” olarak özetlenmiştir (TMS 20). Devletin çeşitli nedenlerle işletmelere yaptığı yardım, teşvik ve destekler toplumların ekonomik ve sosyal sorunlarına çözüm oluşturarak toplumun refahını arttırmak adına kullandığı bir araç olarak değerlendirilebilir (Yıldız, Topal ve Küçükkahraman, 2012:296).

2.2. Devlet Desteklerinin Amaçları

T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı’nın resmi internet sitesinde yer alan sunuda Devlet Teşvik Sisteminin amaçları “*Cari açığın azaltılması amacıyla ithalat bağımlılığı yüksek olan ara malı ve ürünlerin üretimini artırılması, teknolojik dönüşümü sağlayacak yüksek ve orta-yüksek teknoloji içeren yatırımların desteklenmesi, en az gelişmiş bölgelere sağlanan yatırım desteklerinin artırılması, bölgesel gelişmişlik farklılıklarının azaltılması, destek unsurlarının etkinliğinin artırılması, kümelenme faaliyetlerinin desteklenmesi*” olarak ifade edilmiştir (Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2023).

Devlet teşvikleri genel ve temel olarak ülke kaynaklarının daha verimli kullanılması, kaynakların daha elzem alanlara yönlendirilmesi ve bu sayede ülke ekonomisini canlı tutma amacını gütmektedir. Elbette, işletmelere verilen devlet teşviklerinin amaçları ve nedenleri bunlarla sınırlı değildir. Ancak her ne sebeple ve ne şekilde yapılırsa yapılsın teşviklerin en nihai amacı toplumun satın alma gücünü arttırarak refah seviyesini yükseltmektir. İşletmelere yön veren baş aktör olan devlet, yatırımları, ülke ekonomisi ve nihai olarak ülke refahı için en yararlı olduğunu düşündüğü alanlara yönlendirir. Bu nedenle teşvik ve destekler önemli bir politika aracıdır. Teşvik ve destek politikaları sayesinde bölgeler arası eşitsizlikler giderilmeye, üretim ve hizmet işletmelerinin ülke sathına dengeli dağılmasını sağlamaya, işletmeler iç ve dış rekabete karşı dayanıklı hale getirilmeye ve sonuç olarak ülke refahı yükseltilmeye çalışılır (Tepeli ve Kayıhan, 2017:212). Sebebi, şekli, içeriği ve sonucu ne olursa olsun teşviklerin en temel ve genel amacı “*ülke refahını arttırmak*”tır (Sevinç ve Şeker, 2023:338).

Günümüz dünyasında devletler en temel işlev olarak “*sosyal devlet*” olma ilkesini öne çıkarma çabası içerisinde. Bir devletin sosyal devlet olma çabasının en somut göstergesi, ülke halkının

Karşılaştırmalı Bir Analiz

refahını yükseltme adına uyguladığı politikalarlardır. Bu durum doğrudan sosyal desteklerle olabileceği gibi, işletmelere verilen desteklerle de dolaylı olarak gerçekleştirilir. Devlet çeşitli dönemlerde farklı amaç ve nedenlerle uyguladığı teşvik ve destek politikalarında piyasaya doğrudan müdahale ederek kaynakları belli odak ve sektörler yönündedir. Bu da bazen haksız rekabeti doğurabilir. Ancak, en sonunda halkın refahı, sosyal devlet olma çabası, göçü engelleme, bölgesel dengesizlikleri giderme vs. nedenlerle teşvik ve destekler her sektöre istenen ve beklenen bir olgudur (Çiloğlu, 2000:29). Yukarıda sayılanlara ek olarak cari açığın azaltılması, ithalat kaleminde önemli yer tutan malların ülke içinde üretilmesinin sağlanması, değer zincirindeki önemli malların ve hizmetlerin üretilerek katma değer ve rekabet gücünün artırılması, teknoloji transferlerinin sağlanması, istihdam alanlarının genişletilmesi, ekonomik istikrarın sağlanması, enflasyondan kaynaklı etkilerin minimuma indirilmesi, yatırımların belli ve önemli alanlara ve bölgelere kaydırılması, tasarrufların artırılması, yatırım hacminin artırılması, vergilerin olumsuz ve negatif etkilerinin giderilmesi, istihdamın teşvik edilmesi, ihracat ve döviz getirilerini artırıcı faaliyetler desteklenmesi, yeni kurulan sanayi kollarının korunması, yatırım hacmi ve yatırımlar içinde özkaynakların çoğaltılması, geri kalmış bölgelere yatırımın özendirilmesi ve böylece bölgeler arası gelişmişlik farkında makasın daraltılması, işletmelerin dış rekabete dayanıklılıklarının artırılması vs. gibi amaçlar da teşvik ve desteklerin genel ve özel amaçları arasında sıralanabilir (Acinöroğlu, 2009:150; Karakurt, 2000: 143; Tepeli ve Kayıhan, 2017:220).

2.3. Devlet Desteklerinin Önemi

Küreselleşen ve teknolojik gelişmelere bağlı olarak fiziksel sınırların artık önemini kalmadığı günümüz dünyasında işletmeler arasındaki rekabet şiddetlenerek devam etmektedir. Dolayısıyla ölümcül rekabet ortamında işletmelerin kendi imkânları ile aldıkları tedbirler önemli olmakla birlikte, işletmeler dışardan da ciddi desteğe ihtiyaç duymaktadır. Bu desteklerin en önemlisi ise devlet teşvikleridir (Tepeli ve Kayıhan, 2017:220). Günümüzde ülkelerin ayakta durması, ulusal, bölgesel ve uluslararası arenada, askeri, siyasi, sosyal, kültürel açıdan etki alanlarını genişletebilmelerinin en temel şartı ekonomik yönden güçlü olmalarıdır. Bu şartın bilinci ile ülke ekonomilerine yön veren baş aktörler, zaman zaman ekonomik hayata doğrudan müdahale ederek sektörler yön vermeye çalışırlar. Bu müdahalede sıklıkla kullanılan en temel araç ise teşvikler şeklinde somutlaşan devlet destekleridir. Devlet teşvikleri ekonomik hayatın şekillenmesinde ve yönlendirilmesinde en önemli politikalardan birisi olarak kabul edilmektedir. Bu açıdan bakıldığında, ne şekilde, ne sebeple ve ne mahiyette olursa olsun devlet teşvikleri ülke ekonomileri açısından son derece önemli bir yere sahiptir (Sevinç ve Şeker, 2023:338). Genel olarak ülkede üretim, istihdam ve ihracatı destekleyerek genel refah düzeyini atarmayı amaçlayan devlet teşvikleri, günümüzde ölümcül boyuta ulaşan uluslararası rekabet ortamının oluşturularak katma değeri yüksek ürün ve hizmetler ile rekabet avantajı elde etmek için büyük önem taşımaktadır (Şeker, 2020:2312).

2.4. Teşvik Bölgeleri ve Yatırım Teşvik Sistemi

Bu gün Türkiye’de genel teşvik politikaları 2012 yılında Bakanlar Kurulunda alınan 3305 sayılı “Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar” kapsamında planlanmakta ve uygulanmaktadır. Bu karara göre Türkiye’de iller gelişmişlik düzeylerine göre 6 grupta toplanmıştır 2012 yılında oluşturulan bu gruplama 2020 yılında 2020/2846 sayılı Cumhurbaşkanlığı kararı ile güncellenmiştir (Ökde, 2021:344).

Tablo 1. Devlet Teşvik Bölgeleri ve Bölgelere Dâhil Olan İller*

BÖLGE	İL SAYISI	İLLER
1. BÖLGE	9	Ankara, Antalya, Bursa, Eskişehir, İstanbul, İzmir, Kocaeli, Muğla, Tekirdağ
2. BÖLGE	15	Aydın, Balıkesir, Bilecik, Bolu, Çanakkale, Denizli, Edirne, Isparta, Karabük, Kayseri, Kırıkkale, Konya, Manisa
3. BÖLGE	13	Adana, Burdur, Düzce, Gaziantep, Karaman, Kırıkkale, Kütahya, Mersin, Samsun, Trabzon, Rize, Uşak, Zonguldak
4. BÖLGE	14	Afyonkarahisar, Aksaray, Amasya, Artvin, Bartın, Çorum, Elazığ, Erzincan, Hatay, Kastamonu, Kırşehir, Malatya, Nevşehir, Sivas
5. BÖLGE	14	Bayburt, Çankırı, Erzurum, Giresun, Gümüşhane, Kahramanmaraş, Kilis, Niğde, Ordu, Osmaniye, Sinop, Tokat, Tunceli, Yozgat
6. BÖLGE	16	Adıyaman, Ağrı, Ardahan, Batman, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Hakkâri, Iğdır, Kars, Mardin, Muş, Siirt, Şanlıurfa, Şırnak, Van, (Bozcaada, Gökçeada)**

Kaynak: <https://www.sanayi.gov.tr/destek-ve-tesvikler/yatirim-tesvik-sistemleri/md0103011615/> (Erişim Tarihi:01.09.2023)

* T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı 2023 Yılı Yatırım Teşvik Sistemi Sunusundan uyarlanmıştır.

** Çanakkale ili 2. Bölge illere dâhil edilmiş olmasına rağmen 2 ilçesi (Bozcaada ve Gökçeada) 6. Bölgeye dâhil edilmiştir.

Tablo 1'deki iller 2012/3305 sayılı karar kapsamında yer alan desteklerin uygulanması açısından, sosyo-ekonomik gelişmişlik seviyeleri dikkate alınarak bakanlıkça altı bölgeye ayrılmıştır. Bu bölgelerin her birine teşvik sistemleri farklı şekilde uygulanmaktadır. 19.06.2012 tarih ve 28328 sayılı Resmi Gazetede yer alan Bakanlar Kurulu Kararının 4. Maddesinde teşvik sistemi ve teşvik sisteminde yer alan destek unsurları ayrıntılı olarak yer almıştır. Buna göre Devlet Teşvik Sistemi; “Genel Teşvikler, Bölgesel Teşvikler, Büyük Ölçekli Teşvikler ve Stratejik Teşvikler” olarak dört ana grupta toplanmıştır. Tablo 2’de bu teşvikler ve yararlanılacak teşvik/destek unsurları yer almaktadır.

Tablo 2. Teşvik Sistemi ve Teşvik/Destek Unsurları*

Sıra	Destek/Teşvik Unsurları	Genel Teşvik Uygulamaları	Bölgesel Teşvik Uygulamaları	Öncelikli Yatırımların Teşviki	Stratejik Yatırımların Teşviki
1	KDV İstisnası	+	+	+	+
2	Gümrük Vergisi Muafiyeti	+	+	+	+
3	Vergi İndirimi		+	+	+
4	Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği		+	+	+
5	Sigorta Primi İşçi Hissesi Desteği		+	+	+
6	Faiz veya Kar Payı Desteği		+	+	+
7	Yatırım Yeri Tahsisi		+	+	+
8	KDV İadesi				+

Kaynak: <https://www.sanayi.gov.tr/destek-ve-tesvikler/yatirim-tesvik-sistemleri/md0103011615/> (Erişim Tarihi: 01.09.2023)

* T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı 2023 Yılı Yatırım Teşvik Sistemi Sunusundan uyarlanmıştır.

Tablo 2’de yer alan teşvik sistemi ve teşvik/destek unsurları incelendiğinde “Genel Teşvik Uygulamaları”ndan yararlanan illerin sadece KDV İstisnası ve Gümrük Vergisi Muafiyetinden faydalandığı, “Stratejik Yatırımların Teşviki”nden yararlanan illerin, tabloda yer alan tüm destek/teşvik unsurlarından faydalandığı, “Bölgesel Teşvik Uygulamaları ile Öncelikli Yatırımların Teşviki”nden yararlanan illerin ise sadece KDV iadesinden yararlanamadıkları, diğer tüm destek/teşvik uygulamalarından yararlandıkları görülmektedir.

2.5. Özel Okul Kavramı

Türkiye’de özel okulların hukuki bir zemine oturmasında en büyük dayanak 5-15 Şubat 1962 yılında gerçekleştirilen Yedinci Milli Eğitim Şûrası’dır. Bu şûrada başka gündemler yer almakla birlikte özel okullar ayrı bir gündem olarak ele alınmış ve özel okulların Türkiye’nin gelecek vizyonunda nerede konumlanması, bunun için nelerin yapılması gerektiği detaylı olarak tartışılmış ve önemli kararlar alınmıştır. Bu şûrada özel okul kavramı “*Özel okullar, tüzel veya özel kişiler tarafından kurulup idare edilen okullardır ki bunların varlığı anayasamızın 21. Maddesi ile teminat altına alınmıştır.*” (7. Milli Eğitim Şûrası, 1962:87) şeklinde tanımlanmıştır. Bu şûrada alınan kararlara istinaden 18 Haziran 1965 yılında 625 Sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanunu çıkartılarak özel okullar tamamen yasal zeminine kavuşturulmuştur (Resmi Gazete, 1965/12026). Bu kanun çeşitli zamanlarda yapılan değişikliklerle günümüze kadar gelmiş, 2007 yılında baştan ve tamamen değiştirilerek 5580 Sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanunu’na dönüştürülmüştür. Günümüzde özel okullar, yürürlükte olan 5580 sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanunu ve yasal dayanağını bu kanundan alan 20.03.2012 Tarih ve 28239 sayılı Yönetmelik kapsamında faaliyetlerini sürdürmektedir.

Hem mezkur kanunda hem de yönetmelikte “*özel okul*” özel olarak tanımlanmamış ancak kavram “*kurum*” tanımı kapsamında verilmiştir. Buna göre 5580 sayılı kanunun 2. maddesinin b bendinde “*Kurum: Okul öncesi eğitim, ilköğretim, ortaöğretim, özel eğitim okulları ile ... benzeri özel öğretim kurumlarını... ifade eder.*” denilirken (Resmi Gazete, 2007); 2012/28239 sayılı yönetmeliğin 4. Maddesi g bendinde “*Kurum: Okul öncesi eğitim, ilköğretim, ortaöğretim, yabancı, azınlık, özel eğitim okulları, milletlerarası özel öğretim kurumları ile ... benzeri özel öğretim kurumlarını... ifade eder.*” (Resmi Gazete, 2012) şeklinde tanımlanmıştır. Yılmaz’a göre ise özel okul eğitim işinin özel sektör eli ile yürütülmesinin bir başka ifadesidir (Yılmaz, 2018:103).

Türk eğitim sistemi örgün ve yaygın eğitim olarak ikiye ayrılmaktadır. Yüz yüze eğitimin verildiği örgün eğitim kurumları, ilköğretim, ortaokul, lise ve üniversite seviyesinde eğitim verirken örgün eğitim faaliyetleri resmi ya da özel okullar tarafından yürütülür. Yaygın olarak devlet okulu olarak isimlendirilen resmi okullarda eğitim ücretsiz olup bu okulların giderleri devlet bütçesinden karşılanır. Gerçek veya tüzel kişi/kurumlarca finanse edilen özel okullar ise paralıdır. Eğitim sistemlerinin kurumsallaşmaları sürecinde önce devlet okulları açılmış ancak çeşitli nedenlerle bu alanda eksik kalan alanlar özel okullar tarafından doldurulmaya çalışılmıştır (Aslan, 2019:263).

Türk eğitim sistemi içerisinde önemi ve niceliği günden güne artan özel okullar gerçek veya tüzel kişilerce Milli Eğitim Bakanlığının izni ile açılır ve yine Milli Eğitim Bakanlığının gözetim ve denetiminde faaliyetlerini sürdürür. Bu okulların giderleri gerçek kişilerden alınan ücretler ile vakıflar ve dernekler aracılığı ile toplanan bağışlar ve yardımlarla karşılanır. En sade ve genel bir ifade ile özel okul, “*giderleri devlet tarafından karşılanmayan okullar*” olarak tanımlanır. Günümüzde gerçek veya tüzel kişiler tarafından açılmış ve faaliyetlerini sürdüren her kademedede oldukça fazla özel okul bulunmaktadır (Uygun, 2003:106).

Özel okullar, devletin gözetimi ve denetimi altında belirli bir ücret karşılığında faaliyet gösteren, yerli veya yabancı gerçek ve tüzel kişiler tarafından açılan eğitim kurumlarıdır. Türkiye’de, a) *Özel Türk Okulları* b) *Azınlık Okulları* c) *Yabancı Okullar* ve d) *Milletlerarası Okullar* olmak üzere dört özel okul türü faaliyetlerini sürdürmektedir (Evşen, 2019:266). Bu günkü anlamda özel okulların tarihini her yönüyle “*Batılılaşma*” çabasının başlatıldığı Tanzimat dönemine kadar götürmek mümkündür. Özel okulların başlangıçta, varlıklı ailelerin, çocuklarına daha iyi eğitim imkânı sağlama gayreti ile özel ders aldirmaları sonucu ortaya çıktığı kabul edilirken özel okulların ortaya çıkmasında bunun dışında birçok siyasi, sosyal, kültürel, toplumsal ve ekonomik nedenlerin olduğu gerçeği de göz ardı edilemez (Kurt, 2012:108). Ülkemiz özelinde ele alındığında özellikle seksenli yıllardan itibaren kamuda özelleştirmeler

giderek hızlanmış ve devlet birçok sektörden kademeli olarak çekilmeye ve küçülmeye başlamıştır (Yılmaz, 2018:108).

Her toplumun kendine özgü bir eğitim sistemi vardır ve eğitim sistemi her ne şekilde olursa olsun o topluma ait düzenin en temel yapı taşıdır. Bu temel yapı taşı ise toplumlarda meydana gelen her türden değişime oldukça duyarlıdır. Günümüzde teknolojinin gelişmesi, küreselleşmenin etkisi, değişen eğitim anlayışı, toplumların “daha iyi eğitim taleplerini” zirveye taşımıştır. Bu taleplerin karşılanması adına da özel okullar her ülkede olduğu gibi Türkiye’de de önemli bir misyonu yerine getirmektedir. Çok yönlü ve karmaşık ilişkiler barındıran bu süreçten eğitim-öğretim sektörü de etkilenmiş, devletin yetersiz kaldığı, ulaşamadığı ve/veya çekildiği alanları eğitim sektöründe özel okullar doldurmaya başlamıştır (Mermer ve Özer, 2022:265). Bu nedenle özel okulların sayıları her dönemde olduğu gibi günümüzde de – her ne kadar nitelikleri çeşitli tartışmaların konusu olsa da – nicelikleri artarak devam etmektedir. Özel okullarda öğrenim gören öğrenci sayıları ile özel okul sayılarının son 10 yılda oransal değişimi incelendiğinde; öğrenci sayısının oransal değişiminin %3.2’den %7.7’ye; okul sayısındaki oransal değişimin ise % 4.3’ten % 14.1’e yükseldiği görülmektedir. Bu oranlara göre, Türkiye’de özel okul sayısı toplam okul sayısına oranla son on yılda yaklaşık 4 kat artarken öğrenci sayısı toplam öğrenci sayısına oranlayaklaşık % 2.5 kat artmıştır (MEB, 2023).

2.6. Özel Okul Desteklerine İlişkin Mevzuat

Ekonomik kalkınmanın sağlanmasında en temel ölçüt olan “beşeri sermayenin şekillendirilmesi” adına eğitim sektöründe ulaşılmaya çalışılan stratejik hedefleri gerçekleştirmek için uygulanan özel okul teşvik politikaları 19/06/2012 tarih ve 28328 sayılı Resmi Gazetenin “Öncelikli Yatırım Konuları” başlığı altında yer alan 17. Maddesinin 3 bendinde; “özel sektör tarafından gerçekleştirilecek olan ilk, orta ve lise eğitim yatırımları” şeklinde temellendirilen mevzuat çerçevesinde yapılmaktadır (Resmi Gazete, 2012/28328). Mezkur Bakanlar Kurulu Kararı’nın “Öncelikli Yatırımlar” başlığı altında zikredilen özel okul yatırımları ve bu yatırımlara verilecek devlet destekleri özel sektör tarafından gerçekleştirilecek olan “kreş ve gündüz bakım evleri ile okul öncesi eğitim, ilkökul, ortaokul ve lise eğitim yatırımlarını” kapsamaktadır (Serdengeçti, 2017:66). Bahsi geçen karara göre öncelikli yatırımlar grubunda yer alan özel okul teşvikleri, genel olarak KDV İstisnası, Gümrük Vergisi Muafiyeti, Vergi İndirimi, Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği, Sigorta Primi İşçi Hissesi Desteği, Faiz veya Kar Payı Desteği, Yatırım Yeri Tahsis ve KDV İadesi teşviklerinden yararlanabilmektedir. Tablo 3’te ise bu desteklerin ne oranda ve kaç yıl olacağı detaylı olarak verilmiştir.

Tablo 3. Öncelikli Yatırımların Destek Unsurları ile Oran ve Süreleri*

Destek Unsurları		Destek Oran ve Süreleri
KDV İstisnası		✓
Gümrük Vergisi Muafiyeti		✓
Vergi İndirimi	Yatırıma Katkı Oranı (%)	40
	Vergi İndirim (%)	80
Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği**		7 yıl
Yatırım Yeri Tahsis		✓
Faiz veya Kar Payı Desteği	İç Kredi	5 Puan
	Döviz / Dövizle Endeksli Kredi	2 Puan

Kaynak: <https://www.sanayi.gov.tr/assets/pdf/destektesvikler/YatirimTevsikSistemiSunumuV5.pdf/> (Erişim Tarihi: 02.09.2023)

* T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı 2023 Yılı Yatırım Teşvik Sistemi Sunusundan aynen alınmıştır.

Tablo 3 incelendiğinde ilgili mevzuatta geçen özel okulların KDV İstisnası ve Gümrük Vergisi Muafiyetinden yararlandığı, %40 yatırıma katkı oranı ve %80 vergi indirimden faydalandığı, 7 yıl sürecince sigorta Primi İşveren Hissesi desteğinden ve yatırım yeri tahsis teşvikinden yararlandığı ve

son olarak iç kredide 5 puan, Döviz/Dövize Endeksli kredilerde ise 2 puan teşvik aldığı görülmektedir.

Ayrıca Resmi Gazetenin 13.06.2006 tarih ve 5520 sayı ile yayımlanan Kurumlar Vergisi Kanunu'nun İkinci bölümünde yer alan ve İstisnalar başlıklı 5. Maddesinin I bendinde “Okul öncesi eğitim, ilköğretim, özel eğitim ve orta öğretim özel okulları, özel kreş ve gündüz bakımevlerinin işletilmesinden, ilgili Bakanlığın görüşü alınmak suretiyle Maliye Bakanlığının belirleyeceği usuller çerçevesinde beş hesap dönemi itibarıyla elde edilen kazançlar”ın kurumlar vergisinden müstesna oldukları belirtilmiştir (Resmi Gazete, 2006/5520). Aynı kanunda Resmi Gazete'nin 7.09.2016 tarih ve 6745 sayılı yayınında “Yatırımların Proje Bazında Desteklenmesi İle Bazı Kanun Ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” ifadesi ile güncellenmişve “Okul öncesi eğitim, ilköğretim, özel eğitim ve orta öğretim özel okullarının işletilmesinden, ilgili Bakanlığın görüşü alınmak suretiyle Maliye Bakanlığının belirleyeceği usuller çerçevesinde beş hesap dönemi itibarıyla elde edilen kazançlar”ın kurumlar vergisinden müstesna oldukları ifade edilmiştir (Resmi Gazete, 2016/6745).

Yine 14.02.2007 tarih ve 26434 sayı ile Resmi Gazetede yayımlanan 5580 sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanunu'nun 1.3.2014 tarihli Ek Madde 1'de “Bu Kanun kapsamında örgün eğitim yapan özel ilkokul, özel ortaokul ve özel liselerde öğrenim gören Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı öğrenciler için, resmî okullarda öğrenim gören bir öğrencinin okul türüne göre her kademede okulun öğrenim süresini aşmamak üzere, eğitim ve öğretim desteği verilebilir... Eğitim ve öğretim desteği verilecek toplam öğrenci sayısı her yıl Maliye Bakanlığı ve Bakanlıkça müştereken belirlenir.” hükmü getirilerek doğrudan öğrenci desteğinin yasal altyapısı oluşturulmuştur. Aynı kanunun aynı maddesinin son fıkrasında ise “Eğitim ve öğretim desteği; yörenin kalkınmada öncelik derecesi ve gelişmişlik durumu, öğrencinin ailesinin gelir düzeyi, eğitim bölgesinin öğrenci sayısı, desteklenen öğrenci ve öğrencinin gideceği okulun başarı seviyeleri ile öncelikli öğrenciler gibi ölçütler ayrı ayrı veya birlikte dikkate alınarak verilebilir.” denilmekte ve bahsi geçen desteğin temel ölçütleri ortaya konulmaktadır (Resmi Gazete, 2014/5580).

Ayrıca 1984 tarih ve 3065 sayılı KDV Kanunu'nun 17 Maddesinde yer alan “Kültür ve Eğitim Amacı Taşıyan İstisnalar” başlığı altında 15/b bölümünde “5580 sayılı Kanun hükümlerine tâbi özel okullarca bedelsiz verilen eğitim, öğretim hizmetlerinde ilgili dönemdeki kapasitelerinin % 10'unu ... geçmemek üzere verilen bedelsiz eğitim ve öğretim hizmetleri” Katma Değer Vergisi (KDV) istisnalarından sayılmıştır (Resmi Gazete, 2004/5228).

Yine T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı, özel okulların sayısını artırma yönünde hükümetin aldığı kararları hayata geçirme adına özel okul yatırımcılarına bazı kolaylıklar sağlamıştır. Bu kapsamda, buraya kadar bahsi geçen vergi indirim ve istisnalarına ek olarak, gelir vergisi mükellefi olan ve öğrencisini özel okula göndermek isteyen velilere de bir kolaylık getirilmiştir. 4842 sayılı Gelir Vergisi Kanununa tabi olup gelir vergisi beyannamesi veren mükelleflerin, kendileri, eş ve çocuklarına ait eğitim harcamalarının, beyan edilengelirin %5'ini aşmamak kaydı ile vergiden düşülmesine imkân sağlanmıştır. Bu oran daha sonra güncellenerek artırılmış ve %10'a çıkartılmıştır (Gül, 2012).

Özel okullara, genel olarak buraya kadar özetlenen mevzuata istinaden 2014-15 öğretim yılından itibaren “Eğitim ve Öğretim Desteği” adı altında öğrenci başı destek uygulamasına geçilmiştir. 2014/5580 sayılı kanunun Ek Madde 1'e dayandırılarak yapılan tebliğde 2014-15 Eğitimve Öğretim yılında hangi kademede kaç öğrencinin bu destekten faydalanacağı ve öğrenci başı desteğin hangi kademe için ne kadar olacağı yer almaktadır (Resmi Gazete, 2014/29081). Bu miktarlar 2015, 2016, 2017, 2018 ve 2019 yıllarında Resmi Gazetede yayımlanan tebliğlerle her yıl güncellenmiştir. Tablo 4, 2014-2020 yılları arasında yayımlanan tebliğlerde yer alan bilgilerden özetlenerek oluşturulmuştur.

Karşılaştırmalı Bir Analiz

Tablo 4. Eğitim ve Öğretim Desteği Verilen Okul Türleri ve Destek Tutarları*

Sıra	Kurum Türü	2014-2015	2015-2016	2016-2017	2017-2018	2018-2019	2019-2020**
		Destek Miktarı (TL)	Destek Miktarı (TL)	Destek Miktarı (TL)	Destek Miktarı (TL)	Destek Miktarı (TL)	Destek Miktarı (TL)
1	Okul Öncesi Eğitim Kurumu	2500	2680	2860	3060	3290	0
2	İlkokul	3000	3220	3440	3680	3960	3960
3	Ortaokul	3500	3750	4000	4280	4610	4610
4	Lise	3500	3750	4000	4280	4610	4610
5	Temel Lise	3000	3220	3440	3680	3960	0

Kaynak: Resmi Gazete, <https://www.resmigazete.gov.tr/> Erişim Tarihi: 02.09.2023)

* Tablo 4, 2014/29081, 2015/29425, 2016/29793, 2017/30144, 2018/30507 ve 2019/30981 tarih ve sayılı Resmi Gazetede yayınlanan tebliğler taranarak oluşturulmuştur.

** 2019-20 öğretim yılından itibaren özel okul desteği Okul Öncesi Eğitim Kurumlarına ve Temel Liselere tamamen kesilirken daha önceki yıllarda destek almaya hak kazanan ilkokul 2, 3 ve 4 sınıflar; ortaokul 6, 7 ve 8. sınıflar ile lise 10, 11 ve 12. Sınıflar destek almaya devam etmişlerdir. İlerleyen yıllarda bu kapsamda yapılan devlet destekleri, bu öğrencilerin mezuniyeti ile birlikte kademeli olarak sonlandırılmıştır.

2014-15 öğretim yılında başlatılan uygulama ile özel okullarda hangi kademede ne kadar (TL) destek ödemesi yapılacağı Tablo 4'te verilmiştir. Buna göre en düşük ödeme anaokullarına (2.500 TL), ardından ilkokullara ve temel liselere (3.000 TL) yapılırken en yüksek ödeme ortaokul ve liselere (3.500 TL) yapılmıştır. Bu miktarlar belli oranlarla her yıl arttırılmıştır. 2019-20 öğretim yılında ise okul öncesi eğitim kurumlarına yapılan destek tamamen kesilirken diğer kademelerde önceki yıllarda bu hakkı elde eden ve ilkokullarda 2, 3 ve 4. Sınıflar, ortaokullarda 6, 7 ve 8. Sınıflar ile lise ve temel liselerde 10, 11 ve 12. sınıflarda okuyan öğrencilere destekler verilmeye devam edilmiştir. Süreç içerisinde kademeli olarak bu kapsamda yapılan destekler sonlandırılmıştır.

Tablo 5. Eğitim ve Öğretim Desteği Verilen Okul Türleri ve Öğrenci Sayıları*

Sıra	Kurum Türü	2014-2015	2015-2016	2016-2017	2017-2018	2018-2019	2019-2020**
		Desteklenecek Öğrenci Sayısı	Desteklenecek Öğrenci Sayısı	Desteklenecek Öğrenci Sayısı	Desteklenecek Öğrenci Sayısı	Desteklenecek Öğrenci Sayısı	Desteklenecek Öğrenci Sayısı
1	O. Öncesi Eğt. Kurm.	50.000	20.000	6000	6000	6000	0
2	İlkokul	50.000	50.000	15000	15000	15000	2, 3, 4. sınıf
3	Ortaokul	75.000	50.000	15000	15000	15000	6, 7, 8. sınıf
4	Lise	75.000	110.000	15000	15000	15000	10, 11, 12. sınıf
5	Temel Lise			24.000	24.000	24.000	10, 11, 12. sınıf
Toplam		250.000	230.000	75.000	75.000	75.000	0

Kaynak: Resmi Gazete, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/> (Erişim Tarihi: 02.09.2023)

* Tablo 5, 2014/29081, 2015/29425, 2016/29793, 2017/30144, 2018/30507 ve 2019/30981 tarih ve sayılı Resmi Gazetede yayınlanan tebliğler taranarak oluşturulmuştur.

** 2019-20 öğretim yılından itibaren özel okul desteği Okul Öncesi Eğitim Kurumlarına ve Temel Liselere tamamen kesilirken daha önceki yıllarda destek almaya hak kazanan ilkokul 2, 3 ve 4 sınıflar; ortaokul 6, 7 ve 8. sınıflar ile lise 10, 11 ve 12. Sınıflar destek almaya devam etmişlerdir. İlerleyen yıllarda bu kapsamda yapılan devlet destekleri, bu öğrencilerin mezuniyeti ile birlikte kademeli olarak sonlandırılmıştır.

Tablo 5, 2014-2020 yılları arasında hangi kademede kaç öğrencinin öğrenci desteğinden yararlanacağını göstermektedir. Tablo 5'e göre 2014-15 öğretim yılında okul öncesi eğitim kurumları ile ilkokullarda 50.000, ortaokullarda 75.000 ve lise ve temel liselerde 75.000 ve Türkiye geneli toplam 250.000 öğrenciye destek verilmiştir. 2015-16 öğretim yılında bu sayılar güncellenmiş ve sayılar okul öncesi eğitim kurumlarında 50.000'den 20.000'e düşürülürken, ilkokullar aynı sayıda kalmış,

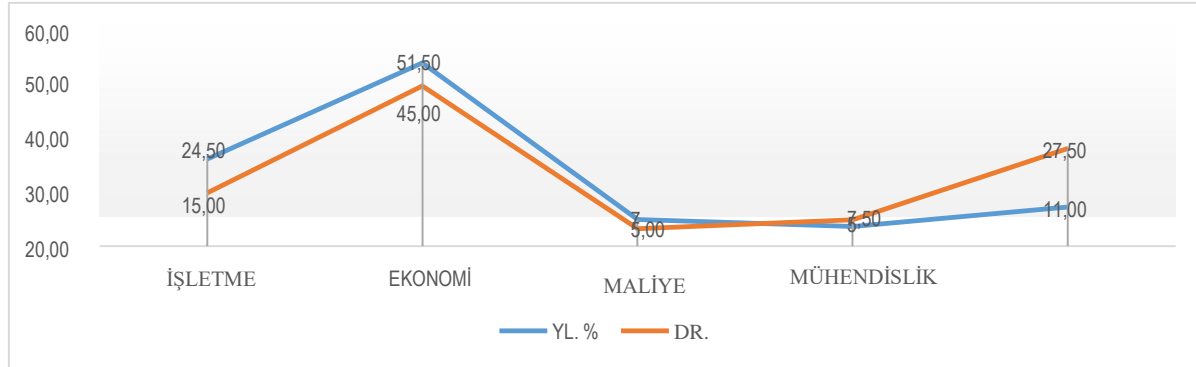
ortaokullar 75.000'den 50.000'e düşürülmüş, lise ve temel lise toplam 75.000'den 110.000' çıkartılmış ve toplamda da bu öğretim yılında 230.000 öğrenciye –bu sayı bir önceki öğretim yılından 20.000 eksik- destek verilmiştir.

2016-17 öğretim yılında kademelere göre destek verilecek öğrenci sayıları tekrar güncellenmiştir. Bu güncellemeye göre okul öncesi eğitim kurumlarında sayı 6.000, ilkokul, ortaokul ve liselerde 15.000 ve temel liselerde 24.000 olarak belirlenmiş ve bu sayılar 2019-20 öğretim yılına kadar değiştirilmemiştir. Desteklerin başladığı 2014-15 öğretim yılından itibaren destekler kademeleri olarak düşürülmüş ve nihayet 2019-20 öğretim yılından itibaren ise okul öncesi eğitim kurumlarında tamamen bitirilmiş, diğer kademelerde ise 1, 5 ve 9. Sınıflara yeni başlayan öğrencilere destek verilmemiş, daha önceki yıllarda destek almaya hak kazanan ve üst sınıflarda öğrenim gören öğrencilere ise bu öğrenciler mezun oluncaya kadar destekler devam ettirilmiş ve nihayet sayı her yıl azaltılarak destekler tamamen bitirilmiştir.

3. Literatür Taraması

Araştırmanın başlığında yer alan ana temalardan, devlet destekleri ile özel okullara ilişkin akademik çalışmaların çok farklı boyutlarda yapılmış olduğu görülmektedir. Bu bağlamda, YÖK Ulusal Tez Merkezi'nin resmi sayfasında yer alan lisansüstü tez çalışmaları taranıp incelendiğinde bahsi geçen konulara ilişkin onlarca yüksek lisans ve doktora tezi hazırlandığı görülmektedir. Grafik 1'de devlet teşvikleri bağlamında yapılan lisansüstü tezlerin disiplinler bazında oranları verilmiştir.

Şekil 1. Destek ve Teşviklere İlişkin Lisansüstü Çalışmaların Disiplinlere Göre Dağılımı

Kaynak: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> (Erişim Tarihi: 03.09.2023)

YÖK Ulusal Tez Merkezi internet sitesinde devlet teşviklerine ilişkin yapılan taramada 40 adet doktora tezi 200 adet ise yüksek lisans tezi hazırlandığı görülmektedir. Bu tezler bilim dalları bazında gruplandırıp sayılar oranlara çevrildiğinde Grafik 1'de yer alan verilere ulaşılmaktadır. Bu veriler incelendiğinde doktora çalışmalarında ekonominin %45.0, işletmenin %15.0, maliyenin %5.0, mühendislik alanlarının %7.5 ve diğer alanların %27.5 orana sahip olduğu; yüksek lisans çalışmalarında ise ekonominin %51.5, işletmenin %24.5, maliyenin %7.5, mühendislik alanlarının %5.5 ve diğer alanların %11.0 orana sahip olduğu görülmektedir.

Bu verilere göre hem doktora hem de yüksek lisans düzeyinde en çok ekonomi alanında (Doktora %45.0 ve Y. Lisans %51.5) çalışma yapıldığı; ekonomi alanını işletme alanının (Doktora %15.0 ve Y. Lisans %24.5) takip ettiği görülmektedir. Ancak yapılan bu çalışmaların sadece bir tanesinin (Gül, 2012) özel okullara verilen teşvikler bağlamında kurgulandığı diğerlerinin ise başka sektörlerle ilişkin teşvikleri araştırma konusu yaptıkları görülmektedir. Genel olarak turizm, tarım, ihracat, AR-GE, yerli sanayi, KOBİ teşvikleri ve bu teşviklerin sektörlerle etkileri ve sonuçları ile devlet teşviklerin muhasebeleştirilmesi bu çalışmalarda ana odak noktası olan araştırma konulardan bazılarıdır (YÖK Ulusal Tez Merkezi, 2023).

Karşılaştırmalı Bir Analiz

Gül'ün (2012) çalışmasında, anaokulundan üniversitelere kadar tüm kademelerde devletin uyguladığı vergi politikaları ve bu bağlamda oluşan vergi teşvikleri konu alınmış, vergi teşvik uygulamaları, tanımından türlerine kadar irdelenmiş, Avrupa Birliği ülkelerinde benzer uygulamalar araştırılmış, devlet teşviklerinin ekonomiye etkileri ve son olarak da eğitim teşvikleri incelenmiştir. Özel okullar ve teşvikleri bağlamında bir diğer çalışma Kahyaoğlu ve Karataş (2018) tarafından yapılmıştır. Nitel araştırma yöntemlerinden, doküman analizi tekniğinin kullanıldığı araştırmada 2014-2018 yılları arasında yayınlanan teşvik kılavuzları ve tebliğler ile bu tebliğ ve kılavuzlarda yer alan bilgiler içerik olarak incelenmiş ve değerlendirilmiştir. Konuya ilişkin yapılan bir başka çalışmada ise Diyarbakır ili özelinde özel okul sayıları, öğrenci ve öğretmen sayıları, dershanelerin kapatılması etkenine bağlı olarak ele alınıp incelenmiştir. Çalışma Diyarbakır iline özgü ve teşvikler bağlamında yapılmıştır (Elçiçek ve Barut, 2020:40).

Garipağaoğlu (2015:181), “*Özel Okul Sektörü ve Etik Dışı Başarı Mühendisliği Uygulamaları*” başlıklı makalesinde nitel araştırma yöntemini kullanmış, araştırmada “*özel okulların kayıtlarını ve kazançlarını arttırmak için kullandıkları yanıltıcı ve etik olmayan rekabet uygulamalarını; bu uygulamaların öğrenciye, öğretmene, veliye ve sektöre yansımalarını*” ele alıp incelemiştir. Özel sektör yatırımlarının özel okullar bağlamında keşiştiği noktada yapılan çalışmalardan bir diğeri Özdemir ve Tüysüz (2017) tarafından yapılmıştır. Bu çalışma, “*özel okul yatırımı yapmak isteyen girişimcilerin, bilimsel verilere dayalı olarak rasyonel bir seçim yapabilmesi*” amacıyla gerçekleştirilmiş olup çalışmada 81 il özel okul yatırımı için analiz edilmiştir. Karagöz ve Özdemir (2023) ise yaptıkları çalışmada özel okullarla ilgili yapılan lisansüstü tezlerintematik ve yönetsel eğilimlerini tespit etmeye çalışmışlar; araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden içerik analizi yöntemini kullanılmıştır.

Ayrı ayrı ele alınıp incelendiğinde devlet teşvikleri ve özel okullarla ilgili, konulara farklı perspektiften yaklaşarak inceleyen çok sayıda akademik çalışma yer almaktadır. Ancak yapılan alan taramasında buraya kadar özetlenen sınırlı sayıda çalışmalar dışında devlet teşvikleri ile özel okulların keşiştiği noktayı, devlet teşviklerinin özel okulların niceliksel değişimleri üzerinde etkilerini araştırıp inceleyen ve analiz yapan bir araştırmaya rastlanmamıştır. Çalışmabu bakımdan, genel anlamda devlet destekleri, özel anlamda ise özel okullar üzerine yapılan çalışmalara katkı sunacak olması nedeniyle önemlidir.

4. Yöntem

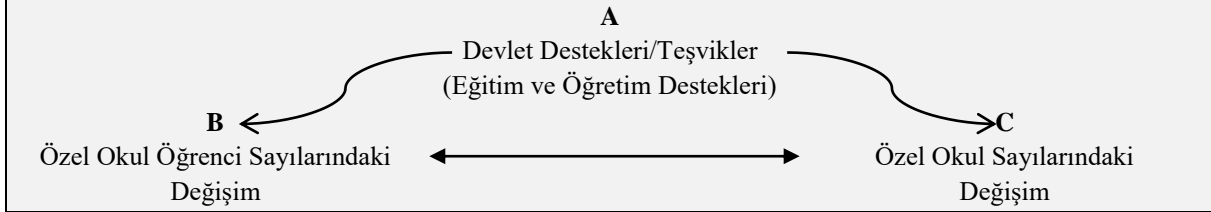
Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden olan doküman analizi tekniği kullanılmıştır. Nitel araştırmalar metin ve imgesel verilerin analizine dayanır ve verilerin analizinde özgün yöntemler ve farklı desenler kullanır. Nitel araştırma yorumlamaya dayalı bir araştırma yöntemidir. Bu yüzden nitel araştırma yönteminde, kullanılan strateji, etik ve kişisel hususlar oldukça önemlidir (Creswell, 2017:183). Nitel yöntemin kullanıldığı bu araştırmada Milli Eğitim Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığının internet sitesinden (<https://istatistik.meb.gov.tr/>) alınan ikincil veriler, araştırma sorusu ve önermeler bağlamında ayıklanmış, tablolar oluşturulmuş, yıllar arası farklar belirlenmiş, bu farklar oransal verilere dönüştürülmüş ve son olarak veriler grafiklere aktarılarak içerik analizi yöntemi ile çözümlenmiş ve yorumlanmıştır. İçerik analizi sosyal bilimlerde özellikle son dönemlerde oldukça sık tercih edilen nitel bir araştırma yöntemidir. Bu yöntemde daha çok ikincil veriler belirli bir sistematik kapsamında incelenir ve analiz edilir (Demir, 2017:310). Balcı'nın (2018:225) ifadesi ile içerik analizi “*yazılı ve görsel materyallerin sistemli bir analizidir*” ve “*hipotezleri test etme, büyük örneklem çökme ve nicelleştirilmiş verilerin bilgisayarda analizine*” imkân veren bir analiz yöntemidir.

Araştırmada; 2012-2020 yılları arasında özel okullarda okuyan öğrenci sayıları ve özel okul sayıları ele alınmış, yıllar arası farklar belirlenmiş ve bu farklar yüzde değişimler ile ifade edilerek,

Karşılaştırmalı Bir Analiz

grafiklere çevrilmiş ve grafikler analiz edilmiştir. Araştırmanın zamana yayılmasının nedeni, değişim ve gelişim sürecinin öncesi, sırası ve sonrası bağlamında bütünsel olarak görülebilmesi, süreçteki benzerlik ve değişimlerin saptanması olarak özetlenebilir (Karakuş ve Başbüyük, 2017: 227). Araştırmada devlet destekleri kapsamında özel okullara verilen destekler/teşvikler (A) olarak alınırken, bu teşviklerden etkilenen öğrenci sayısı (B) ve okul sayısı (C) olarak ele alınmıştır. Şekil 2’de bahsi geçen unsurların birbirine göre konumu görülmektedir.

Şekil 2. Araştırmada Yer Alan Temel Unsurlar

* A araştırmada Devlet Desteklerini/Teşviklerini (Eğitim ve Öğretim Desteği) ifade etmektedir.

** B araştırmada Devlet Desteklerinden/Teşviklerden etkilenen temel unsurdur.

*** C araştırmada Devlet Desteklerinden/Teşviklerden etkilenen temel unsurdur.

**** Ayrıca B ve C hem A’dan hem de birbirlerinden karşılıklı etkilenen unsurlardır.

Özel okulların niceliksel değişimlerine etki eden unsurların bu kurgusunda özel okullara verilen devlet desteği/teşvikler (A) ana itici unsurdur. Bu unsur doğal olarak öğrenci sayılarını (B) etkilemekte, artan öğrenci sayıları, özel okul yatırımcılarının yeni okul açmaya (C) doğru itmektedir. Ancak öğrenci sayısı (B) ve okul sayısı (C) aynı anda birbirlerini de etkileyebilmektedir. Zira devlet desteğini alan ve/veya alacak olan özel okul yatırımcısı öğrenci sayısındaki artışı beklemeden yatırımı gerçekleştirip devlet desteğini ise reklam aracı olarak kullanarak öğrenci sayısının artmasına etki edebilmektedir. Bu ilişkinin niceliksel etkisinin ne olduğu, hangi oranda gerçekleştiği araştırmanın bulgular ve yorumlar kısmında detaylı olarak verilmiştir.

4.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmanın amacı eğitim ve öğretim sektöründe günden güne büyüyen özel okulların eğitim sektörü içerisindeki önemine dikkat çekmek ve devlet destek ve teşviklerinin bu sektörün bileşenleri olan öğrenci sayısı ve okul sayısına niceliksel olarak ne şekilde etki ettiğini ortaya koyarak bu alanda yapılan çalışmalara akademik düzeyde katkı sunmaktır. Araştırmanın ana eksenini oluşturan gerek devlet destekleri ve teşvikler gerekse özel okullar üzerine çok sayıda akademik çalışma yapılmış olmasına rağmen, teşviklerin özel okulların niceliksel değişimlerine ne oranda etki ettiğini karşılaştırmalı olarak analiz eden bir çalışma olmaması nedeniyle çalışma özgündür. Yine bu açıdan bakıldığında çalışma, özel okulların, benzeri devlet müdahalelerinde, bu şekilde bir müdahaleden ne şekilde etkileneceklerini göstermesi ve özel okulların gelecek öngörülerine ışık tutması bağlamında çalışmalara katkı sunması açısından önemlidir.

4.2. Araştırma Sorusu ve Önermeler

Bilimsel süreçlerinin ilk basamağı, bir soru sorarak bir sorunu ve özel ilgi alanını tanımlamaktır. Araştırma sorusu ile konunun alanı daraltılarak özel bir soruna odaklanılır. Bir soru şeklinde somutlaşan araştırma problemi en temelde çalışılan konuya ilişkin anahtar kelimeleri de barındırır (Yıldırım ve Şen, 2021:10). Bu bağlamda “Türkiye’de 2012-2020 yılları arasında özel okullara yapılan “eğitim ve öğretim desteği” ile özel okulların öğrenci sayılarının ve özel okul sayılarının niceliksel değişimleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?” ifadesi araştırma sorusu olarak belirlenmiştir.

Önerme, “iki veya daha fazla terimle yapılmış olumlu ya da olumsuz yargı bildiren cümledir.” (TDV İslam Ansiklopedisi, 84). Bu araştırmanın araştırma sorusundan hareketle tahmin edilmeye

çalışılan önermeleri ise şu şekildedir:

Ö₁: Eğitim ve öğretim destekleri (A) özel okulların öğrenci sayılarına (B) anlamlı oranda etki etmiştir.

Ö₂: Eğitim ve öğretim destekleri (A) özel okul sayılarına (C) anlamlı oranda etki etmiştir.

4.3. Araştırmanın Evreni ve Çalışma Grubu

Bilimsel araştırmalarda evren, araştırma sonuçlarının genelleneceği en geniş popülasyonu ifade eder. Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse evren “*bilimsel çalışma için verilerin toplandığı öğelerin yer aldığı ve öğelerden oluşan örnek grubun temsil ettiği/etmeye çalıştığı, gruplar ve yığınlardır.*” (Böke, 2017:106). Bu araştırmanın evrenini ise Türkiye’de faaliyet gösteren özel okullar (15.478) ve bu okullarda öğrenim gören öğrenciler (1.578.233) oluşturmaktadır (MEB, 2023).

Çalışma grubu (nicel araştırmalarda örneklem), araştırmacı tarafından evren içinden belli ölçütlere göre alınmış, evreni temsil eden bir kümedir. Çalışma grubu, genelleme yapılacak evreni oluşturan grupların tamamı değil, aralarından çeşitli kriterlere bağlı olarak seçilenlerinden oluşur (Balci, 2018:95). Araştırmada küme çalışma grubu yöntemi kullanılmış olup bu yöntem “*Özellikle araştırmacının elinde tüm evreni kapsayacak örnek listesi olmadığı zamanlarda ve tüm coğrafik alana dağılmış evrenler söz konusu olduğunda kullanılması yararlı olacak bir yöntemdir.*” (Böke, 2017:116) şeklinde tanımlanmıştır.

Amaçlı örnekleme (nitel araştırmalarda çalışma grubu), yargısal örnekleme olarak da bilinir. Bu yöntemde araştırmacı “*örneklemede kimlerin dâhil edileceğine araştırmanın amacına göre en uygun olanlar arasından kendi yargısını kullanarak*” seçim yapar. Araştırmada seçilen küme ve alt kümeler evreni genel hatları ile yansıttığı kanısına varılırsa ileride de yansıtacağı varsayımına dayalı olarak kümeler ve alt kümeler oluşturulur (Balci, 2018:105). Bu araştırmada da Türkiye’de faaliyet gösteren özel okullardan Ortaöğretim düzeyinde (Lise) faaliyet gösteren okullarla sınırlı olarak Sanayi ve Teknoloji Bakanlığının oluşturduğu 81 ili kapsayan 6 teşvik bölgesi içinden seçkili olarak 3. Bölgeden nüfus ve gelişmişlik olarak birbirine yakın 3 il (Ana Küme (A) (Adana, Gaziantep, Mersin); 2. Bölgeden aynı kritere bağlı olarak 3 il (Ana Küme (B) (Balıkesir, Kayseri, Manisa) ve bu iki kümeye nitelik olarak yakın 1. Bölge illerinden 1 il (Alt Küme (C) (Kocaeli) çalışma grubu olarak seçilmiştir. Araştırmada, gelişmişlik düzeyi farklı üç ayrı bölgeden iki ana ve bir alt küme çalışma grubu oluşturulmasının temel nedeni verilerin daha çok “*kıyaslamaya*” tabi tutulabilmesine imkan sağlayarak daha sağlam bir analiz ve yorum çerçevesi yakalayabilmektir. Çünkü Punch’a (2016:198) göre “*Veriler ister nitel ister nicel olsun, bütün sistematik araştırmalarda karşılaştırma/kıyaslama temel önemdedir.*”

4.4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Demir (2017:56), Hagan’dan (2005) aktarımla “*sosyal bilimlerde mükemmel araştırmanın olmadığını, konusu insan olan sosyal bilimlerde, matematik, fizik gibi bilimlerde olan kesinliğin olamayacağını*” bu yüzden de sosyal bilimlerde kesinlikten ziyade bir tahminden bahsedilebileceğini ifade etmektedir. Bu nedenle sosyal bilimlerde “*daha iyi, daha isabetli bir tahmin için*” araştırma alanını ve araştırma konusunu mümkün olduğunca sınırlandırmak gerekmektedir (Karakuş ve Başbüyük, 2017:227). Bu nedenle araştırma birkaç yönden sınırlandırılmıştır.

Bunlardan birincisi “*süreç kısıtı*”dır. Araştırma 2012 yılının verilerinden başlatılmış ve 2020 yılının verileri ile sonlandırılmıştır. 2012 yılından başlatılmasının nedeni bu yılda çıkan teşvik kanununa bağlı olarak özel okullara verilen teşviklerin hızla artmaya başlamasıdır. 2020 yılında sonlandırılmasının nedeni ise Covid 19 salgının etkileri ile teşviklerin etkilerinin birbirinden ayırt edilme olasılığının

Karşılaştırmalı Bir Analiz

ortadan kalmış olmasıdır. Araştırmada yer alan diğer bir kısıt ise “*düzyer kısıtı*”dır. Araştırmada özel okul kapsamında yer alan okul öncesi eğitim kurumları, ilkokullar ve ortaokullar kapsam dışında bırakılmış, sadece ortaöğretim (lise) düzeyinde faaliyet gösteren özel okullar araştırma kapsamına alınmıştır. Özel okul öncesi eğitim kurumları zorunlu eğitim kapsamında olmadığından araştırmadan çıkartılmıştır. Geriye kalan üç düzeyden ise hem okul sayısı ve hem de öğrenci sayısı bakımından en geniş kapsama ortaöğretim kurumları (liseler) sahiptir. Ayrıca bu düzyere teşvikler kapsamında diğer düzeylerden daha fazla destek verildiği gözlenmiştir. Bu yüzden bu grup üzerinde yapılacak analiz evrene daha fazla genellenebileceği varsayılmış ve araştırma bu düzyer ile sınırlandırılmıştır.

4.5. Geçerlilik ve Güvenirlik

Geçerlilik özel anlamları olan teknik bir kavramdır ve bir aracın ölçmeyi hedeflediği şeyi ne derecede ölçtüğü anlamına gelir. Yani bir gösterge, ölçtüğünü ileri sürdüğü kavramı görgül olarak temsil ettiği ölçüde geçerlidir. Bu tanım daha çok nicel veri analizlerinde kabul gören bir tanımdır. Ancak özellikle son dönemlerde sosyal bilimlerde başka bir görüş daha öne çıkmaktadır. Bu görüş, ölçüm aracının özgül özelliğinden daha ziyade sonuçların yorumları üzerine odaklanır ve dikkati ölçümlerden çıkartılan yorumların ne derece savunulabilir olup olmadığı üzerine çeker Punch, 2016:97). Bu kapsamda değerlendirildiğinde her araştırmacıya açık olan Milli Eğitim Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığının internet sitesinden alınan özel okullara ilişkin ikincil verilerin, tutarlı ve sistemli bir şekilde nicel oranlara çevrilmesi, bu oranların grafiklerle desteklenerek analiz edilmesinin bilimsel geçerlilik açısından herhangi bir sorun içermeyeceği varsayılmıştır.

Bilimsel araştırmalarda ölçmeye ilişkin bir diğer önemli kavram ise güvenirliktir. Balcı'ya (2018:113) göre herhangi bir ölçmede tesadüfi hatalardan arınmış olma anlamına gelen güvenirlik, geçerlilik için ön koşuldur ve bir ölçüğün tutarlılığını (her ölçümde aynı sonucu vermesi) ifade eder. Bu bağlamda bu araştırmada kullanılan verilerin niceliksel değerleri hiçbir kimse için farklılık arz etmeyeceğinden ve herkes için her şartta ve her dönemde aynı niceliksel anlamı taşıyacağından güvenirlik açısından herhangi bir şüphe taşımamaktadır.

5. Bulgular

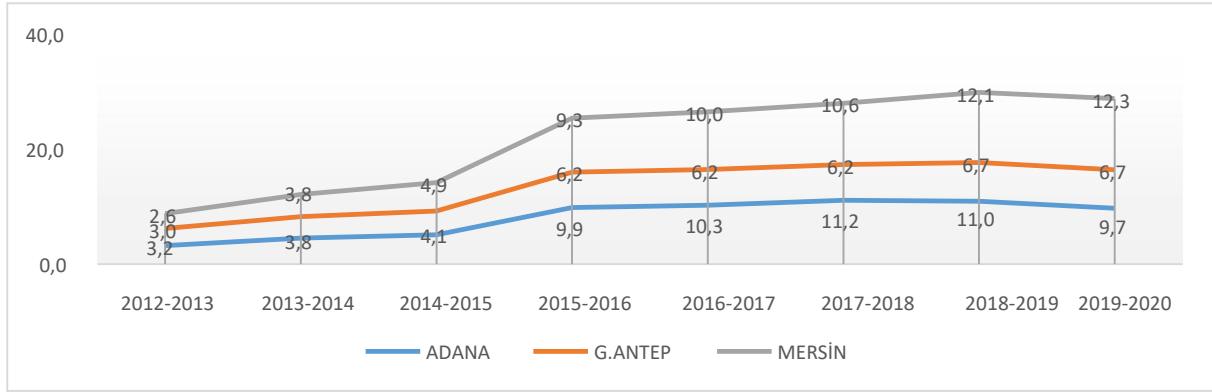
Araştırmanın bu bölümünde Milli Eğitim Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığının internet (*istatistik.meb.gov.tr*) sitesinden alınan özel okullardan ortaöğretim kurumlarına (lise) yıllar itibariyle (2012-2020) öğrenci sayıları ve okul sayılarına ilişkin ikincil verilerden elde edilen yüzde oranların grafikleri analiz edilerek yorumlanmıştır. Bu veriler aynı dönemde resmi ve özel okullarda okuyan toplam öğrenci sayısına özel okul sayılarının oranlanmasından elde edilen verilerdir. Başka bir ifade ile özel okul sayılarının toplam okul sayılarına oranlanmasından elde edilen veriler grafiklere çevrilmiştir.

5.1. Öğrenci Sayılarına İlişkin Bulgular

Şekil 3'de Ana Küme Çalışma Grubuna (A) (Adana, Gaziantep, Mersin) ait 2012-2020 yılları arasında özel okulların lise düzeyinde öğrenim gören öğrenci sayılarının aynı dönemlerde toplam (resmi+özel) öğrenci sayılarına göre yüzde oranlara çevrilmiş verileri yer almaktadır.

Karşılaştırmalı Bir Analiz

Şekil 3. Öğrenci Sayıları (Lise) Oransal Değişimi: Ana Küme: 3. Bölge İlleri (A)

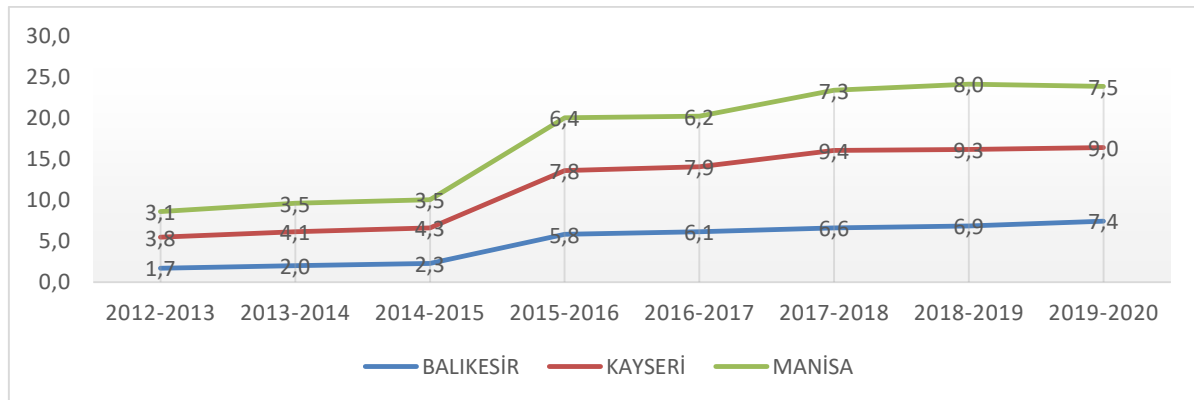
Kaynak: <https://istatistik.meb.gov.tr/OgrenciSayisi/Arsiv> Erişim Tarihi: 04.09.2023

Şekil 3 çözümlendiğinde Ana Kümede (A) yer alan Adana’da 2012-13 öğretim yılında %3.2, 2013-14’te %4.5, 2014-15’te %5.1, 2015-16’da %9.9, 2016-17’de %10.3, 2017-18’de %11.2, 2018-19’da %11.0 ve 2019-20 öğretim yılında %9.7 olarak; Gaziantep’te 2012-13 öğretim yılında %3.0, 2013-14’te %3.8, 2014-15’te %4.1, 2015-16’da %6.2, 2016-17’de %6.2, 2017-18’de %6.2, 2018-19’da %6.7 ve 2019-20 öğretim yılında %6.7 olarak ve Mersin’de 2012-13 öğretim yılında %2.6, 2013-14’te %3.8, 2014-15’te %4.9, 2015-16’da %9.3, 2016-17’de %10.0, 2017-18’de %10.6, 2018-19’da %12.1 ve 2019-20 öğretim yılında %12.3 olarak gerçekleşmiştir.

Verilerin alındığı ilk 3 öğretim yılında oranlar, ortalama %1 seviyesinde yükselerek ve birbirlerine paralel olarak ilerlerken teşviklerin verilmeye başlandığı öğretim yılında (2014-15) oranların normal seyrettiği görülmektedir. Ancak, 2015-16 öğretim yılından itibaren kümenin her üç ilinde de anlamlı bir değişim gözlenmektedir. Bu da teşviklerin özel okullardaki öğrenci sayılarına etkisinin ilk yılda (2014-15) normal olarak, ikinci yılda (2015-16) ise daha anlamlı etki ettiğini ortaya koymaktadır. Devam eden yıllarda ve Pandemiye kadar olan süreçte seyir normal olarak ilerlemiştir.

Özel okul öğrenci sayıları, teşvikler kademeli olarak azaltılıp nihai olarak da kaldırılmış olmasına rağmen ilerleyen yıllarda Adana dışında hiçbir ilde teşviklerle birlikte yapılan sıçrama yüzdesinin altına düşmemiştir. Sadece Adana’da 2014-15 öğretim yılında oran %9.9 iken 2019-20’de %9.7’ye düşmüştür. Dikkat çekici bir başka durum ise bu grupta 2012-2013 öğretim yılında en düşük orana sahip olan Mersin (%2.6) ili özellikte teşviklerin ikinci yılında %4.9’dan %9.3’e yükselmiş, 2019-20 yılında ise %12.3’e kadar ilerlemiştir. Bu grupta oransal olarak en çok yükselen il Mersin iken en istikrarlı il Gaziantep olmuştur.

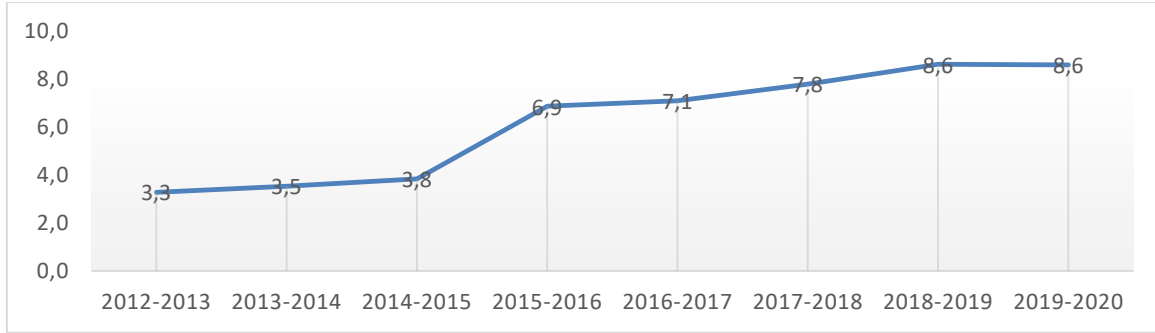
Şekil 4. Öğrenci Sayıları (Lise) Oransal Değişimi: Ana Küme: 2. Bölge İlleri (B)

Kaynak: <https://istatistik.meb.gov.tr/OgrenciSayisi/Arsiv> Erişim Tarihi: 04.09.2023

Şekil 4 çözümlendiğinde Ana Kümede (B) yer alan Balıkesir’de oranlar 2012-13 öğretim yılında %1.7, 2013-14’te %2.0, 2014-15’te %2.3, 2015-16’da %5.8, 2016-17’de %6.1, 2017-18’de %6.6, 2018-19’da %6.9 ve 2019-20 öğretim yılında %7.4 olarak; Kayseri’de 2012-13 öğretim yılında %3.8, 2013-14’te %4.1, 2014-15’te %4.3, 2015-16’da %7.8, 2016-17’de %7.9, 2017-18’de %9.4, 2018-19’da %9.3 ve 2019-20 öğretim yılında %9.0 olarak ve Manisa’da 2012-13 öğretim yılında %3.1, 2013-14’te %3.5, 2014-15’te %3.5, 2015-16’da %6.4, 2016-17’de %6.2, 2017-18’de %7.3, 2018-19’da %8.0 ve 2019-20 öğretim yılında %7.5 olarak gerçekleşmiştir. Grafik 3’te yer alan veriler incelenip çözümlendiğinde Ana Küme (A)’da yer alan oranlara benzer bir seyir gözlenmektedir. Verilerin alındığı, teşviklerin ilk yılını da kapsayan ilk üç yılda özel okul öğrenci sayılarının oransal artışlarında normal düzeyde bir artış söz konusudur. Ancak tıpkı Ana Küme (A) illerinde gözlemlendiği gibi Ana Küme (B) illeri de 2015-16 öğretim yılında bir sıçrama yaşamıştır. Teşviklerin ikinci yılına denk gelen 2015-16 öğretim yılında her üç il de teşviklerin başladığı ilk yıla oranla yaklaşık 2 katı bir değişim göstermiştir. Her üç ilde de oranlar ana Küme (A) illerinde olduğu gibi ilerleyen yıllarda az da olsa yükselerek devam etmiştir. Teşviklerin 2015-16’dan itibaren kademeli olarak düşürüldüğü de göz önüne alındığında özel okul öğrenci sayılarının Ana Küme (B) illerinde de oransal olarak hiçbir zaman teşvik öncesi duruma gerilemediği görülmektedir. Grupta yer alan her üç il de özel okul sayılarının artış oranları bakımından hem kendi içlerinde hem de Ana Küme (A) illerine paralel ve benzer bir seyir izlemiştir.

Şekil 5. Öğrenci Sayıları (Lise) Oransal Değişimi: Alt Küme: 1. Bölge İli (C)

Kaynak: <https://istatistik.meb.gov.tr/OgrenciSayisi/Arsiv> Erişim Tarihi: 04.09.2023

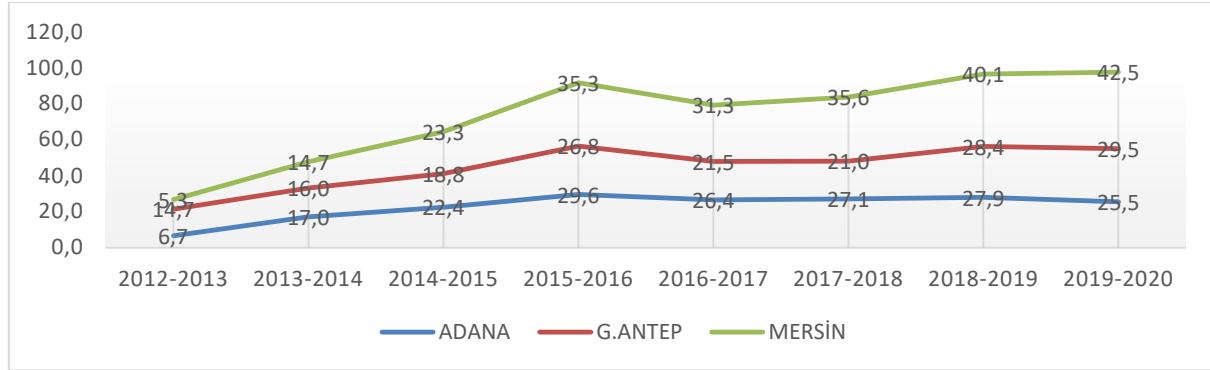
Ana Küme (A) ve Ana Küme (B) illerindeki değişimleri kıyaslamak için oluşturulan ve 1. Bölgeden alınan Kocaeli iline ait oransal veriler ise Grafik 4’te verilmiştir. Kocaeli ilinde özel okul öğrenci sayılarının oransaldurumu 2012-13 öğretim yılında %3.3, 2013-14’te %3.5, 2014-15’te %3.8, 2015-16’da %6.9, 2016-17’de %7.1, 2017-18’de %7.8, 2018-19’da %8.6 ve 2019-20 öğretim yılında %8.6 olarak gerçekleşmiştir.

Bu oranlar incelendiğinde Alt Küme (C)’de yer alan Kocaeli ilinin verilerinin de Ana Küme (A) ve Ana Küme (B) illerine paralel olduğu görülmektedir. Diğer iki grup illerde olduğu gibi Kocaeli ilinde de teşviklerin ilk yılı olan 2014-15 öğretim yılında oluşan oranlar normal olarak ilerlemiş ancak teşviklerin ikinci yılında; 2015-16 öğretim yılında özel okul öğrenci sayılarında çok ciddi bir (% 3.8’den %6.9’a yükselmiş) değişim yaşanmıştır. Araştırmada (B) olarak belirtilen özel okul öğrenci sayılarının oransal değişimlerine ilişkin olarak 3. Bölge illerinden alınan Ana Küme (A), 2. Bölge illerinden alınan ana Küme (B) ve 1. Bölge illerinden alınan Alt Küme (C) iline ait veriler, özel okullara devlet desteği/devlet teşvikleri bağlamında bütünsel olarak ele alındığında; her üç grupta da oransal olarak anlamlı bir etki yaptığı gözlenmiştir. Başka bir ifade ile devlet destekleri kapsamında özel okullara yapılan eğitim ve öğretim destekleri özel okul öğrenci sayılarına (B) anlamlı bir şekilde etki etmiştir.

5.2. Özel Okul Sayılarına İlişkin Bulgular

Araştırmanın bu bölümünde ise yine iki ana küme ile bir alt kümeden alınan bu kümelerdeki özel okul sayıları ile ilgili oransal değerlerin grafiklere yansıyan veriler değerlendirilmiştir. Bu bölümde de T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'nın oluşturduğu 6 teşvik bölgesinden alınarak oluşturulan Ana Küme (A) illeri ve Ana Küme (B) illeri ile bir Alt Küme (C) ait veriler analiz edilerek yorumlanmıştır. Şekil 6, Ana Küme (A) grubuna ait illerin 2012-2020 yılları arasındaki özel okul sayılarındaki oransal değişimi göstermektedir.

Şekil 6. Özel Okul Sayıları (Lise) Oransal Değişimi: Ana Küme: 3. Bölge İlleri (A)

Kaynak: <https://istatistik.meb.gov.tr/KurumSayisi/Arsiv/> / Erişim Tarihi: 04.09.2023

Şekil 6 incelendiğinde Ana Küme (A)'da yer alan Adana'da oranlar 2012-13 öğretim yılında %6.7, 2013-14'te %17.5, 2014-15'te %22.4, 2015-16'da %29.6, 2016-17'de %26.4, 2017-18'de %27.1, 2018-19'da %27.9 ve 2019-20 öğretim yılında %25.5 olarak; Gaziantep'te 2012-13 öğretim yılında %14.7, 2013-14'te %16.0, 2014-15'te %18.8, 2015-16'da %26.8, 2016-17'de %21.5, 2017-18'de %21.0, 2018-19'da %28.4 ve 2019-20 öğretim yılında %29.5 olarak ve Mersin'de 2012-13 öğretim yılında %5.3, 2013-14'te %14.7, 2014-15'te %23.3, 2015-16'da %35.3, 2016-17'de %31.3, 2017-18'de %35.6, 2018-19'da %40.1 ve 2019-20 öğretim yılında %42.5 olarak gerçekleşmiştir.

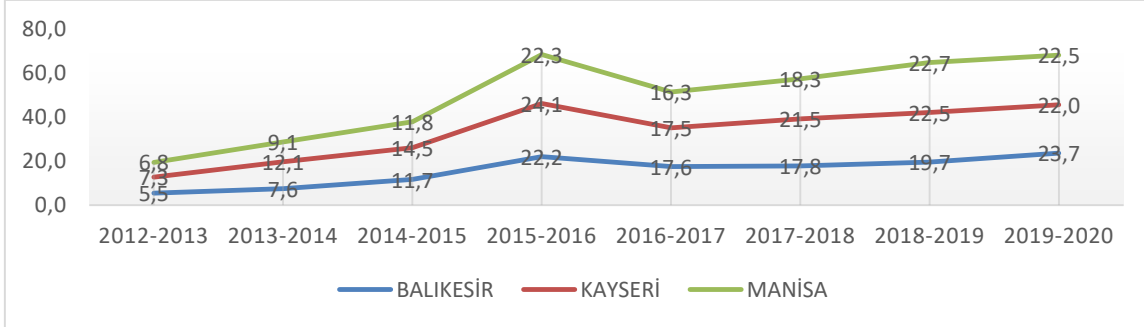
Özel okul sayılarının belirlenen süreler içerisindeki oransal değişimi Ana Küme (A) bağlamında ele alınıp incelendiğinde her üç ilde de daha teşvik kanunu çıktığı ilk yıldan itibaren özel okulların sayıları anlamlı şekilde yükselmiştir. 2012-13 öğretim yılında Adana'da %6.7 olan oran 2013-14'te %17.0'a, sonraki yıl %22.6'ya, 2015-16 öğretim yılında %29.6'ya yükselmiş, 2016-17'de %26.4 olarak gerçekleşmiş ve bir miktar düşüş göstermiş, ileriki yıllarda da bu seviyede devam etmiştir.

Ana Küme (A) grubunun bir diğer ili Gaziantep ilinde oranlar başlangıç yılında zaten grubun diğer iki ilinden (Adana ve Mersin) yaklaşık üç katı yüksektir. Gaziantep'te özel okul sayısının oransal değeri teşviklerle beraber Adana ilinde olduğu gibi belirgin bir değişim yaşamış, teşviklerin ikinci yılı olan 2015-16 yılında %26.8'e kadar yükselmiş, ilerleyen dönemlerde, bazen düşerek bazen yükselerek az da olsa dalgalı bir seyir izlemiştir; nihayet 2019-20 öğretim yılında %29.5'a ulaşmıştır. En keskin yükseliş ise Ana Küme (A)'nın üçüncü ilinde görülmüştür. Mersin ili, 2012-13 öğretim yılında %5.3 özel okul oranına sahipken grubun diğer iki ilinden geridedir. Ancak, 2013-14 öğretim yılından itibaren teşvikler daha başlamadan ciddi bir yükselişe geçmiştir ve oranı %14.7 ulaşmıştır. 2014-15 öğretim yılında bu oran %23.3, 2015-16'da %35.3 olmuş ve diğer iki ilin oranını geride bırakmıştır. 2016-17 öğretim yılında bir miktar düşüş göstermiş olsa da 2017-18 öğretim yılında tekrar yükselişe geçmiştir ve %35.6 olmuş, ardından gelen yıllarda da yükselişini sürdürerek sırayla %40.1 ve %42.5 olarak gerçekleşmiştir.

Ana Küme (A) grubunun her üç ili birlikte değerlendirildiğinde her üç ilde de daha teşvik kanununun çıktığı yıldan itibaren yukarı yönlü ciddi bir artış gözlenmiş, teşviklerin verildiği yıllardan başlayarak özel okul sayıları yıldan yıla anlamlı oranda artarak devam etmiştir. Her üç ildeki artışlar,

teşviklerin kademeleri olarak azaltılmasına ve nihayet sonlandırılmasına rağmen düşmemiştir. Ana Küme (A) grubunun verileri gözden geçirildiğinde dikkate değer bir diğer nokta Mersin ilinin diğer illere oranla teşviklerden çok net bir biçimde etkilendiği, ancak teşvikler öncesi durumu diğer iki ilden daha iyi olan Gaziantep ilinin diğer iller gibi yükselen bir seyir izlemesine rağmen oransal olarak diğer iller kadar keskin yükseliş göstermediğidir. Şekil 7, Ana Küme (B) grubuna ait illerin 2012-20 yılları arasındaki özel okul sayılarının oransal değişimi göstermektedir.

Şekil 7. Özel Okul Sayıları (Lise) Oransal Değişimi: Ana Küme: 2. Bölge İlleri (B)

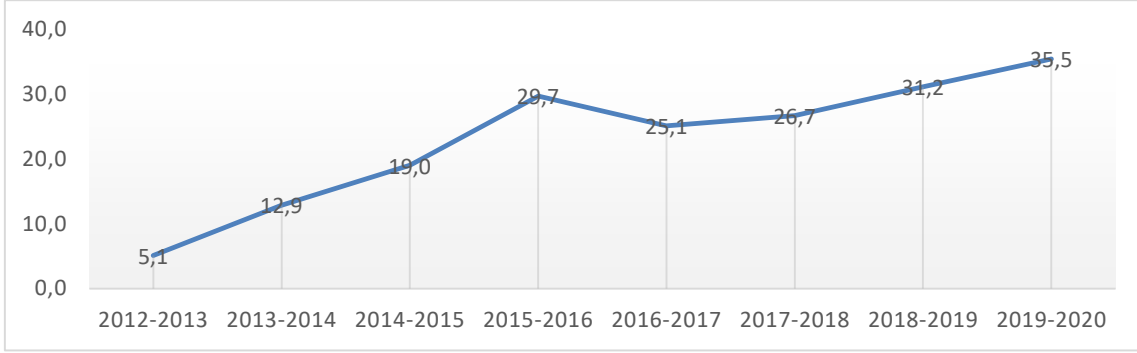

Kaynak: <https://istatistik.meb.gov.tr/KurumSayisi/Arsiv/> / Erişim Tarihi: 04.09.2023

Şekil 7’de yer alan veriler incelendiğine Ana Küme (B)’de yer alan Balıkesir’de oranlar 2012-13 öğretim yılında %5.5, 2013-14’te %7.6, 2014-15’te %11.7, 2015-16’da %22.2, 2016-17’de %17.6, 2017-18’de %17.8, 2018-19’da %19.7 ve 2019-20 öğretim yılında %23.7 olarak; Kayseri’de 2012-13 öğretim yılında %7.3, 2013-14’te %12.1, 2014-15’te %14.5, 2015-16’da %24.1, 2016-17’de %17.5, 2017-18’de %17.5, 2018-19’da %22.5 ve 2019-20 öğretim yılında %22.0 olarak ve Manisa’da 2012-13 öğretim yılında %6.8, 2013-14’te %9.1, 2014-15’te %11.8, 2015-16’da %22.3, 2016-17’de %16.3, 2017-18’de %18.3, 2018-19’da %22.7 ve 2019-20 öğretim yılında %22.5 olarak gerçekleşmiştir.

Ana Küme (B) grubunda yer alan illerde faaliyet gösteren özel okul sayılarının süreç içerisindeki oransal değişimleri incelendiğinde her üç ilde de teşvik kanununun çıkmasını takip eden yıllarda yukarı yönlü anlamlı bir ivme olduğu görülmektedir. Teşviklerden önce her üç ilde de oranlar %5.5-7.3 arasında iken bu oran teşviklerin ilk yılında, 2014-15 öğretim yılında %11.7-14.5 aralığına ulaşmış, teşviklerin ikinci yılı olan 2015-16 öğretim yılında ise %22.2-24.1 aralığına yükselmiştir. Ardından gelen öğretim yılında ise her üç ilde de oranlar tekrar %16.3-17.5 aralığına gerilemiş olmasına rağmen 2017-18 öğretim yılında tekrar yukarı yönlü ivme kazanmıştır. Bu yıllardan itibaren özel okul teşvikleri kademeli olarak azalmaya başlamış olmasına rağmen özel okul sayılarının oransal değişimi yukarı yönlü yükselmeye devam etmiş, 2018-19 öğretim yılında Balıkesir’de %19.7, Kayseri’de %22.5 ve Manisa’da %22.7’ye; 2019-20 öğretim yılında ise Balıkesir’de %23.7, Kayseri’de %22.0 ve Manisa’da %22.5’e yükselmiştir. Şekilde analize dâhil edilen Ana Küme (B) illeri birlikte değerlendirildiğinde her üç ildeki oranların da her dönemde birbirine paralel ilerlediği, teşviklerle birlikte yukarı yönlü değişimin anlamlı oranda arttığı, 2016-17 öğretim yılında bir miktar düşüş olmasına ve teşviklerin kademeli olarak azaltılıyor olmasına rağmen özel okul sayılarının oransal değişiminin yukarı yönlü olarak sürekli arttığı görülmektedir. Şekil 8, Alt Küme (C) grubuna ait ilin 2012-2020 yılları arasındaki özel okul sayılarının oransal değişimi göstermektedir.

Şekil 8. Özel Okul Sayıları (Lise) Oransal Değişimi: Alt Küme: 1. Bölge İli (C)

Kaynak: <https://istatistik.meb.gov.tr/KurumSayisi/Arsiv/> / Erişim Tarihi: 04.09.2023

T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığının 6 teşvik bölgesinden 1. Bölgeden alınan Kocaeli iline ait özel okul sayılarına ilişkin oransal veriler ise şu şekildedir: 2012-13 öğretim yılında %5.1, 2013-14'te %12.9, 2014-15'te %19.0, 2015-16'da %29.7, 2016-17'de %25.1, 2017-18'de %26.7, 2018-19'da %31.2 ve 2019-20 öğretim yılında %35.5. Ana Küme (A) ve Ana Küme (B) illeri ile kıyaslamak amacı ile oluşturulan Alt Küme (C) grubunda yer alan Kocaeli ilinde faaliyet gösteren özel okullara ilişkin verilerin de diğer iki grupta yer alan illerin verilerine paralel ve onları destekleyen yönde seyrettiği görülmektedir. Araştırmanın ilk yıllarında 2012-13 öğretim yılında Kocaeli ilinde özel okul oranı %5.1 iken 2013-14 öğretim yılında bu oran %12.9'a yükselmiştir. Bu oran, önceki yıldan iki kattan daha fazla bir değişimi ifade etmektedir. Teşviklerin ilk yılında bu artış %19.0'a, ikinci yılında ise %29.7'ye kadar yükselmiştir. Başka bir ifade ile Kocaeli ilinde bahsi geçen 4 yılda özel okul sayılarının oranı yaklaşık 6 kat artmıştır. 2016-17 öğretim yılında ise bu oran Ana Küme (A) ve Ana Küme (B) illerinde olduğu gibi belli oranda düşüş göstermiş, ancak tıpkı diğer grup illerde olduğu gibi sonraki yıllarda tekrar yükselişe geçerek 2018-19 öğretim yılında %31.2'ye 2019-20 öğretim yılında ise %35.5'e ulaşmıştır.

Ana Küme (A) ve Ana Küme (B) illeri ile Alt Küme (C) iline ait özel okul sayılarına ilişkin veriler bütünsel olarak değerlendirildiğinde, devlet destekleri kapsamında özel okullara yapılan eğitim ve öğretim desteklerinin özel okul sayılarına (C) anlamlı bir şekilde etki ettiği görülmektedir.

Araştırmanın çalışma grubunu oluşturan Ana Küme: 3. Bölge İlleri (A) (Adana, Gaziantep ve Mersin); Ana Küme: 2. Bölge İlleri (B) (Balıkesir, Kayseri ve Manisa) ve Alt Küme: 1. Bölge İline (C) (Kocaeli) ait 2012-20 yılları arasında devletin özel okullara yaptığı teşvikler bağlamında özel okul öğrenci sayılarının oransal değişimi ve özel okul sayılarının oransal değişimleri bütünsel olarak ele alınıp değerlendirildiğinde, eğitim ve öğretim desteklerinin hem özel okul öğrenci sayılarına (B) hem de özel okul sayılarına (C) anlamlı oranda etki ettiği görülmektedir.

Diğer yandan araştırmada dikkat çeken bir nokta daha vardır: Özel okul öğrenci sayılarının (B) niceliksel değişimlerindeki yukarı yönlü değişim, özel okul sayılarındaki (C) yukarı yönlü değişimden daha geç başlamış ve daha az faklarla devam etmiştir. Başka bir ifade ile eğitim ve öğretim desteklerinin özel okul sayılarına (C) niceliksel olarak etki etme aralığı özel okul öğrenci sayılarına (B) etki etme aralığından daha kısadır. Bu durum araştırmada Şekil 1'de gösterilen unsurlar arası ilişkiyi açıklamak bakımından başka bir duruma daha işaret etmektedir. Araştırmanın temel unsurlarının birbirine olan ilişkinin ifade edildiği Şekil 1'de yer alan unsurlardan özel okul sayılarının (C) özel okul öğrenci sayılarına (B) göre eğitim ve öğretim desteklerine daha hızlı tepki verdiği görülmektedir. Ek olarak (B) ile (C) unsurlarının birbirini etkilemesi önermesinde ise eğitim ve öğretim desteklerine (C)'nin (B)'den daha hızlı tepki vermesi ve daha önce değişimin anlamlı olarak gerçekleşmiş olması durumuna bağlı olarak özel okul sayısının (C) özel okul öğrenci sayısına (B) daha baskın olduğu görülmektedir.

6. Değerlendirme ve Sonuç

Ülke kaynaklarının etkin ve verimli kullanılmasında ana aktör olan devletlerin özel okullara yaptıkları destek ve teşvikler bağlamında “eğitim ve öğretim destekleri”nin özel okulların niceliksel değişimleri üzerine etkilerini karşılaştırmalı olarak inceleyen bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden olan doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Araştırma, “süreç kısıtı” (2012-2020 yılları arası) ve “düzey kısıtı” (ortaöğretim (lise) düzeyi) olmak üzere iki kısıtla sınırlandırılmıştır. Araştırmada kullanılan veriler Milli Eğitim Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığının resmi internet sitesinden alınan ikincil verilerdir. Araştırmada evren Türkiye’de faaliyet gösteren lise düzeyinde tüm özel okullar ve bu okullarda öğrenim gören öğrencilerdir. Araştırmanın çalışma gruplarını T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından oluşturulan 81 ilin dâhil olduğu 6 teşvik bölgesi içerisinde alınan *Ana Küme: 3. Bölge İlleri (A) (Adana, Gaziantep ve Mersin)*, *Ana Küme: 2. Bölge İlleri (B) (Balıkesir, Kayseri ve Manisa)* ve *Alt Küme: 1. Bölge İli (C) (Kocaeli)* kümelerinden oluşmaktadır.

Araştırmanın bulgular ve sonuçlar bölümünde bu üç kümeden alınan özel okul öğrenci sayıları ve özel okul sayılarından oluşan grafikler çözümlenerek yorumlanmıştır. Verilerin çözümlenmesi, analiz edilip yorumlanması sonucunda; araştırmanın yöntem bölümünde ortaya konulan araştırma sorusuna cevap bulmak amacıyla oluşturulan O_1 ve O_2 önermelerinin anlamlı oranda doğrulandığı tespit edilmiştir. Başka bir ifade ile devlet destekleri/teşvikleri kapsamında özel okullara verilen eğitim ve öğretim desteklerinin (A) özel okul öğrenci sayıları (B) ile özel okul sayılarına (C) anlamlı oranda etki ettiği görülmektedir.

Özel okul öğrenci sayılarının niceliksel değişimine ilişkin Ana Küme (A), Ana Küme (B) ve Alt Küme (C) grubu illere ait Grafik 2, 3 ve 4’te yer alan veriler O_1 önermesini doğrulamaktadır. Bu verilere göre devlet destekleri ve teşvikleri kapsamında özel okullara verilen “eğitim ve öğretim desteği” özel okulların öğrenci sayılarını (B) anlamlı oranda arttırmıştır. Diğer yandan özel okul sayılarının niceliksel değişimine ilişkin Ana Küme (A), Ana Küme (B) ve Alt Küme (C) grubu illere ait Grafik 5, 6 ve 7’de yer alan veriler O_2 önermesini doğrulamaktadır. Bu verilere göre devlet destekleri ve teşvikler kapsamında özel okullara verilen eğitim ve öğretim desteklerinin özel okulların sayılarını (C) anlamlı oranda arttırdığı görülmektedir.

T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığının sınıflandırmasından oluşan 6 Teşvik bölgesinden çalışma grubu olarak alınan Ana Küme (A)’da yer alan 3. Bölgeden 3 il (Adana, Gaziantep ve Mersin); ana Küme (B)’de yer alan 2. Bölgeden 3 il (Balıkesir, Kayseri ve Manisa) ve Alt Küme (C)’de yer alan 1 ilin (Kocaeli) lise düzeyinde özel okul öğrenci sayıları ve özel okul sayılarında “eğitim ve öğretim desteklerinin niceliksel etkisinin” araştırıldığı bu çalışmada, destekler ve teşvikler kapsamında 2014-2020 yılları arasında lise düzeyinde özel okullara yapılan eğitim ve öğretim desteklerinin özel okul öğrenci sayılarını (B) anlamlı oranda arttırdığı; özel okul öğrenci sayılarına anlamlı oranda etki ettiği; aynı şekilde özel okullara yapılan bu desteğin lise düzeyinde özel okul sayılarını (C) anlamlı oranda arttırdığı; özel okul sayılarına anlamlı oranda etki ettiği görülmektedir. Ancak, bu artışlar incelendiğinde öğrenci sayılarındaki (B) artışın, özel okul sayılarındaki (C) artışa göre daha geç gerçekleştiği görülmektedir. Başka bir ifade ile özel okul sayılarındaki artışın henüz destekler başlamadan 2013-14 yılında belirgin olarak arttığı gözlemlenirken öğrenci sayılarındaki artışın daha sonraki dönemlerde anlamlı oranda arttığı görülmüştür. Diğer bir ifade ile bu tespit, özel okullara yapılan eğitim ve öğretim desteklerinin önce özel okul sayılarına (C), daha sonraki dönemlerde ise aşamalı olarak öğrenci sayılarına (B) anlamlı şekilde etki ettiğini göstermektedir.

Tüm bu veriler ve verilerden elde edilen bulgular birlikte değerlendirildiğinde çalışmada “Türkiye’de 2012-2020 yılları arasında özel okullara yapılan “eğitim ve öğretim desteği” ile özel okulların öğrenci sayılarının ve özel okul sayılarının niceliksel değişimleri arasında anlamlı bir ilişki

Karşılaştırmalı Bir Analiz

var mıdır? şeklinde ifade edilen araştırma sorusunda, araştırmada öngörülmeye çalışılan değişimin unsurları arasında A (Devlet Destekleri/Teşvikler/Eğitim ve Öğretim Destekleri) ile B (Özel okul öğrenci sayıları) ve C'nin (Özel okul sayıları) ve ayrıca B (Özel okul öğrenci sayıları) ile C'nin (Özel okul sayıları) arasında anlamlı bir ilişkinin var olduğu görülmektedir.

Çatışma Beyanı (Competing Interests)

Çalışmanın yazarı, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedir.

The author declares that he has no competing interests.

Destek ve Teşekkür (Fundings and Acknowledgments)

Çalışma, kamusal, özel, ticari nitelikte ya da kâr amacı gütmeyen herhangi bir kurumdan destek alınmadan hazırlanmıştır.

This research received no specific grant from any funding agency in the public, commercial, or not-for-profit sectors.

Etik Beyanı (Ethical Statement)

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Araştırmacının Katkı Oranı (Author's Contributions)

Bu makale yazarın kendi çabaları ve incelemeleri neticesinde oluşturulmuştur.

This article was created as a result of the author's own efforts and reviews.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Acinöroğlu, S. (2009). Genel Olarak Vergi Teşviklerinin Ekonomi Üzerine Etkinliği, Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi, (2):147-169.
- Altun, A. E. (2019). Türkiye’de Özel Okullaşma, BEÜ SBE Dergisi, 8(1):263-276.
- Balcı, A. (2018). Sosyal Bilimlerde Araştırma, Yöntem, Teknik ve İlkeler, Pegem Akademi Yayınları, 13. Basım, 95-225.
- Böke, K. (2017). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri, Örnekleme, Alfa yayınları, 5. Basım, İstanbul, 106-116.
- Creswell, J. W. (2017). Research Desing (Araştırma Deseni), Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları, (Çev. Yüksel Dede), Eğiten Kitap Yayınları, Ankara, 83-187.
- Çiloğlu, G. (2000). Teşvik Politikalarının Yönlendirme Gücü, Hazine Dergisi, (13):29.
- Demir, O. Ö. (2017). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri, Nitel Araştırma Yöntemleri, Alfa Yayınları, 5. Basım, İstanbul, 310.
- Demir, İ. (2017). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri, Bilimsel Araştırmalarda Etik, Alfa yayınları, Basım, İstanbul, 56.
- Devellioğlu, F. (1996). Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 1097.
- Elçiçek, Z. ve Barut, Y. (2020). Diyarbakırdaki Özel Okullar: Niceliksel Bir Değerlendirme, Turkish Business Journal, 1(2):40-51.
- Evşen, A. A. (2019). Türkiye’de Özel Okullaşma, BEÜ SBE Dergisi, 8(1):266.
- Garıpağaoğlu, B. Ç. (2015). Özel Okul Sektörü ve Etik Dışı Başarı Mühendisliği Uygulamaları, Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD), 16(3):181-200.
- Görgülü, Z. (2021). Eğitimde Dijital Dönüşüm ve Milli Eğitim Şuraları Hakkında Bir Değerlendirme, Eğitime Bakış Dergisi, (53):45-46.
- Gül, S. (2012). Eğitim-Öğretimi Teşvik Etmeye Yönelik Vergi Politikaları: Türkiye Uygulaması, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Isparta.
- Kabataş, Y. (2009). Sosyal Güvenlik Kanunu ile Getirilen Bazı Teşviklerin Türkiye Finansal Raporlama Standartları (TMS 20) Açısından İncelenmesi ve Muhasebeleştirilmesi, Marmara Üniversitesi G.Ğ.B.F. Dergisi, 27(2):413-428.
- Kahyaoğlu, R. B. ve Karataş, S. (2018). Milli Eğitim Bakanlığının Özel Okullara Teşvik Yardımına İlişkin Mevcut Durum Analizi, Iğdır Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, (16):585.
- Karagöz, N. ve Özdemir, A. (2023). Türkiye’de Özel Okullar ile İlgili Yapılan Lisansüstü Tezlerin Tematik ve Yöntemsel Eğilimleri: İçerik Analizi, Milli Eğitim Dergisi, 52 (237):515-546.
- Karakurt A. (2000). Küresel Kriz Ortamında Yatırım Teşvikleri, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 65(2):143.
- Karakuş, Ö. ve Başbüyük, O. (2017). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri, Deneysel ve Deneysel Olmayan Araştırma Yöntemleri, Alfa Yayınları, 5. Basım, İstanbul, 227.
- Kurt, S. K. (2012). Osmanlı Devleti’nde Türklerin Açtığı Özel Mektepler, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9(19):108.
- MEB, (2023). <https://istatistik.meb.gov.tr/KurumSayisi/Arsiv/> (Erişim Tarihi: 04.09.2023).
- MEB, (2023). <https://istatistik.meb.gov.tr/OgrenciSayisi/Arsiv/> (Erişim Tarihi: 04.09.2023).
- MEB, 7. M. E. Şurası, (1962). Özel Okullar, 87-88.

https://ttkb.meb.gov.tr/dosyalar/surular/dokumanlar/7_sura.pdf, Özel Okullar / (Erişim

Tarihi:02.09.2023)

Mermer, S. ve Özer, N. (2022). Özel Okullarda Kullanılan Pazarlama Taktikleri: Bir Ölçek Geliştirme Çalışması, İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi 23(1):265.

Ökde, B. (2021). Bölgesel Kalkınma Açısından Yatırımlarda Devlet Yardımları Kararına Eleştiriler ve Çözüm Önerileri, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (53):343-344.

Özdemir, A. ve Tüysüz, F. (2017). Özel Okul Yatırımları İçin Türkiye'deki 81 İlin Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri İle Stratejik Analiz, Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, (45):93-114.

Özer, M. (2021). Türkiye'de Eğitimin Yirmi Yılı (2000-2019), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, 9.

Punch, K. F. (2016). Sosyal Araştırmalara Giriş, Nicel ve Nitel Yaklaşımlar, (Çev: Dursun Bayrak vd), Siyasal Kitabevi, 4. Basım, Ankara, 97-198.

Resmi Gazete, (2014/5580), (1965/12026), (2004/5228), (2006/5520), (2012/28239), (2016/6745). <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/pdf> (Erişim Tarihi:02.09.2023).

Serdengeçti, T. (2017). Türkiye Yatırım Teşvik Mevzuatı, ASO, 66.

Sevinç, E. ve Şeker, A. (2023). Yatırım Teşvikleri ile Uluslararası Ticaret ve Doğrudan Yabancı Yatırımlar Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği (2001-2021), Alanya Akademik Bakış Dergisi, 7(1):338.

STB, (2023). <https://www.sanayi.gov.tr/assets/pdf/destektesvikler/YatirimTevsikSistemiSunumuV5.pdf> / (Erişim Tarihi: 02.09.2023).

STB, (2023). https://www.sanayi.gov.tr/destek-ve-tesvikler/yatirim-tesvik_sistemleri/md0103011615/ / (Erişim Tarihi:01.09.2023).

Şeker, A. (2020). Türkiye'de İhracat ve Yatırım Teşvikleri Arasındaki İlişki: ARDL Sınır Testi, MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi, 9(4):2312.

TDK, (2023). <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 01.09.2023).

TDV İslam Ansiklopedisi, (2023). <https://islamansiklopedisi.org.tr/onerme> (Erişim Tarihi: 04.09.2023)

Tepeli, Y. ve Kayıhan, B. (2017). Girişimciliğe Destek Açısından Devlet Teşvikleri Ve Muhasebeleştirilmesi, III. Uluslararası Girişimcilik, İstihdam Ve Kariyer Kongresi, Muğla, 212-220.

TMS 20, (2023). Teşviklerinin Muhasebeleştirilmesi ve Devlet Yardımlarının Açıklanması Standardı.

Uygun, S. (2003). Türkiye'de Düünden Bu Güne Özel Okullara Bir Bakış (Gelişim ve Etkileri), Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 36 (1-2):106.

Yıldırım, İ. ve Şen, S. (2021). Eğitimde Araştırma Yöntemleri, Eğitimde Bilimsel Araştırmanın Temelleri, Nobel Yayınları, 2. Basım, Ankara, 10.

Yıldız, F., Topal, Y. ve Küçükkahraman, B. (2012). Sanayi İşletmelerine Verilen Teşviklerin "TMS 20: Devlet Teşviklerini Muhasebeleştirilmesi ve Devlet Yardımlarının Açıklanması" Işığında İncelenmesi ve Muhasebeleştirilmesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, İİBF Dergisi, 14(1):295-296.

Yılmaz, E. (2014). Türkiye Muhasebe Standartları Kapsamında Tarımsal Devlet Teşviklerinin Muhasebeleştirilmesi, Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi, (162):57- 71.

Yılmaz, F. G. (2018). Eğitimde Özerk-Özel Okullar ve Farklı Siyasi - Ekonomik Gelişmeler İçinde Eğitimde Devletin Yeni Rolü, Çağdaş Yönetim Bilimleri Dergisi, 2(5):103-108.

YÖK Ulusal Tez Merkezi, (2023). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> (Erişim Tarihi: 03.09.2023).

Türkiye’de Kazançlar Üzerine Yaş, Dönem ve Kohort Analizi**Age, Period and Cohort Analysis on Earnings in Türkiye**Selçuk GEMİCİOĞLU¹DOI: [10.59445/ijephss.1396130](https://doi.org/10.59445/ijephss.1396130)

Atf / Cite: Gemicioglu, S. (2024). Türkiye’de kazançlar üzerine yaş, dönem ve kohort analizi, *International Journal of Economics, Politics, Humanities & Social Sciences*, 7(1), 54-68, <https://doi.org/10.59445/ijephss.1396130>

Araştırma Makalesi / Research Article**Makale İlk Gönderim Tarihi / Recieved (First):** 28.11.2023**Makale Kabul Tarihi / Accepted:** 05.01.2024

Lisans Bilgisi / License Information: Bu çalışma, Creative Commons Atıf-Gayri Ticari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY NC) ile lisanslanmıştır. / *This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY NC).*

İntihal Kontrolü / Plagiarism Checks: Bu çalışma, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir. / *This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.*

Özet

Bu çalışmada Türkiye işgücü piyasasında ücretli, maaşlı ve yevmiyeli bir şekilde istihdam edilen tüm çalışanlar ile kadın ve erkek çalışanların kazançları üzerinde yaş, dönem ve kohort etkilerinin ayrıştırılması amaçlanmaktadır. Ayrıştırma analizini gerçekleştirmek için Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından derlenen 2004-2018 dönemi Hanehalkı İşgücü Araştırmaları’ndan elde edilen mikro veriler kullanılmıştır. Ayrıştırma analizleri yaş, dönem ve kohort (APC) modeli doğrultusunda Deaton (1997) ve Beaudry ve Lemieux (1999)’da önerilen yaklaşımları takiben gerçekleştirilmiştir. Her iki yaklaşıma göre elde edilen bulgular, tüm çalışanlar için yaş ile birlikte kazançların çalışma çağının başında hızlı bir şekilde arttığını, çalışma çağının ortalarında bu artış hızının düştüğünü ve çalışma çağının sonlarında kazançların azaldığını göstermiştir. Daha genç kohortlara (kuşak) kıyasla daha yaşlı kohortların kazançlarının daha düşük olduğu ortaya çıkmıştır. Kazançlar üzerinde dönem (yıl) etkisinin ise sınırlı düzeyde olduğu görülmüştür. Buna ilaveten yaş ve kohortun kazançlar üzerindeki etkisinin cinsiyete göre farklılaştığı ortaya çıkmıştır. Yaşın kazançlar üzerindeki artırıcı etkisinin, erkeklere göre kadın çalışanlarda çok daha erken bir yaşta sonlandığı görülmüştür. Kazançlar üzerinde olumsuz kohort etkisinin ise kadın çalışanlara kıyasla erkek çalışanlarda daha yüksek düzeyde olduğu saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Cinsiyet, Kohort, Yaş-Kazanç Profili, Ücret.

JEL Kodu: J3, J14, J24

Abstract

This study aims to decompose the effects of age, period and cohort on the earnings of all workers who are employed as wage, salaried and casual workers, as well as female and male workers in the Turkish labour market. To apply the decomposition analysis are used micro data from the period of 2004-2018 Household Labour Force Surveys compiled by the Turkish Statistical Institute (TURKSTAT). Decomposition analyses were performed based on the age, period and cohort (APC) model, using the methods suggested by Deaton (1997) and Beaudry and Lemieux (1999). The findings obtained according to both approaches show that for all workers, earnings increase rapidly with age at the beginning of the working age, this rate of increase for earnings decreases in the middle of the working age and earnings decrease at the end of the working age. Older cohorts have lower earnings compared to younger cohorts (generation). The period (year) effect on earnings is so limited. In addition, we find that the effect of age and cohort on earnings differs by gender. The impact of age on earnings ends sooner for female workers than male workers. The negative cohort effect on earnings is higher for male workers than for their female counterparts.

Keywords: Gender, Cohort, Age-Earnings Profile, Wage.

JEL Classification: J3, J14, J24

¹ Dr. Öğr. Üyesi / Asst. Prof, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü / *Van Yüzüncü Yıl University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economics, s.gemicioğlu@yyu.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7952-5456>.*

1. Giriş

Uzun yıllardır yaş ve kazançlar arasındaki ilişki yaşam döngüsü modelleri ile açıklanmaya çalışılmıştır. Bu modeller kazançların, çalışma çağının ilk evrelerinde yaş ile birlikte hızlı bir şekilde arttığını, çalışma çağının ortalarında bir süre sabit kaldığını ve çalışma çağının sonlarında azalmaya başladığını göstermiştir. İleri yaşlarda kazançlarda görülen azalmalar daha çok işgücü verimliliğindeki azalışlara bağlansa da yaşlanmanın kazançlar üzerindeki azaltıcı etkisini sadece bu açıdan değerlendirmek yetersiz bir yaklaşım olacaktır. Çünkü yaşlanma süreci, teknolojiye bağlı değişikliklerle birlikte çalışanların işlerini gerçekleştirmek için var olan vasıflarının yetersiz kalabilmesine, yaşa bağlı olarak yeni beceriler öğrenme yeteneğinin azalabilmesine, fiziksel ve zihinsel yeteneklerin kötüleşmesine ve beşeri sermayenin daha hızlı bir şekilde aşınmasına yol açabilmektedir (Myck, 2010: 283).

Çalışma çağının sonlarında kazançlarda gözlenen azalışlar, çalışanların bulunduğu kohortla (kuşakla) da yaygın bir şekilde ilişkilendirilmektedir. Bunun nedeni ise aynı kohortta bulunan çalışanlar, kazançlar üzerinde etkili olabilen aynı eğitim sistemi, işgücü piyasası ve demografik özellikleri paylaşmaktadır. Bu görüşü destekler biçimde daha önceki çalışmalarda (Skoufias ve Suryahadi, 2002; Aktuğ vd., 2018; Charni, 2019) çalışma çağının sonlarında kazançlarda görülen azalışın kohort etkileri ile açıklanabildiği görülmüştür.

Bu çalışmanın amacı farklı yaklaşımlar kullanarak Türkiye için cinsiyete göre kazançlar üzerinde yaş, dönem ve kohort etkilerini ayırtmaktır. Çalışmada cevaplanmak istenen araştırma soruları ise şu şekildedir: i) İlerleyen yaşlarda kazançlarda bir azalma yaşanmakta mıdır? ii) Erkekler ve kadınlar arasında yaş-kazanç profili farklılık göstermekte midir? iii) Kazançlar üzerinde kohort etkileri, yaşlı kuşakların mı yoksa genç kuşakların mı lehinedir? iv) Erkekler ve kadınlar için kazançlar üzerinde kohort etkilerinin büyüklüğü farklılaşmakta mıdır? v) Kazançlar üzerinde dönem etkileri ne derece önemlidir?

Bu çalışmanın Türkiye’de 15 yıllık geniş bir dönem için kazançlar üzerinde yaş, dönem ve kohort etkilerini cinsiyete göre inceleyen öncü bir çalışma olması açısından ve Türkiye özelinde gerçekleştirilen sınırlı sayıda yaş, dönem ve kohort analizlerine bir yenisini eklemesi açısından literatüre katkı sağlaması beklenmektedir.

Bu bağlamda çalışmanın geri kalan kısmı şu şekilde planlanmıştır. Bir sonraki bölümde yaş, dönem ve kohortların kazançlar üzerindeki etkisini ele alan teorik ve ampirik çalışmalar özetlenmiştir. Üçüncü bölümde analizde kullanılan veriler tanıtılmış ve metodolojik açıklamalara yer verilmiştir. Dördüncü bölümde kazançlar üzerinde yaş, dönem ve kohort etkilerinin ayrıştırılmasına yönelik yaklaşımlar tanıtılmıştır. Beşinci bölümde farklı yaklaşımlara göre gerçekleştirilen ayrıştırma analizlerinden elde bulgulara yer verilmiştir. Son bölümde ise ulaşılan sonuçlar aktarılmıştır.

2. Teorik ve Ampirik Literatür Özeti

İlgili literatürün öncü çalışmalarından olan Ben-Porath (1967), Ghez ve Becker (1975) ve Heckman (1976) çalışmaları incelendiğinde yaş-kazanç profilinin yaşam döngüsü modelleri ile ele alındığı görülmüştür. Ghez ve Becker (1975) çalışmasında basitleştirilmiş iki dönemli bir model kullanılarak yaşla birlikte tüketim düzeyindeki ve ücretlerdeki değişimler açıklanmaya çalışılmıştır. Bu modele göre bireyler, zamanı ve piyasadaki satın aldıkları mal ve hizmetleri girdi olarak kullanarak hane içi üretimde bulunmakta ve bu üretimden dolayı olarak fayda sağlamaktadır. Bireyler üretimde kullanılan mal ve hizmetleri “p” fiyatından satın alırken zamanı ise ücret oranına eşit olan “w” fiyatından satın almaktadır. Bireyler sahip olduğu toplam zamanı, işgücü piyasasında çalışarak ve hane içi üretimde bulunarak iki şekilde değerlendirebilmektedir. Burada bireylerin hangi üretim faktöründen ne kadar kullanacağı, denge durumunu ifade eden üretim faktörlerinin marjinal faydaları oranının yani üretim

için marjinal ikame oranının faktör fiyatları oranına eşit olma durumuna göre belirlenmektedir. Faktör fiyatları oranı ise reel ücret oranına (w/p) eşittir. Böyle bir durumda reel ücret oranındaki artış nispeten daha yüksek fiyattaki üretim faktöründen uzaklaşmaya neden olmaktadır. Eğer reel ücret oranı zamanla yükselirse ve hanehalkı üretimi sabit kalırsa, üretimde kullanılan mal ve hizmetlere olan talep artarken, üretimde harcanan zamana olan talep azalmaktadır. Bu nedenle yaşam döngüsü boyunca reel ücretlerle, üretimde kullanılan mal ve hizmet talebi pozitif yönde ilişkiliyken üretimde kullanılan zaman talebi ise negatif yönde ilişkilidir. Dönemler arası ilişki incelendiğinde, yaşla birlikte ücret oranlarındaki artış iki tür ikame etkisini ortaya çıkarmaktadır. Birincisi daha önce bahsedilen aynı dönem için üretimde kullanılan zaman ile mal ve hizmetler arasındaki ikame durumudur. İkincisi ise farklı dönemlerdeki tüketim düzeyleri arasındaki ikame durumudur. Ücret oranı yükselirken bireyler gelecekteki tüketim düzeyini bugünkü tüketim düzeyine tercih etmektedir. Çünkü yaşla birlikte ücret oranı yükselirken, bireyler zamanlarının çoğunu hane içi üretime değil işgücü piyasasına ayırmayı tercih etmekte ve böylece hane içi üretim sonucu elde edilen çıktının azalması, bugünkü tüketim düzeyinin de azalmasına neden olmaktadır. Sonuç olarak yaşla birlikte ücret oranları başlangıçta hızlı bir şekilde artmakta, daha sonra bu artış hızı düşmekte ve ardından ücretler azalmaya başlamaktadır. Tüketim düzeyi ise yaş ile birlikte tam tersi bir seyir izlemektedir.

Ben-Porath (1967)’de yer alan yaşam döngüsü modelini geliştiren Heckman (1976) çalışmasındaki yaşam döngüsü modeline göre yaş-kazanç profili emek arzı, beşeri sermaye, boş zaman, tüketim düzeyi ve varlıklar arasındaki ilişkinin analitik bir şekilde çözümlenmesi ile belirlenebilmektedir. Bu modele göre bireyler tüketim, boş zaman ve beşeri sermayeden fayda sağlamaktadır. Yaş ile birlikte tüketim ve boş zamanın değeri monoton bir şekilde artmaktayken, beşeri sermaye yatırımları için yapılan tüketim harcamaları ve beşeri sermaye yatırımına ayrılan zamanın maliyeti de monoton bir şekilde azalmaktadır. Beşeri sermaye stoğu ise önce artan sonra azalan bir seyir izlemektedir. Her ne kadar boş zamanın yaşla birlikte monoton bir şekilde azaldığı öngörülse de bireylerin yaşamlarının ilk aşamalarında ücretlerin artış hızı yüksek olduğu için boş zaman kullanımını azalmaktadır. Bu yüzden, bireylerin yaşla birlikte hem kazançları hem de işgücü piyasasına ayırdıkları zaman ters U şeklinde bir seyir izlemektedir.

Bireyler arasında gözlenen heterojenlikler, örneğin başlangıç durumunda bireylerin sahip olduğu beşeri sermaye seviyesi ve varlık düzeyindeki farklılıklar, çalışma saatlerinde ve yaşam döngüsü emek arzı profilinde farklılaşmaya neden olabilir. Buna göre başlangıçta daha yüksek beşeri sermaye düzeyine sahip olmasından ötürü daha yüksek ücret alan bireyler, işgücü piyasasındaki ilk yıllarında daha uzun süreler çalışmakta ve düşük ücretli bireylere göre daha düz bir yaşam döngüsü emek arzı profiline sahiptir. Aynı zamanda başlangıçta daha yüksek varlık düzeyine sahip bireyler ise her yaşta daha az süre çalışmaktadırlar. Bu motivasyonun altında yatan temel neden ise varlık düzeyi yüksek olan bireylerin daha çok boş zaman tüketiminde bulunmayı tercih etmeleridir. Bununla birlikte yaş-kazanç profilindeki farklılaşma, faiz oranlarındaki farklılık ile açıklanabilmektedir. Yüksek faiz oranları beşeri sermaye yatırımlarının ve beşeri sermayeye ilişkin girdi satın alımlarının azalmasına ve beşeri sermaye stoğundaki büyümenin ertelenmesine neden olacağı için yaş-kazanç profili daha düz seyir izlemektedir (Heckman, 1976).

Yaş-kazanç profilleri incelendiğinde, yaş ve işgücü verimliliği arasındaki ters U şeklindeki ilişkiyi takiben yaş ve kazançlar arasında da böyle bir ilişki olması beklenmekte fakat yaş-kazanç profilinin her zaman bu şekilde bir seyir izlemediği görülmektedir (Skirbekk, 2004)². Başka ifade ile

² Skirbekk (2004) çalışmasına göre yaştaki artış ile birlikte işgücü verimliliğindeki düşüşün bilişsel ve zihinsel yeteneklerde yaşanan azalışların bir sonucu olduğu ifade edilmektedir. Ancak bu durumun ileri yaşlardaki çalışanların sahip olduğu daha uzun iş deneyimleri ve daha yüksek iş bilgisi seviyelerinin, bilişsel ve zihinsel yeteneklerindeki düşüşlere ağır basmadığı sürece geçerli olabileceği belirtilmektedir. Buna ilaveten ileri yaşlarda işgücü verimliliğinde yaşanan düşüşlerin diğer bir nedenin de

ileri yaşlardaki çalışanların kazançlarında düşüşler yaşanmadığı gözlenmektedir. Bu durum bazı teorik yaklaşımlarla açıklanabilmektedir. Becker (1964) tarafından geliştirilen beşeri sermaye teorisine göre bireyler genel ve spesifik olmak üzere iki tür beşeri sermaye yatırımında bulunabilmektedir. Genel beşeri sermaye yatırımları eğitim yoluyla gerçekleşmekte ve çoğu firmada kullanılabilinmekteyken, spesifik beşeri sermaye yatırımları yalnızca belirli bir firmada deneyim yoluyla elde edilmekte ve belirli bir işte kullanılmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, uzun süre aynı firmada çalışan ve aynı işi yapan bireyler, verimliliklerinin artmasını sağlayan spesifik beşeri sermaye stoğunu artırarak daha yüksek ücretler elde edebilmektedir.

Lazear (1979) tarafından ileri sürülen ertelenmiş ödeme modeline göre işverenler işçilerin davranışlarını gözlemleyemediğinden, firmalar kaytarmayı tespit etmek için kıdem ücretlerini kullanmaktadır. Bu modele göre çalışanlara kariyerlerinin ilk bölümünde marjinal üretkenliklerinden daha az ve kariyerlerinin sonunda ise daha fazla ücret ödemesi yapılarak, işçilerin kaytarmalarının önüne geçilebilmektedir. Çünkü işçiler tarafından gerçekleştirilen kaytarmalar tespit edildiğinde işçiler işten çıkartılmakta ve bu nedenle bir ödül gibi değerlendirilen ücret ödemelerini alamamaktadırlar. Başka bir ifadeyle firmalar ve çalışanlar arasında uzun vadeli ilişkiler teşvik edilmekte ve çalışanlar firmalar tarafından ertelenmiş bir ödemeye ödüllendirilmektedir. Ayrıca, daha yaşlı çalışanlar geçmiş üretkenliklerinin bir ödülü olarak daha yüksek ücret aldıklarında, daha genç çalışanların işine olan sadakati de artmaktadır.

Charni (2019) çalışmasında teorik modellerde görülen yaş-kazanç profilindeki farklılaşmanın araştırmalarda kullanılan veri setinin yapısı ile ilgili olabileceği ileri sürülmüştür. Yatay kesit verilerle gerçekleştirilen çalışmalarda, çalışma hayatlarının farklı evrelerindeki farklı bireylerin yaş-kazanç profilleri incelenebilirken, bir bireyin yaşamının farklı evrelerindeki yaş-kazanç profili incelenmemektedir. Bu yüzden bir işçinin gerçek yaşam döngüsü süreci izlenmemektedir. Yaş-kazanç profilinin doğru bir şekilde tahmin edilmesi için aynı bireylerin yaşamlarının farklı evrelerinin gözlendiği veri setlerinin kullanımı gerekmektedir. Ancak bu tür veri setlerinin varlığından söz etmek pek mümkün değildir. Bunun için ulaşımı kolay olan çok sayıdaki yatay kesit veri setleri kullanılarak aynı doğum yılına sahip olan bireyler (aynı kohortta bulunan) gruplandırılarak zaman boyunca takip edilebilmektedir. Psuedo veya yapay panel yöntemi olarak adlandırılan bu tür yöntemler yaş, dönem ve kohort etkilerini ortaya çıkararak yaş-kazanç profilinin yaşam döngüsünün farklı aşamalarında izlenmesine izin vermektedir.

Kazançlar üzerinde yaş, dönem ve kohort etkilerinin araştırıldığı çalışmalar incelendiğinde ele alınan ülkeye, döneme ve gruplara göre bu etkilerin farklılık gösterdiği görülmektedir. Skoufias ve Suryahadi (2002) Endonezya’yı konu alan çalışmalarında cinsiyete göre ücretler üzerinde yaş, dönem ve kohortların etkisini Deaton yaklaşımı ile analiz etmişlerdir. Analiz sonuçlarına göre hem erkek hem de kadın çalışanlar için kuşak etkisinin ücretler üzerinde olumsuz etkiler yarattığı görülmüştür. Buna ilaveten erkek işçilere kıyasla kadın işçiler için bu olumsuz etkinin büyüklüğü çok daha yüksek bulunmuştur. Yaş-kazanç profiline göre ise çalışma çağının sonlarında kadın işçilere göre erkek işçilerin ücretlerinin daha belirgin bir şekilde azaldığı ortaya çıkmıştır. Myck (2010) çalışmasında 1995 ve 2004 yılları göz önünde bulundurularak İngiltere ve Almanya için yaş-ücret profilleri parametrik olmayan bir yaklaşımla araştırılmıştır. Her iki ülkede de ücretlerin yaşla birlikte azaldığına dair neredeyse hiçbir kanıt ulaşılamamıştır. Bununla birlikte yatay kesit verilerle gerçekleştirilen analizlerde gözlemlenen

işgücü piyasasındaki yapısal değişikliklerin olduğu ileri sürülmektedir. Hızlı teknolojik gelişmeler, öğrenebilmenin ve yeni çalışma biçimlerine uyum sağlayabilmenin önemini artırabilirken, uzun bir iş deneyiminin önemini azaltabilmektedir. Buna bağlı olarak, deneyimli ileri yaştaki bireylerin işgücü verimliliğinde azalışlar yaşanabilmektedir.

yaş ve ücret arasındaki ters U şeklindeki ilişki daha çok kuşak etkilerine ve istihdam dışı kalma seçimine bağlanmıştır.

Salehi-Isfahani ve Marku (2011) çalışmasında İranlı erkeklerin yaşam boyu kazançları üzerinde yaş, dönem ve kohort etkileri Deaton yaklaşımı takip edilerek ayrıştırılmıştır. Yaş etkilerine göre erkeklerin kazançlarının kariyerlerinin başlarında keskin bir şekilde arttığı, kariyerlerinin ortasında zirveye ulaştığı ve ardından hafifçe düşmeye başladığı ortaya çıkmıştır. Kohort etkilerine göre ise 1979’daki devrim sırasında en azından 20’li yaşların ortasında olan diğer bir ifade ile 1950’lerin ortasından önce doğan tüm kohortların, daha yaşlı kohortlara göre yaşam boyu kazançlarında artışlar yaşandığı görülmüştür. Buna ilaveten kohort etkilerinin ters U şeklinde bir seyir izlediği de saptanmıştır. Charni ve Bazen (2017) çalışmasında erkekler için çalışma çağının sonlarına doğru kazançlarda yaşanan düşüşün yaşlanmanın bir sonucu olup olmadığının incelenmesi için 1991-2007 dönemi İngiliz Hanehalkı Panel Araştırması’ndan elde edilen veriler kullanılmıştır. Yatay-kesit verilerle gerçekleştirilen analizler yaş-kazanç profilinin ters U şeklinde olduğunu gösterirken, kohort etkilerinin dikkate alındığı panel verilerle gerçekleştirilen analizler ise yaş-kazanç profilinin ters U şeklinde olduğuna dair net kanıtlar ortaya koymamıştır. Charni (2019) çalışmasında Deaton yaklaşımı kullanılarak 1991-2007 dönemi için Fransa ve Büyük Britanya’da yaş ve kazançlar arasında ters U şeklinde bir ilişki olup olmadığı incelenmiştir. Bulgular yaş-kazanç profillerinin ülkeler arasında farklılık gösterse de özellikle Fransa’da çalışma çağlarının sonlarına yaklaşan çalışanlar için kazançların düşmediğini göstermiştir. Ayrıca daha yaşlı kuşaklara kıyasla daha genç kuşakların daha fazla kazanç elde ettiği ortaya çıkmıştır.

Türkiye’yi konu alan çalışmalar incelendiğinde yaş, dönem ve kohortların ücretler üzerindeki etkilerinden ziyade istihdam ve işgücüne katılım üzerindeki etkilerinin ele alındığı görülmüştür (Çakmak, 2017; Tunalı vd., 2017). Buna ilaveten Türkiye için gelir, tüketim ve tasarruflar üzerinde yaş, dönem ve kohort etkilerini ele alan araştırmalar da yapılmıştır (Cilasun, 2009; Aktuğ vd., 2018). Cilasun (2009) çalışmasında 2002-2006 dönemi Hanehalkı Bütçe Araştırmalar’ından elde edilen veriler kullanılarak yaş, dönem ve kohortların emek geliri üzerindeki etkileri araştırılmıştır. Analiz sonuçları, 40’lı yaşların ortalarına kadar emek gelirinin hızlı bir şekilde arttığını, ardından emek gelirindeki artış hızının düştüğünü ve 50’li yaşların başından itibaren emek gelirinin azalış trendine girdiğini ortaya koymuştur. Kohort etkileri ise genç kohortlardan yaşlı kohortlara doğru ilerledikçe emek gelirinin azaldığını göstermiştir. Aktuğ vd., (2018) çalışmasında 2002-2014 dönemi Hanehalkı Bütçe Araştırmaları’ndan elde edilen veriler kullanılarak gerçekleştirilen ayrıştırma analizi sonuçları, emek geliri üzerinde 35 yaşına kadar yaşın önemli düzeyde artırıcı etkiye sahip olduğunu gösterirken 35 yaşından sonra emek geliri üzerinde yaşın artırıcı etkisinin azaldığını ve oynak bir seyir izlediğini göstermiştir. Diğer bir ifade ile yaşın emek geliri üzerindeki etkisinin ters U şeklinde olmadığı belirlenmiştir. Bunun yanı sıra emek geliri açısından yaşlı kuşaklara kıyasla genç kuşakların daha avantajlı olduğu da ortaya çıkmıştır.

3. Veri Seti ve Model

3.1. Veri Seti

Bu çalışmada kullanılan mikro veri setleri Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından derlenen 2004-2018 dönemi Hanehalkı İşgücü Araştırmalarından (HİA) alınmıştır. HİA, Türkiye nüfusunu temsil gücüne sahip bir araştırma olup istihdam durumu, emek gelirleri ve çalışma saatleri gibi işgücü piyasasına ilişkin bilgilerin yanı sıra yaş, cinsiyet ve eğitim düzeyi gibi bireysel bilgileri de içermektedir.

HİA’da yer alan mikro veri setlerinin yapısı yatay kesit olacak şekilde ayarlanmıştır. Başka bir ifade ile bireylerin işgücü piyasasındaki durumlarına ve kazançlarına ilişkin bilgiler yalnızca ilgili yıla aittir. Bu yüzden HİA, zaman içinde aynı bireylerin işgücü durumundaki ve kazançlarındaki

değişimlerin izlenilmesine olanak sağlayamamaktadır. Ancak aynı kohorta dahil olma gibi bireysel özellikleri ortak olan bireyler gruplandırılarak zaman içinde takip edilebilmektedir. Bu yöntem pseudo-panel ya da sentetik panel yöntemi olarak adlandırılmaktadır. Bu yöntemin en önemli avantajı, bireylerin aynı kohortlarda toplanması ile ölçüm hatası yanlışlığını azaltılmasıdır. Aynı zamanda Verbeek ve Nijman (1992) çalışmasında ölçüm hatası yanlışlığının ihmal edilebilir düzeyde olabilmesi için her bir kohorttaki birey sayısının yüzden fazla olması önerilmektedir.

Kohortlara göre gruplandırma yapmanın temel nedeni ise Tunali vd. (2017)’de belirtildiği gibi aynı kohorttaki bireylerin benzer eğitim sistemi, işgücü piyasası ve demografik özellikleri paylaşması ve bu yüzden diğer kohortlardan farklı davranışlar sergileyebilmesidir. Bunun yanı sıra farklı kohortlarda bulunmak bireylerin kazançları üzerinde de farklı etkiler yaratabilmektedir. Örneğin son yıllarda yaşanan hızlı teknolojik gelişmeler ile birlikte işverenler teknolojik gelişmelere ayak uyduramayan yaşlı kuşaklar yerine teknolojik gelişmelere daha hızlı entegre olan genç kuşakları istihdam etmeye daha istekli olacaktır ve böylece genç kuşaklara olan talep artışı, yaşlı kuşaklara göre genç kuşakların daha fazla kazanç elde etmesini sağlayacaktır.

Oluşturulacak kohort sayısı, anket sayısına ve ilgilenilen yaş aralığına bağlı olup Kohort sayısı = (Yaş sayısı + (Anket sayısı – 1)) şeklinde hesaplanmaktadır. Bu çalışmada 2004-2018 dönemi için kullanılacak 15 hanehalkı işgücü anketi mevcuttur. Buna ilaveten çalışmada ücretli, maaşlı ve yevmiyeli çalışan 15 (resmi olarak işgücü piyasasına giriş yaşı) ile 64 (emeklilik yaşı) yaş aralığındaki bireyler ele alındığı için bu yaş aralığında 50 yaş bulunmaktadır. Böylece kohort sayısının (50 + (15 – 1)) 64’e eşit olduğu belirlenmiştir. Kohort sayısı 64 olmasına rağmen, kazançlar üzerinde yaş ve kohortların etkisini incelemek için Deaton (1997)’ye benzer şekilde 2004 yılında 15, 20, 25, 30, 35, 40, 45 ve 50 yaşında olan 8 kohort seçilmiştir.

Tablo 1 araştırma yıllarına göre seçili kohortların gözlem sayılarını göstermektedir. En genç kohort 2004 yılında 15 yaşında olup 1989 doğumludur. Diğer kuşakların doğum tarihleri bir önceki kohortun doğum tarihinden 5 yıl öncesine gidilerek hesaplanabilmektedir. Buna göre diğer kohortların doğum tarihleri sırasıyla 1984, 1979, 1974, 1969, 1964, 1959 ve 1954’tür. İkinci sütun, en genç kohortta bulunan birey sayısının 2004’te 245, 2005’te 573 ve 2018’de 2578 olduğunu göstermektedir. Aynı durum diğer sütunlar için de geçerlidir.

Tablo 1. Araştırma Yıllarına Göre Seçili Kohortların Örneklem Büyüklükleri (2004-2018)

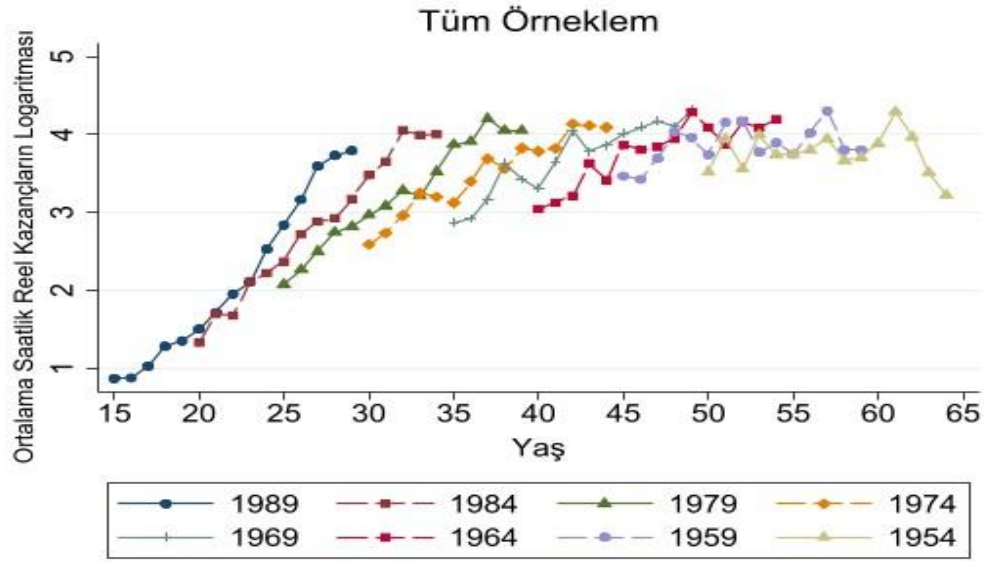
Araştırma Yılı	Kohortlar: 2004’teki Yaşa Göre							
	15 (1989)	20 (1984)	25 (1979)	30 (1974)	35 (1969)	40 (1964)	45 (1959)	50 (1954)
2004	245	853	2031	2299	1910	1971	1312	793
2005	573	1098	2368	2183	1966	1878	1203	613
2006	847	1725	2391	2264	1944	1929	1160	547
2007	1169	2050	2473	2437	1816	1905	984	506
2008	1268	2322	2529	2437	1944	1878	874	485
2009	1044	2558	2828	2612	2137	1944	890	485
2010	1350	2862	2941	2774	2196	2014	882	484
2011	2203	3087	3154	2993	2334	1948	910	446
2012	2441	3060	3241	3023	2370	1832	859	403
2013	2645	2958	3198	3017	2393	1754	773	343
2014	2656	2996	3054	2893	2209	1589	674	330
2015	2730	2938	3073	2960	2079	1465	679	258
2016	2689	2922	2989	2743	2041	1336	622	249
2017	2636	3007	3047	2875	1932	1235	603	268
2018	2578	2877	3044	2884	1803	1157	534	271

Kaynak: Yazarın 2004-2018 dönemi HİA’dan hesaplamalarıdır.

Seçili kohortların saatlik reel kazançlarının ortalamasını hesaplamak için öncelikle asıl işten elde edilen aylık ücretler 30/7'ye bölünerek haftalık kazançlara ulaşılmıştır. Ardından haftalık kazanç, referans haftasında asıl işte fiilen çalışılan saat sayısına bölünmüş ve ulaşılan saatlik kazançlar Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE) kullanılarak reel hale dönüştürülmüştür³. Son olarak, belirli bir araştırma yılı ve belirli bir kohort için saatlik reel kazancın ortalaması alınmıştır.

Şekil 1 tüm örneklem için seçili kohortların ortalama saatlik reel kazançlarının logaritmik değerlerini göstermektedir.

Şekil 1. Seçili Kohortlar İçin Ortalama Saatlik Reel Kazançlar

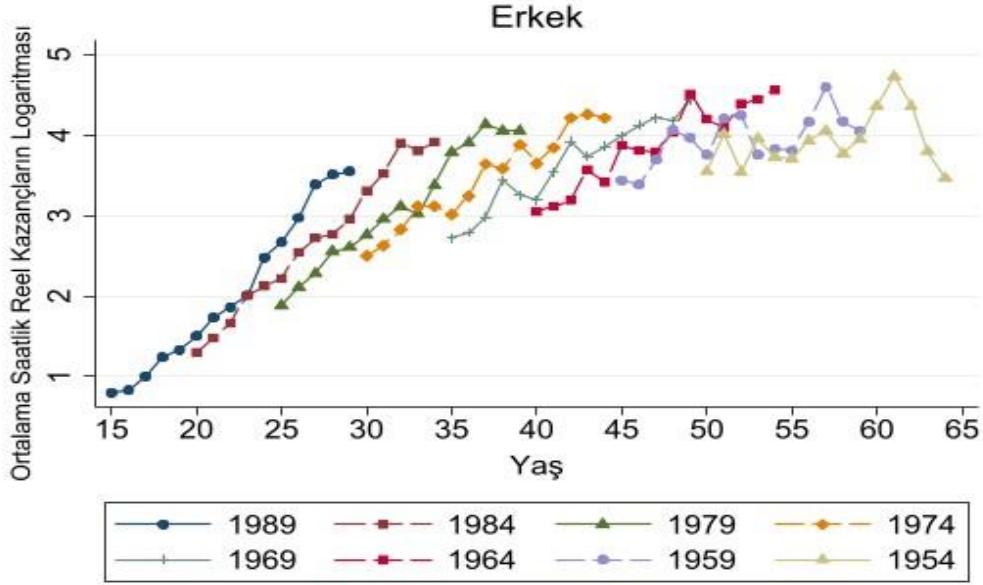
Kaynak: Yazarın 2004-2018 dönemi HİA'dan hesaplamalarıdır.

Şekil 1’de yer alan ilk eğri 2004’te 15 yaşında, 2005’te 16 yaşında ve 2018’de 29 yaşında olan çalışanların ortalama saatlik reel kazançlarını göstermektedir. Diğer yedi eğri ise geriye kalan kohortların yaş-kazanç profilini göstermektedir. Genç kohortların, özellikle de 1989, 1984 ve 1979 kohortlarının kazançları, daha yaşlı kohortların kazançlarından daha hızlı artmıştır. Bazı istisnai durumlar dışında aynı yaşta, genç kuşaklar yaşlı kuşaklardan daha yüksek kazançlar elde etmektedir. Örneğin, 1974, 1979 ve 1984 kuşaklarındaki çalışanlar arasında 30 yaşında olanların ortalama kazançları karşılaştırıldığında, en yüksek kazancı 1984 kuşağındaki çalışanların elde ettiği görülmüştür. Buna ilaveten 2008-2009 küresel krizinden orta ve daha yaşlı kuşakların (1974, 1969, 1964, 1959 ve 1954) kazançlarının olumsuz yönde etkilendiği görülürken, daha genç kuşakların kazançlarının olumsuz yönde etkilenmediği görülmektedir. Örneğin, kriz yıllarında 34 ve 35 yaşındaki 1974 kuşağının kazançları düşerken, aynı dönemde 29 ve 30 yaşındaki 1979 kohortunun kazancında artışlar yaşanmıştır.

Şekil 2 ve 3 sırasıyla erkekler ve kadınlar için seçili kohortların ortalama saatlik reel kazançlarının logaritmik değerlerini göstermektedir.

Şekil 2. Erkeklerde Seçili Kohortlar İçin Ortalama Saatlik Reel Kazançlar

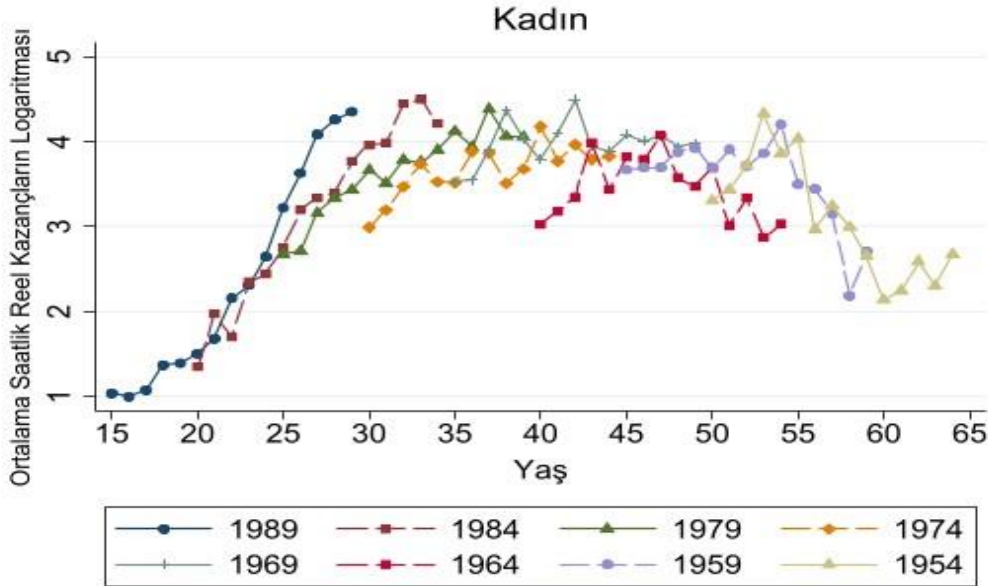
³ Baz yılının 2003 yılı olduğu TÜFE değerleri kullanılarak saatlik kazançlar reel saatlik kazançlara dönüştürülmüştür.

Kaynak: Yazarın 2004-2018 dönemi HİA’dan hesaplamalarıdır.

Her iki şekil de incelendiğinde yaş-kazanç profillerinin cinsiyete göre farklılık sergilediği görülmektedir. Kadın çalışanların yaş-kazanç profilleri ters U şeklindeki erkek çalışanlar için böyle bir durumun geçerli olmadığı saptanmıştır. Kadınlar için en genç ilk iki kuşağın (1989 ve 1984) kazancında hızlı bir artış yaşandığı ortaya çıkmıştır. Ayrıca, erkek ve kadın çalışanlar arasında 1989 ve 1984 kuşaklarının kazançlarının artış hızı karşılaştırıldığında, erkeklere kıyasla kadınlar için genç kohortların daha avantajlı olduğu görülmüştür.

Şekil 3. Kadınlarda Seçili Kohortlar İçin Ortalama Saatlik Reel Kazançlar

Kaynak: Yazarın 2004-2018 dönemi HİA’dan hesaplamalarıdır.

Kadın çalışanlar için orta kuşakların kazançlarındaki artış hızının önemli ölçüde düştüğü ve daha yaşlı kuşakların kazancının belli bir yaştan sonra azaldığı görülmüştür. Kadınların aksine erkek çalışanlarda ise en yaşlı iki kuşağa kadar kazançların artış hızının çok az düştüğü ve son iki kuşakta belirli bir yaştan sonra kazançların azalmaya başladığı ortaya çıkmıştır.

3.2. Ayrıştırma Analizi: Yaş, Dönem ve Kohort (APC) Model

Bu çalışmada bireylerin kazançları üzerinde yaş, dönem ve kohortların net etkilerini görebilmek için APC (Age-Period-Cohort) model kullanılarak ayrıştırma analizi gerçekleştirilmiştir. APC modelinde yaş, dönem ve kohortların etkilerini ayırtmak için her kohortun ortalama kazancı kullanılmaktadır. Zaman içinde her bir kohortun ortalama saatlik reel kazançları, doğum tarihleri aynı olan bireylerin saatlik reel kazançlarının ortalaması alınarak elde edilmektedir. Buna göre ortalama saatlik reel kazançlar Charni (2019)’a benzer şekilde aşağıdaki şekilde modellenmiştir:

$$\ln w_{ct} = \beta + \gamma_c + \psi_t + x_{ct}\alpha_c + u_{ct} \quad (1)$$

(1) nolu denklemde c ve t alt indisleri sırası ile t dönemindeki c kohortunu göstermektedir. $\ln w_{ct}$ bir kohortun ortalama saatlik reel kazancının doğal logaritması, β sabit terim, α net yaş etkisi, ψ net dönem (zaman/yıl) etkisi ve γ net kohort etkisidir. u_{ct} sıfır ortalamaya sahip hata terimidir. 1 nolu denklem yaş, dönem ve kohort açıklayıcı değişkenleri arasındaki tam doğrusal ilişki nedeniyle tanımlanamamaktadır. Görüleceği üzere Yaş = Dönem (Takvim Yılı) – Kohort (Doğum Yılı) yaş, dönem ve kohort arasındaki tam doğrusal ilişkiden kaynaklı bu üç faktörün net etkisini ayrı ayrı analiz etmek mümkün değildir. Böyle bir durumda ancak ilave varsayımlarda bulunarak APC modeli parametreleri eş zamanlı olarak ayrı ayrı belirlenebilir.

Bu tanımlama problemine yönelik Beaudry ve Lemieux (1999) ve Deaton (1997) gibi bazı çalışmalarda çözüm önerilerinde bulunulmuştur. Beaudry ve Lemieux (1999)’da tanımlama problemini çözmek için dönem etkisi yerine işsizlik oranı gibi makroekonomik etkileri temsil eden vekil değişkenlerin kullanımı önerilmiştir⁴. Burada makroekonomik etkilerin tamamıyla işsizlik oranı tarafından temsil edileceği ve bu etkinin herhangi bir zaman trendi içermediği varsayılmaktadır.

Deaton (1997) çalışmasında dönem etkisi üzerine yapılan varsayımla yaş, dönem ve kohort etkileri ayrı ayrı tanımlanmıştır. Bu çalışmada dönem (yıl) etkilerinin sıfır ortalamaya sahip ve dönem trendine ortogonal olacak şekilde normalize edilmesi önerilmiştir. Bu normalizasyon işlemi sonucu kazançlardaki herhangi bir değişiklik kohort ve/veya yaş etkileri ile açıklanabilmektedir. Dönem etkileri, uzun vadede yok olan konjonktürel dalgalanmaları yakalamaktadır. Başka bir deyişle, dönem etkileri yaş veya kohort trendinden geçici sapmaları temsil etmektedir. Bunun yanı sıra bu yaklaşıma göre yaş, dönem ve kohort etkileri arasında etkileşim olmadığı varsayılmaktadır. Bu nedenle de her kohort için yaş profili aynıdır ve tahmin edilen katsayılar, bu değişkenlerin kazançlar üzerindeki net etkisini temsil eder.

Normalizasyon işlemi dönem değişkenine ilişkin kukla değişken matrisinin iki satırının silinmesi anlamına gelmektedir. Buna göre de yıl kuklaları aşağıdaki şekilde yeniden tanımlanmıştır:

$$d_t^* = d_t - [(t - 1)d_2 - (t - 2)d_1] \quad (2)$$

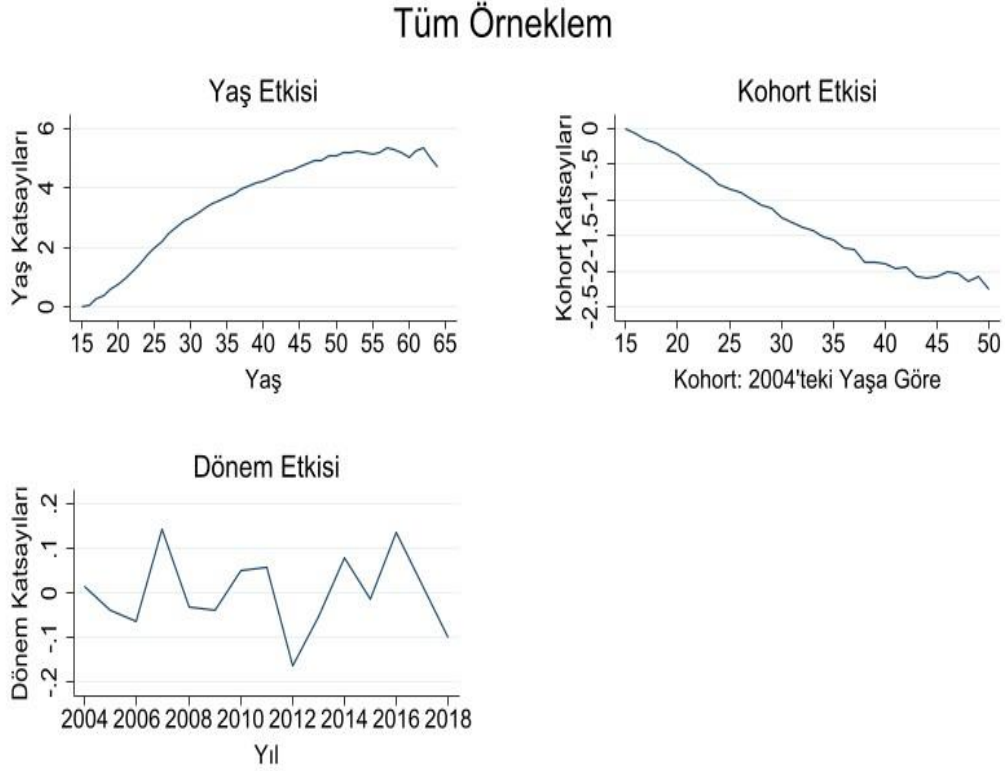
(2) nolu denklemde $t = 3, 4, \dots, 15$ için eğer t yılındaysak d_t 1 değerini alırken aksi takdirde 0 değerini almaktadır. Bu dönüşüm dönem (yıl) etkisini zaman trendine ortogonal yapar ve yıl kuklaların toplamını sıfıra eşitler. Buna göre normalizasyon işlemine bağlı olarak, ilk yaş kuklası dışlanarak yaş kuklalarının her birinin, ilk kohort kuklası dışlanarak kohort kuklalarının her birinin ve ilk iki yıl kuklası dışlanarak yıl kuklalarının her birinin açıklayıcı değişken olduğu ve $\ln w_{ct}$ ’nin bağımlı değişken olduğu durum için En Küçük Kareler (EKK) yöntemiyle model tahmin edilir. Bu bağımsız değişkenlere ilişkin tahmin edilen katsayılar ise kazançlar üzerinde yaş, dönem ve kohortların net etkilerini verir.

⁴ Beaudry ve Lemieux (1999) çalışmasında 25-44 yaş arası erkekler için işsizlik oranının, kısa vadeli ekonomik dalgalanmaları yakaladığı varsayılmaktadır.

4. Bulgular

Şekil 4'te Deaton (1997) çalışmasında önerilen yaklaşım izlenerek ücretli, maaşlı ve yevmiyeli tüm çalışanlar için elde edilen APC modeli ayrıştırma analizi sonuçlarına yer verilmiştir.

Şekil 4. Deaton (1997) Yaklaşımına Göre Tüm Örneklem İçin APC Modeli Ayrıştırma Analizi Sonuçları (2004-2018)

Kaynak: Deaton (1997) yaklaşımına göre APC modelinden ulaşılan katsayılar kullanılmıştır.

Şekil 4'ün sol üst panelinde görüleceği üzere yaş katsayıları pozitif ve belirli bir yaşa kadar artan değerler almıştır. Yaş ile birlikte kazançlardaki artış 15-30 yaş aralığında 3 kat iken 15-50 yaş aralığında 5 kattır. Çalışanlar en yüksek saatlik reel kazancına kariyerlerinin sonlarına doğru 62 yaşında ulaşmış ve bu yaştan sonra saatlik reel kazançlarda keskin bir azalış yaşanmıştır. Bu açıdan bakıldığında, tüm çalışanlar için ulaşılan yaş-kazanç profili beşeri sermaye teorisi ile tutarlıdır.

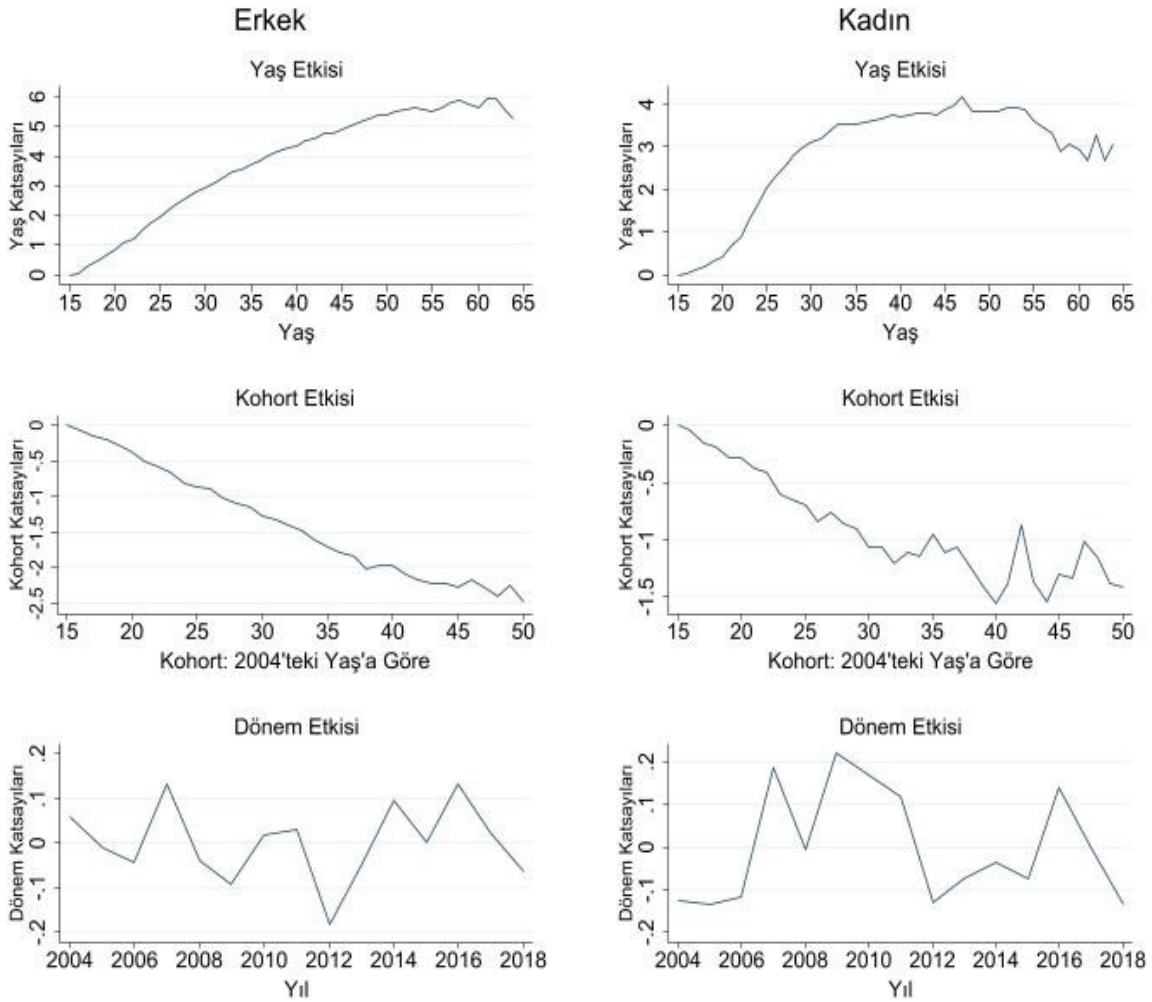
Şekil 4'ün sağ üst panelinde görüleceği üzere kohort katsayıları negatif ve azalan değerler almıştır. Bu bulgu, tüm çalışanlar için referans kohorta (2004 yılında 15 yaşında olan yani 1989 doğumlu çalışanlar) diğer bir ifade ile en genç jenerasyona göre yaşlı jenerasyonların daha düşük kazançlar elde ettiğini göstermektedir. Örneğin tüm çalışanlar için 2004'te 15 yaşında olan yani 1989 doğumlulara kıyasla 2004'te 27 ve 42 yaşında olan yani 1977 ve 1962 doğumluların saatlik reel kazançları sırası ile 1 ve 2 kat daha düşüktür. Bu durum yaşlı kuşaklara kıyasla genç kuşaklara olan talebin daha yüksek olması ile açıklanabilir. Yaş ve kohort etkileri birlikte değerlendirildiğinde ise tüm çalışanlar içinde ileri yaşlarda olanların saatlik reel kazancındaki düşüştü hem yaş hem de özellikle kohort etkilerinin sorumlu olduğu ortaya çıkmıştır.

Şekil 4'ün sol alt panelinde dönem katsayıları yer almakta olup bu katsayıların bazı yıllarda negatif, bazı yıllarda ise pozitif değerler aldığı görülmektedir. Ayrıca 2008, 2009, 2015 ve 2017 yıllarında dönem katsayıları istatistiki açıdan anlamsız bulunmuştur. Buna göre bu yıllarda tüm

çalışanların saatlik reel kazançları üzerinde döneme bağlı bir etki ortaya çıkmamıştır. Bununla birlikte dönem etkilerinin negatif değerler aldığı özellikle 2012, 2016 ve 2018 yılları ekonomik büyümenin görece düşük, işsizliğin ise görece yüksek olduğu yıllardır. Bu da beklendiği gibi makroekonomik koşulların görece kötü olduğu yıllarda dönem etkisinin reel saatlik kazançlar üzerinde azaltıcı etkiye sahip olduğu anlamına gelmektedir. Buna ilaveten yaş ve kohort etkileri ile karşılaştırıldığında saatlik reel kazançlar üzerinde dönem etkisinin çok daha düşük düzeylerde olduğu görülmektedir. Diğer bir ifade ile saatlik reel kazançları açıklamada dönem etkisine kıyasla yaş ve kohort etkilerinin çok daha yüksek düzeyde bir açıklama gücüne sahip olduğu ortaya çıkmıştır.

Cinsiyete göre yaş, dönem ve kohort etkilerinin reel saatlik kazançlar üzerindeki etkisinin farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için Şekil 5’in sol ve sağ panelde sırası ile erkekler ve kadınlar için APC modeli ayrıştırma analizi sonuçlarına yer verilmiştir.

Şekil 5. Deaton (1997) Yaklaşımına Göre Erkek ve Kadınlar İçin APC Modeli Ayrıştırma Analizi Sonuçları (2004-2018)

Kaynak: Deaton (1997) yaklaşımına göre erkek ve kadınlar için APC modelinden ulaşılan katsayılar kullanılmıştır.

Şekil 5'te görüleceği üzere yaşın erkek ve kadın çalışanların saatlik reel kazançları üzerindeki etkisi oldukça farklılaşmaktadır. Erkekler için saatlik reel kazançlarda 50 yaşından sonra 2 defa düşük düzeyde düşüşler yaşansa da saatlik reel kazançlar 61 yaşına kadar artış göstermiş ve en yüksek seviyeye ulaşmıştır. Kadınlar ise en yüksek reel saatlik kazancına 48 yaşında ulaşmış ve bu yaştan sonra kadınların reel saatlik kazançları önemli ölçüde azalmıştır. Bu bulgu Myck (2010) çalışmasında ileri

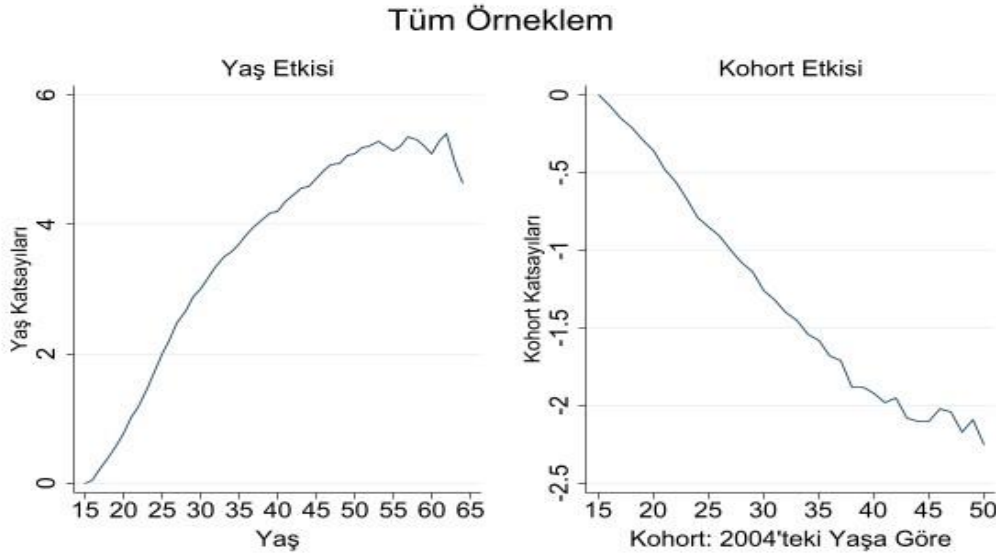
sürülen nedenlerin kadınlarda daha yaygın bir şekilde görülmesi ile açıklanabilir. Türkiye işgücü piyasasında kadınlara yönelik cinsiyet ayrımcılığının ileri yaşlarda daha belirgin bir şekilde ortaya çıkmış olması da bu bulguyu açıklayabilir.

Erkek ve kadınlar arasında kohort etkileri de önemli farklılıklar sergilemiştir. Erkekler için kohortun saatlik reel kazançlar üzerindeki azaltıcı etkisi 2,5 kata kadar çıkarken, kadınlarda bu etki 1,5 kat civarındadır. Buna göre Campbell ve Pearlman (2013) çalışması ile aynı doğrultuda kazançlar üzerinde olumsuz kohort etkisinin kadın çalışanlara kıyasla erkek çalışanlar için daha yüksek olması, erkek ve kadın çalışanların reel saatlik kazançları arasındaki farkın kapanmasını sağlayabilmektedir. Erkekler için kohortun saatlik reel ücretler üzerindeki azaltıcı etkisinde çok az oynaklık yaşanırken kadınlar için kohortun saatlik reel ücretler üzerindeki azaltıcı etkisinde oynaklığın çok fazla olduğu görülmektedir. Bu durum özellikle kadın çalışanlar arasında 2004’te 40 yaşında olan yani 1960 öncesi doğumlu kohortlarda net bir şekilde gözlemlenmektedir. Kadın ve erkek çalışanların saatlik reel kazançları üzerinde dönem etkileri arasında büyük bir farklılık da görülmemektedir.

Bu çalışmada APC modeli ayrıştırma analizi sonuçlarının sağlamlığının sınanması açısından Beaudry ve Lemieux (1999)’de önerilen yaklaşıma bağlı olarak tüm çalışanlar, erkekler ve kadınlar için APC modeli ayrıştırma analizleri de gerçekleştirilmiştir.

Şekil 6’da tüm örneklem için Beaudry ve Lemieux (1999) yaklaşımı takip edilerek gerçekleştirilen APC modeli ayrıştırma analiz sonuçlarına yer verilmiştir.

Şekil 6. Beaudry ve Lemieux (1999) Yaklaşımına Göre Tüm Örneklem İçin APC Modeli Ayrıştırma Analizi Sonuçları (2004-2018)

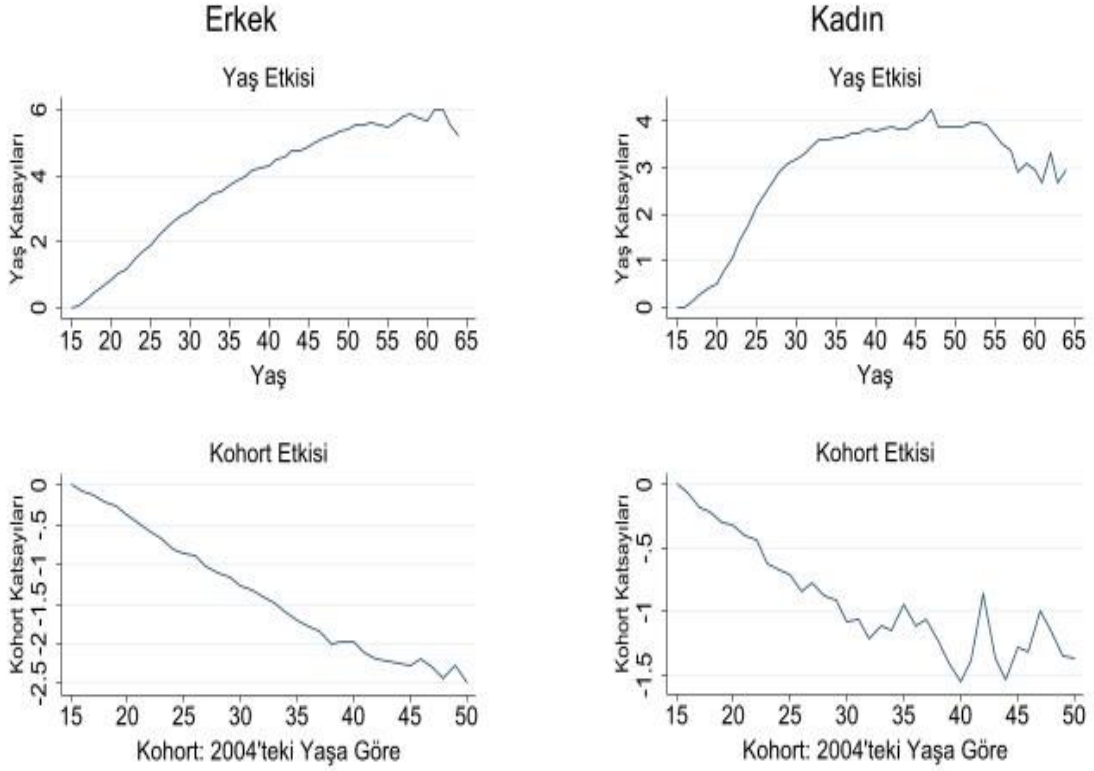

Kaynak: Beaudry ve Lemieux (1999) yaklaşımına göre APC modelinden ulaşılan katsayılar kullanılmıştır.

Bu modelde dönem etkilerini temsilen kısa dönemli iktisadi dalgalanmaları yakalamak için işsizlik oranı kullanılmıştır. Ulaşılan sonuçların Deaton (1997) yaklaşımına göre gerçekleştirilen APC modeli ayrıştırma analizi sonuçları ile çok benzer olduğu görülmüştür.

Şekil 7’de ise erkek ve kadınlar için Beaudry ve Lemieux (1999) yaklaşımını takiben APC modeli ayrıştırma analiz sonuçları aktarılmıştır.

Şekil 7. Beaudry ve Lemieux (1999) Yaklaşımına Göre Erkek ve Kadınlar İçin APC Modeli Ayırıştırma Analizi Sonuçları (2004-2018)

Kaynak: Beaudry ve Lemieux (1999) yaklaşımına göre erkek ve kadınlar için APC modelinden ulaşılan katsayılar kullanılmıştır.

Yine erkekler ve kadınlar için de ulaşılan APC modeli ayırıştırma analiz sonuçlarının Deaton (1997) yaklaşımına göre gerçekleştirilen APC modeli ayırıştırma analizi sonuçları ile örtüştüğü ortaya çıkmıştır. Bu açıdan ele alındığında kullanılan modellerin birbirleri ile benzer sonuçlar vermesi ulaşılan sonuçların sağlamlığının bir göstergesidir.

5. Sonuç

Yaşam döngüsü modellerine ve beşeri sermaye teorisine göre yaş-kazanç profili ters U şeklinde bir seyir izlemektedir. Yatay kesit veriler kullanılarak gerçekleştirilen çalışmalarda yaş-kazanç profilinin bu şekilde olduğu görülmektedir. Ancak yapay (sentetik) panel oluşturularak gerçekleştirilen çalışmalarda ise kazançlar üzerinde yaşın yarattığı bu etkinin her zaman geçerli olmadığı, çoğu zaman ileri yaşlarda kazançlarda görülen azalmanın kohort etkilerinden kaynaklandığı görülmektedir. Bu konu üzerine gelişmiş ve gelişmekte olan birçok ülke için yapılan çalışmalar bulunurken Türkiye’de bu konuyu ele alan çok sınırlı sayıda çalışma vardır. Bu doğrultuda, bu çalışmada Deaton (1997) ve Beaudry ve Lemieux (1999) yaklaşımlarından faydalanarak Türkiye işgücü piyasasında ücretli, maaşlı ve yevmiyeli şekilde istihdam edilen tüm çalışanlar ile erkek ve kadın çalışanların elde ettikleri kazançlar üzerinde yaş, dönem ve kohort etkileri ayırıştırılmıştır.

Deaton (1997) yaklaşımı kullanılarak gerçekleştirilen APC modeli ayırıştırma analizi sonuçlarına göre tüm çalışanlar için kazançlar üzerinde dönem etkisinin çok sınırlı düzeyde olduğu görülürken yaş ve kohort etkilerinin daha yüksek ve önemli düzeylerde olduğu ortaya çıkmıştır. Tüm çalışanlar için yaş etkisine göre kazançların çalışma çağının başlarında hızlı bir şekilde arttığı, çalışma çağının ortalarından sonra bir süre sabit kaldığı ve çalışma çağının sonunda ise azaldığı görülmüştür. Buna göre Türkiye işgücü piyasasında genel olarak beşeri sermaye teorisi ile aynı doğrultuda bir yaş-

kazanç profilinin olduğu belirlenmiştir. Buna ilaveten kohort etkisi, yaşlı kuşaklara kıyasla genç kuşakların kazançlarının daha düşük olduğunu göstermiştir. Bu da işverenler tarafından yaşlı kuşaklara göre genç kuşaklara olan talebin daha yüksek olması ile açıklanabilir. Bu doğrultuda tüm çalışanlar için ileri yaşlarda görülen ücretlerdeki azalmanın hem yaş hem de özellikle kohort etkilerinden kaynaklandığı saptanmıştır. Bununla birlikte tüm çalışanlar için ekonomik büyümenin görece düşük ve işsizliğin görece yüksek olduğu yıllarda kazançlar üzerinde dönem etkisinin olumsuz etkiler yarattığı görülmüştür.

Cinsiyet bağlamında ulaşılan sonuçlara göre kohort ve özellikle de yaşın erkek ve kadın çalışanların kazançları üzerinde farklı etkiler yarattığı ortaya çıkmıştır. Yaşın kazançlar üzerindeki olumlu etkisinin erkek çalışanlara kıyasla kadınlar çalışanlarda daha erken yaşlarda sona erdiği saptanmıştır. Bu durum erkeklere kıyasla kadınların emeklilik yaşının daha erken olması ve Türkiye işgücü piyasasında kadınlara yönelik cinsiyet ayrımcılığının ileri yaşlarda daha belirgin bir şekilde ortaya çıkmış olması ile açıklanabilmektedir. Buna ilaveten kazançlar üzerindeki olumsuz kohort etkisinin kadın çalışanlara göre erkek çalışanlar için daha yüksek düzeyde olduğu görülmüştür. Aynı zamanda Beaudry ve Lemieux (1999) yaklaşımı kullanılarak ulaşılan sonuçların Deaton (1997) yaklaşımı kullanılarak elde edilen sonuçları desteklediği ortaya çıkmıştır.

Çatışma Beyanı (Competing Interests)

Çalışanın yazarı, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedir.

The author declares that they have no competing interests.

Destek ve Teşekkür (Fundings and Acknowledgments)

Çalışma, kamusal, özel, ticari nitelikte ya da kar amacı gütmeyen herhangi bir kurumdan destek alınmadan hazırlanmıştır.

This research received no specific grant from any funding agency in the public, commercial, or not-for-profit sectors.

Etik Beyanı (Ethical Statement)

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Araştırmacının Katkı Oranı (Author’s Contributions)

Bu makale yazarın kendi çabaları ve incelemeleri neticesinde oluşturulmuştur.

This article was created as a result of the author's own efforts and reviews.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Aktug, E., Kuzubas, T., Torul, O. (2018). On Labor Income Profiles in Turkey. Working Paper, Bogazici University.
- Beaudry, P., Lemieux, T. (1999). Evolution of the female labor force participation rate in canada, 1976–994: a cohort analysis. *Canadian Business Economics*, 7(2):57–70.
- Becker, G. S. (1964). *Human capital: A theoretical and empirical analysis, with special reference to education*. (First Edition). University of Chicago Press. Chicago.
- Ben-Porath, Y. (1967). The production of human capital and the life cycle of earnings. *Journal of Political Economy*, 75(4, Part 1):352-365.
- Campbell, C., Pearlman, J. (2013). Period effects, cohort effects, and the narrowing gender wage gap. *Social Science Research*, 42(6):1693-1711.
- Charni, K., Bazen, S. (2017). Do earnings really decline for older workers?. *International Journal of Manpower*, 38(1): 4-24.
- Charni, K. (2019). Can cohort effects explain the decline of earnings for older workers? Evidence from France and Great Britain. *Labour*, 33(3):306-350.
- Cilasun, S. M. (2009). “Income and, consumption and saving behavior of Turkish households”, Unpublished doctoral dissertation, Middle East Technical University, Ankara.
- Çakmak, F., Çelik, M. Y. (2017). Türkiye’de istihdamın kuşaklara göre analizi. *Sayıştay Dergisi*, 104:65-86.
- Deaton, A. (1997). *The Analysis of Household Surveys: A Microeconometric Approach to Development Policy*. (First Edition). The World Bank, Washington, DC.
- Ghez, G. R., Becker, G. S. (1975). *The Allocation Time and Goods over the Life Cycle*. (First Edition). Columbia Univ. Press, New York.
- Heckman, J. J. (1976). A life-cycle model of earnings, learning, and consumption. *Journal of political economy*, 84(4, Part 2):9-44.
- Lazear, E. P. (1979). Why is there mandatory retirement?. *Journal of political economy*, 87(6): 1261-1284.
- Myck, M. (2010). Wages and Ageing: Is There Evidence for the ‘Inverse-U’Profile?. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 72(3):282-306.
- Salehi-Isfahani, D., Marku, M. (2011). Reversal of fortunes: The rise and fall of lifetime earnings of Iranian Men. *Economic Development and Cultural Change*, 59(4): 877-906.
- Skirbekk, V. (2004). Age and individual productivity: A literature survey. *Vienna yearbook of population research*, 2:133-153.
- Skoufias, E., Suryahadi, A. (2002). A cohort analysis of wages in Indonesia. *Applied Economics*, 34(13):1703-1710.
- Tunalı, İ., Kırdar, M. G., Dayıoğlu, M. (2017). Female labor force participation in turkey: a synthetic cohort analysis, 1988–2013. TUBITAK-Project No. 112K517.
- Verbeek, M., Nijman T. (1992). Can cohort data be treated as genuine panel data?. *Empirical Economics*, 17: 9-23.